

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2015

National Library
of Sweden

medborgarskapet

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 1998:101

Det unga medborgarskapet

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 1998:101

Ref- k

Occ. 50

Det unga medborgarskapet

– dokumentation från ett seminarium

Demokratiutredningens skrift nr 5

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 1998:101

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: fritzes.order@liber.se
Internet: www.fritzes.se

Förord

Demokratiutredningens andra seminarium behandlade de ungas medborgarskap, som utgör en central aspekt i utredningens analys-
arbete. Seminariet hölls i Skövde den 27 maj 1998. Med hjälp av
delvis ny statsvetenskaplig och sociologisk forskning ifrågasattes
några vanliga föreställningar om ungdomars politiska föreställ-
ningsvärldar och beteenden.

Därefter fick företrädare för Skolverket och Statens ungdoms-
styrelse presentera hur de arbetar med frågor kring ungdomar och
demokrati, bl.a. genom stora opinionsundersökningar.

Slutligen berättade ungdomar som själva organiserat sig kring
olika slags gemensamma intressen om hur de arbetar och hur de
ser på det politiska etablissemang.

Demokratiutredningen ställer nu dessa inlägg till den offentliga
debattens förfogande. Ledamöterna har inte tagit ställning till
seminarieinläggen. Som framgår längre fram i skriften gjorde däremot
några av dem egna inlägg under seminariets avslutande
diskussion.

Seminariet diskuteras också på utredningens hemsida
(www.demokratitorget.gov.se). Välkommen att delta!

Erik Amnå

Huvudsekreterare

Innehåll

Inledning

<i>Per Gustafsson</i>	7
-----------------------------	---

Det unga medborgarskapet

<i>Henrik Oscarsson</i>	13
-------------------------------	----

I väntan på vadå'? "När dom var unga visste man"

<i>Mats Trondman</i>	31
----------------------------	----

Skolans vardag och demokratins ideal

<i>Claes Lundin</i>	67
---------------------------	----

Ungdomars självstyre

<i>Eva Karlsson</i>	75
---------------------------	----

Att aktivera ungdomsväljare

<i>Camilla Riis och Anneli Sjögren</i>	87
--	----

Inflytande på riktigt?!

<i>Jan Ekbrand och Joel Frykholm</i>	89
--	----

Norsjö – vår framtid

<i>Roger Lundgren</i>	95
-----------------------------	----

Diskussion	99
-------------------------	----

Inledning

Per Gustafsson, ledamot av Demokratiutredningen

Jag vill som ledamot av Demokratiutredningen hälsa er alla varmt välkomna till vårt andra offentliga seminarium; "Det unga medborgarskapet". Jag vill dessutom som västgöte hälsa er välkomna till den nybildade regionen Västra Götaland och till Skövde.

I de direktiv som Demokratiutredningen eller "Utredningen om folkstyret i Sverige inför 2000-talet", fått av regeringen framgår mycket tydligt att utredningen, utöver analyser och beskrivningar, också ska bedriva sitt arbete så att det offentliga samtalet kring demokratin och det svenska folkstyret stimuleras och utvecklas. Statsministern har talat om behovet av att satsa på en stor studiecirkel för och om den svenska demokratin.

Dagens seminarium är ett led i denna strävan till stor öppenhet. Demokratiutredningen har valt att arbeta extremt utåtriktat. Mest synbart hittills är kanske vår hemsida där en ständigt pågående demokratidebatt kan föras. Vi ser det som *ett* demokratitorg. Inte det enda demokratitorget, utan en av många mötesplatser. Dessutom kan man där hämta utredningsmaterial, seminarieredovisningar och mycket annat. Bland annat kommer dagens seminarium att dokumenteras där. I samma anda planerar utredningen en lång rad intressanta småskrifter och antologier om olika aktuella spörsmål kring utredningens ämnesområden.

Till detta kommer alltså också dessa seminarier. Vi har valt att genomföra dem på olika platser runt om i Sverige. Vårt första seminarium hölls i Eskilstuna med frågeställningen "Hur vid bör demokratin vara". Dagens seminarium fokuserar det unga medborgarskapet.

Som framgår av inbjudan vill vi klarlägga och problematisera de olika sätt som ungdomar gestaltar sitt medborgarskap och förhåller sig till demokrati och politik. Vi frågar oss vad demokratin betyder och hur demokratin praktiseras i ungdomskultur, ungdomsskola och ungdomsorganisationer.

Demokratiutredningen är ingalunda den enda statliga utredning som på sistone närmat sig dessa frågeställningar. Jag kan nämna Ungdomskommittén, Ungdomens IT-råd och Ungdomspolitiska kommittén för att ta de som under 1990-talet specifikt närmat sig ungdomsfrågor med beröring till demokratiområdet.

I våra direktiv konstateras att

Ungdomars förtroende för traditionella demokratiska former sviktar. Allt fler ungdomar visar tveksamhet inför de traditionella och representativa arbetsformerna för inflytande. Antalet aktiva i idéburna föreningar har minskat kraftigt de senaste 15 åren. Ungdomars inställning till inflytande och delaktighet karaktäriseras ofta av en önskan om projektinriktade arbetsformer för snabba resultat i konkreta frågor.

Från vår egen hemsida kan jag fylla på med två citat ur debatten om Unga och demokratin. Dels är det Robert (här närvarande) som tidigt i debatten konstaterade:

Det som slår en när man läser igenom debattinläggen på demokratitorgets avdelning för unga är att det saknas någonting – nämligen ungdomar!!!

Dels är det en Catherine som å andra sidan påpekar:

Det jag tycker är det svåraste med unga och demokrati är att vi politiker inte hittar in i de ungas värld. Vi använder oss av medier som inte läses av unga. Hur kan man som ung då bilda sig en uppfattning om de politiska partierna respektive politikerna?

Se vårt seminarium i dag som en viljeinriktning och ambition från utredningens sida att speciellt borra djupare i dessa frågeställningar.

Mitt politiska intresse väcktes som tonåring i början av 1970-talet. Det var framför allt de internationella frågorna och miljö-

frågorna, då främst kärnkraftsavvecklingen, som var det som gjorde att jag började engagera mig i politiskt samhällsarbete. På det sättet är jag väl ett av många bevis på att det ofta är övergripande samhällsfrågor av internationell och nationell karaktär som väcker politisk lust. Mitt första rejäla möte med den representativa demokratin genom lokal kommunpolitik blev på flera sätt en intressant och nyttig lektion i vardagsdemokrati.

En kväll 1975-76 vandrade vi iväg tre CUF-are till fullmäktigegruppens möte på Järnvägshotellet i Skara. På dagordningen fanns kommunens yttrande över ett militärt skjutfält, som vi tyckte hade placerats helt vansinnigt i fina naturområden på berget Billingen här bakom. Vi hade bestämt oss för att driva fram ett nej från centergruppen.

Men debatten blev hård. I mötet med ett trettiotal äldre herrar och damer fick vi ta en tuff diskussion med framför allt de allra mest uppdragstygda representanterna. Givetvis med kommunalrådet i spetsen.

Men vi gav oss inte. Vi visste att vår rätt att lägga yrkande fanns där. Och vi använde den. Vid omröstningen fann fullmäktigegruppens ordförande att vårt förslag var nerröstat. Men skam den som ger sig. Tänkte vi. Vi hade ju anat att stödet för vår linje var betydligt större bland fullmäktiges ersättare och kommunorganisationens representanter än från de som faktiskt var ordinarie fullmäktigeledamöter.

När vi begärde votering blev det alldeles tyst.

Någon votering hade inte behövt genomföras i den gruppen på flera år.

Nu är det så att röstlängden gav såväl ordinarie som ersättare och styrelseledamöter rösträtt. Och vid omröstningen besannades våra farhågor att varenda en av de 15 ordinarie ledamöterna röstade mot vårt förslag.

Men ... Däremot röstade en efter en av de övriga med oss. När omröstningen var slutförd så hade vi faktiskt vunnit med ynka ett par röster.

Mötet blev åter alldeles tyst. Här stod vi tre tonåringar med vår första stora kommunala seger. Tills kommunalrådet tog till orda:

– Och vem hade ni tänkt skulle lägga det yrkandet i fullmäktige på måndag!

Och vem skulle det vara??? Alla ordinarie med den faktiska förslagsrätten hade ju röstat mot förslaget. Då begärde en äldre kommunalman Harald Persson från Varnhem, här mellan Skövde och Skara, ordet. Trots att han också röstat mot oss – så tittade han kommunalrådet stint i ögonen och sa:

– Det gör jag!

En naturlig gest. En naturlig demokratisk slutsats. För mig ett avgörande bevis på demokratins styrka på den lokala vardagsnära nivån – i mitt och mina ungdomskamraters första egentliga möte med den representativa demokratin.

Demokrati handlar just om mötesplatser. Vi måste diskutera de mötesplatser där ungdomar möter demokratin. Jag är medveten om att dessa mötesplatser inte alltid, och kanske till och med väldigt sällan, är denna direkta ”konfrontation” mellan ungdom och direkt beslutande fullmäktigeledamöter. Men det är om ungdomen och ungdomens möte med demokratin på olika plan som dagens seminarium kommer att handla.

Hur gick det sedan? Ja. Den hedervärde kommunalmannen Persson la sitt (eller rättare sagt vårt yrkande). Detta vände hela kommunfullmäktigeförsamlingen som faktiskt kom att ta just det beslut vi fått strida för så hårt veckan innan, men helt utanför offentlighetens ljus. Dagen efter kunde man här i Skövde läsa i morgontidningen Skövde Nyheter en s.k. ”Gomorron”-ruta på tidningens första sida med ungefär följande budskap: ”Gomorron och tack säger vi i dag till den gamle kommunalmannen Harald Persson som på måndagskvällen förmådde vända hela Skara kommunfullmäktige mot en tillstyrkan av det militära skjutfält.”

Visst var det en kick för demokratiskt engagemang.

Ni är alla varmt välkomna hit. Ett speciellt välkommen till dagens alla inledare och föreläsare. Ingen nämnd och ingen glömd.

Först vill jag dock presentera de här närvarande representanterna för Demokratiutredningen.

Så vill jag lämna ordet till Henrik Oscarsson från Göteborgs Universitet som nyligen disputerade och i dag är doktor i statskunskap. Rubriken för Ditt anförande är "det unga medborgarskapet".

Varsågod. Talarstolen och auditoriet är Ditt.

Det unga medborgarskapet

*Henrik Oscarsson, Statsvetenskapliga institutionen,
Göteborgs Universitet*

Förstagångsväljarna fascinerar. För unga människor är den första röstningserfarenheten det kanske viktigaste steget mot att bli en fullvärdig demokratisk medborgare. Den första röstningserfarenheten är viktig för demokratin eftersom den fungerar som en katalysator för medborgarnas politiska intresse och engagemang under ungdomstiden och senare i livet.

I Sverige bedrivs mycket litet statsvetenskaplig forskning på temat ungdomar och politik. För statsvetare är ungas politiska åsikter och beteenden viktiga att studera av flera skäl. Ett skäl som ofta framförs är att de unga bär på morgondagens värderingar. De som är 18 år i dag kommer att vara beslutsfattare om ett tiotal år. Studier av hur ungdomar tänker och agerar i politiken är nyckeln till vad framtiden kommer att bjuda. Hur dagens unga tänker om demokrati kommer att ha konsekvenser för hur demokratin i Sverige ser ut i morgon.

Ett annat viktigt skäl är att vi vill undersöka i vilken utsträckning demokratiska värderingar och principer reproduceras i samhället. I vad mån förs demokratins normer och spelregler vidare till nya generationer av svenska medborgare? Studiet av unga människors politiska uppfattningar kan varna oss för oönskade element i en demokrati, såsom antidemokratiska strömningar eller ökad politisk apati. Demokratin i Sverige är knappt 80 år gammal. Det finns fortfarande gott om svenskar – över en halv miljon – som är födda tidigare än 1921, det vill säga under en period då Sverige ännu inte var en demokrati. De allra flesta av oss vill försäkra oss om att

också kommande generationer svenskar skall kunna leva i ett humant, liberalt och demokratiskt samhälle. Vi vill att dagens ungdomar skall bli goda demokratiska medborgare. Vi tror att varje ny generation måste vinnas för demokratin.

Ungdomars valdeltagande

Statsvetares demokratiteorier ställer ofta mycket höga krav på medborgarna i demokratiska länder. Medborgarna förväntas vara intresserade av politik, informerade i politiska frågor och delta aktivt i politiken. De förväntas uppfatta den politiska verkligheten på ett klart och korrekt sätt. De förväntas agera rationellt och dessutom ta hänsyn till vad som är bäst för alla. Denna 'super-medborgare' är det ingen som tror finns i verkligheten.

Det mest använda måttet på demokratiers välmåga är nivån på valdeltagandet. Deltagardemokrater menar att ett högt valdeltagande är en tillgång för en demokrati. Att många medborgare är med och röstar skänker legitimitet åt det demokratiska systemet och de styrande politikerna. Det politiska deltagandet skapar i sig en känsla av delaktighet och samhörighet bland medborgarna.

Jämfört med andra länder har valdeltagandet i Sverige varit mycket högt. Under de senaste tjugofem åren har valdeltagandet varit omkring 90 procent. Rekordnoteringen är från valet 1976, då nästan 92 procent av de röstberättigade medborgarna gick och röstade (se figur 1). Under den senaste tioårsperioden 1988-1994 har valdeltagandet i Sverige varit 86-87 procent i samband med riksdagsvalen.

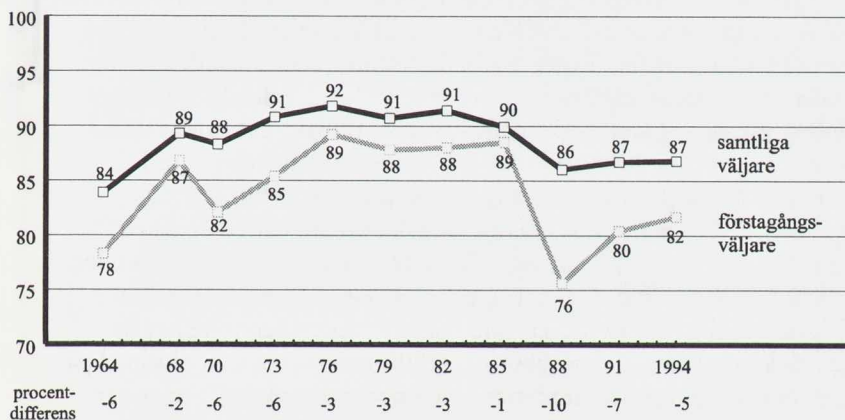
Valdeltagandet bland förstagångsväljarna har varit lägre än bland väljarna i övrigt. Förstagångsväljarnas valdeltagande har avvikit nedåt med mellan två och tio procentenheter under den senaste trettioårsperioden. I samband med valet 1988 röstade bara 3 av 4 förstagångsväljare (76 procent). Valdeltagandet är alltid ett par tre procentenheter högre bland kvinnliga än bland manliga förstagångsväljare.

Den höga nivån på det svenska valdeltagandet ger i internationell jämförelse inte någon anledning att känna oro för den svenska

demokratin, åtminstone inte när det gäller graden av faktiskt folkligt deltagande i nationella val. Desto mer uppseendeväckande är det låga valdeltagandet (41,6 procent) i samband med det första valet till Europaparlamentet 1995. Under hela den svenska demokratis historia har valdeltagandet varit lägre vid en enda tidpunkt, nämligen i samband med 1922 års landstingsval.

Av förstagångsväljarna röstade bara omkring en tredjedel (33 procent) i 1995 års Europaparlamentsval. För många väljare kan soffliggandet i samband med Europaparlamentsvalet ha inneburit en 'första sup' som varslar om ett lägre valdeltagande i framtiden. En förklaring till det höga valdeltagandet i Sverige är att väljarna har uppfattat sitt deltagande som en medborgerlig skyldighet, en plikt. Många går och röstar av gammal vana – ungefär som att lämna in deklarationen – eller till följd av socialt tryck – att man uppfattas som lite konstig om man inte deltar i valet. Om denna plikt-känsla eroderar riskerar valdeltagandet att sjunka i framtiden.

Figur 1. Valdeltagandet i svenska riksdagsval under perioden 1964-1994 bland samtliga väljare och för gruppen förstagångsväljare (procent, procentdifferens)

Kommentar: Andel röstande bland samtliga väljare är hämtade från Statistiska Centralbyråns (SCB) officiella valstatistik för riket. Siffrorna har avrundats till närmaste heltal. Resultaten för förstagångsväljarna är hämtade från SCB:s särskilda valdeltagandeundersökningar.

Observera att SCB:s deltagandestudier bygger på stickprovsurval och brukar överskatta valdeltagandet med någon procentenhet.

Ungas politiska intresse

Andelen politiskt intresserade i ett land används också ofta som en måttstock för hur bra demokratin mår. Medborgare som är intresserade av politik är oftast kunniga, informerade och engagerade i politiska frågor. Med hjälp av långa tidsserier – bland de längsta i världen – hämtade från de svenska valundersökningarna kan vi undersöka hur graden av politiskt intresse har förändrats bland väljarna i allmänhet och bland förstagångsväljarna i synnerhet (se figur 2).

Andelen politiskt intresserade i Sverige ökade under 1960-talet (44 procent) fram till mitten av 1970-talet (56 procent), föll sedan tillbaka något under 1980-talet (50 procent 1988) och har därefter ökat igen (58 procent 1994). Det finns inga långsiktiga trender när det gäller det politiska intresset. Nivån på politiskt intresse tycks samvariera med nivån på valdeltagandet.

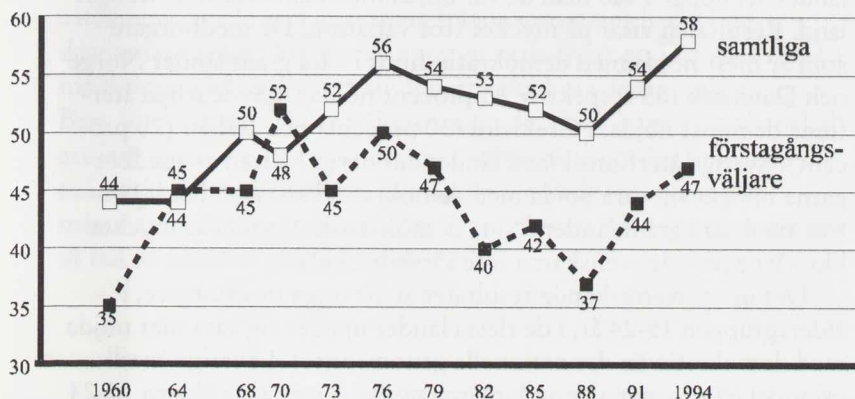
Tidsserien för de unga förstagångsväljarna visar en motsvarande utveckling. Från en relativt låg nivå vid 1960-talets början (35 procent) ökade andelen intresserade till toppnoteringar under 1970-talet (52 procent 1970 och 50 procent 1976). Under 1980-talet sjönk intresset bland förstagångsväljarna tillbaka till 1960-talets nivå (37 procent 1988). Under 1990-talet har intresset bland förstagångsväljarna återhämtat sig (47 procent 1994).

Det politiska intresset bland svenska väljare håller sig på en mycket hög nivå, allmänt sett. Bland förstagångsväljarna tycks det dock ha blivit allt svårare att upprätthålla en hög nivå. Intressesklyftan mellan de 'nyfödda' väljarna och väljarna som helhet har blivit klart större under 1980- och 1990-talen. Den könsskillnad på uppemot tjugo procentenheter som uppmättes på 1960-talet har med tiden blivit allt mindre. Kvinnornas politiska intresse har närmast sig männens nivå under de senaste trettio åren.

Jag tror att intresset för politik varierar med den allmänna konfliktnivån i det svenska partisystemet. Under blockpolitikens

starkaste epok, det ideologiskt laddade 1970-talet växte intresset för politik till en hög nivå också bland de unga. När avståndet mellan blocken minskade och konfliktnivån i partisystemet sjönk under 1980-talet minskade också intresset för politik, särskilt bland de unga. Under 1990-talet finns skäl att tala om en något förhöjd ideologisk konfliktnivå. Resultatet är att intresset för politik ökar. Dessa förändringar märks tydligast i den yngsta gruppen av förstagångsväljare.

Figur 2. Andelen politiskt intresserade bland samtliga väljare och bland förstagångsväljarna i samband med riksdagsvalen 1960-1994 (procent)

Kommentar: Resultaten är hämtade från de svenska valundersökningarna som genomförts i samband med riksdagsvalen under perioden 1960-1994. Frågan om politiskt intresse lyder: "Hur pass intresserad är Du i allmänhet av politik?". Fyra svarsalternativ erbjuds: "mycket intresserad", "ganska intresserad", "inte särskilt intresserad" och "inte alls intresserad". Till de politiskt intresserade förs de som svarar att de är mycket eller ganska intresserade av politik.

Nöjd med demokratin

I en väl fungerande demokrati som den svenska finns alltid utrymme att debattera vad som kan bli ännu bättre. En sund debatt kring demokratin problem och bekymmer är det kanske mest effektiva sättet att värna demokratin för kommande generationer. Seminari-er som det här kan kläcka nya idéer om hur demokratin i Sverige skall kunna förbättras i framtiden.

Eurobarometrarna är länderjämförande opinionsundersökningar som regelbundet genomförs i Europas länder. I 1995 års Eurobarometerundersökning bad man medborgarna i Europas länder att uppge i vad mån de var nöjda med demokratin i sitt eget land. Resultaten visar på mycket stor variation. De medborgare som är mest nöjda med demokratin finns i våra grannländer Norge och Danmark (85 respektive 83 procent nöjda). I Sydeuropa återfinns de minst nöjda, i Grekland (30 procent) och Italien (20 procent). Sverige återfinns bland länder där drygt hälften av medborgarna uppger sig vara nöjda med demokratin i sitt eget land. Jämfört med våra grannländer – vars demokratiska system är mycket likt vårt eget – är svenskarna inte särskilt nöjda.

Det mest överraskande resultatet är att unga medborgare, i åldersgruppen 15-24 år, i de flesta länder uppger sig vara mer nöjda med demokratin än det nationella genomsnittet. I Sverige är till exempel 69 procent av ungdomarna nöjda: Sju av tio i åldern 15-24 år svarar att de är mycket eller ganska nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige. I Finland är de unga avsevärt mer nöjda än väljarna som helhet (78 mot 54 procent).

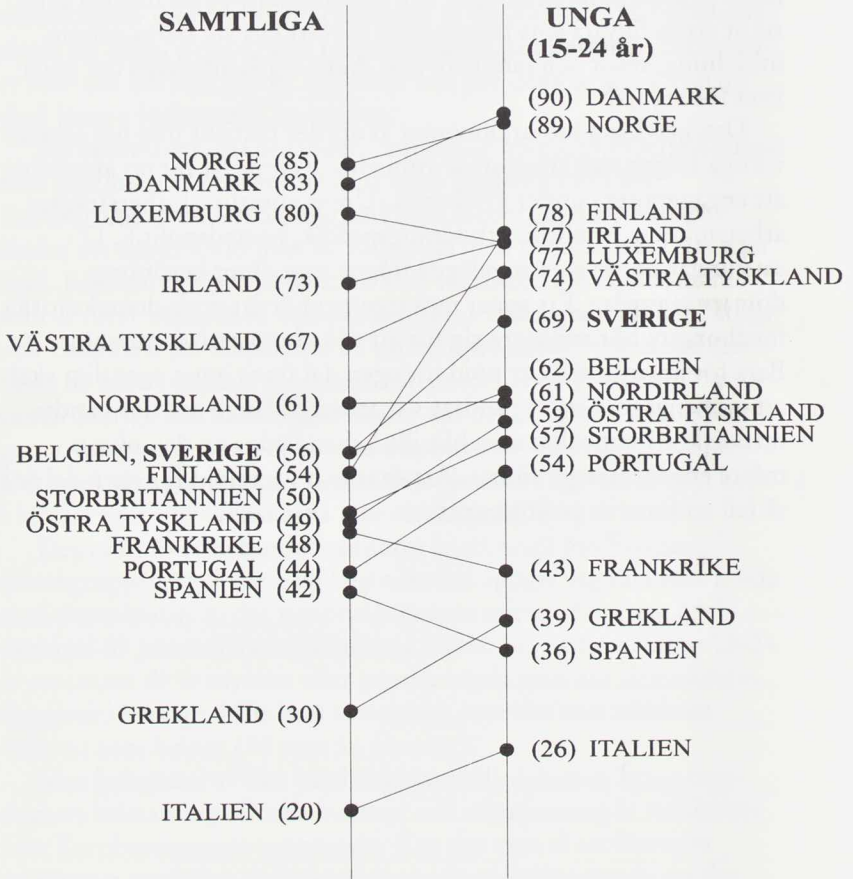
Mot bakgrund av den pågående samhällsdebatten kring ungdomars bristande politiska intresse och engagemang är resultaten från Eurobarometern spännande. Kan det vara så att Europas ungdomar uppfattar demokratierna som så välfungerade att det inte finns någon anledning att engagera sig politiskt? Det lägre intresset bland de unga skall i så fall ses som ett sunt tecken – ett tecken på att allt är i sin ordning. Det finns ju så oändligt mycket annat att syssla med än politik när man är ung.

Hos nya generationer medborgare kanske det politiska intresset och engagemanget förblir 'sovande' tills det uppstår en verklig an-

ledning att reagera, kräva politiska förändringar, organisera sig tillsammans med andra. Den tanken på en sorts underliggande medborgerlig beredskap för politiskt engagemang låter tilltalande. Så länge demokratins hälsa tiger still kan ungdomsgenerationen ägna sig åt att ta tillvara sina livschanser, förverkliga sig själva genom utbildning, resor och familjebygge. Ägna sig åt att skapa det goda livet för sig själv.

Det självklara motargumentet är att det faktiskt inte har saknats viktiga frågor som ungdomar åtminstone *borde ha* funnit anledning att engagera sig i under 1990-talet. Ungdomsarbetslöshetsfrågan, arbetsmarknadspolitik, utbildningspolitik, bostadspolitik, IT-satsningar borde vara angelägna frågor som djupt berör ungdomarnas vardag. Ett annat motargument är att goda demokratiska medborgare bör engagera sig för att söka bota *andras* missnöje. Bara för att man själv är nöjd för egen del finns inget egentligt skäl att inte engagera sig för andras situation. Så länge det finns andra människor i samhället som blir illa behandlade i en demokrati måste engagemanget finnas. Att sitta och vara nöjd för egen del är i så fall en form av politisk apati.

Figur 3. Andel som uppger sig vara nöjda med demokratin i sitt eget land bland samtliga medborgare och bland ungdomar 15-24 år (procent)

Kommentar: Resultaten är hämtade från den senaste Eurobarometern 43.1 som genomfördes under april-maj 1995. Frågeformuleringen löd: "Allmänt sett, är Du mycket nöjd, ganska nöjd, inte särskilt nöjd eller inte alls nöjd med hur demokratin fungerar i Ditt land?"

Ungdomarna och partierna

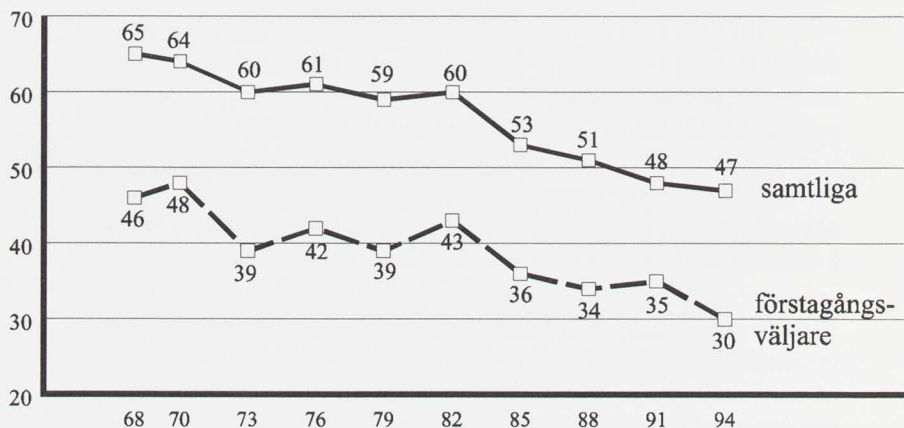
Den mest betydelsefulla förändringen av den svenska partidemokratien under det senaste halvsekleet gäller de förändrade relationerna mellan medborgarna och de politiska partierna. Våra partier har allteftersom förlorat greppet om väljarna. Partiernas tidigare så stabila väljarkårer har successivt bytts ut mot mer rörliga och otrogna sympatisörer. På ett dramatiskt sätt har förutsättningarna för partiernas sätt att konkurrera med varandra om väljarnas gunst därmed förändrats. Partierna kan inte längre räkna med stöd från stora, stabila kärngrupper. Som organisationer rör sig partierna från att vara medlemsorganisationer och folkrörelser till att fungera som renodlade kampanjorganisationer. Morgondagens partier är kanske mer av vallokomotiv som de amerikanska partierna; partiorganisationen vilar slumrande under mellanvalsperioderna för att väckas till liv under valrörelserna.

Partiernas försvagade ställning hos väljarna är mycket väl dokumenterad och situationen är inte unik för Sverige utan återfinns i olika skepnader i de flesta västerländska partidemokratier i världen. I den statsvetenskapliga litteraturen brukar vi tala om att partierna befinner sig i kris, eller åtminstone under stark stress till följd av stora förändringar i kölvattnet av de moderna välfärdsstaternas utveckling. Den sociala klasstrukturen i de moderna välfärdsstaterna har blivit alltmer partikulariserad och atomiserad. Utbildningsrevolutionen har gjort människor mer kunniga och självständiga, men också mer olika till följd av allt högre specialisering. På väg mot ett postmodernt samhälle ser vi ökad mångfald och variationsrikedom i utbildning, på arbetsmarknaden, i människors livsstilar och fritidsintressen och i kulturyttringar.

De mest konkreta effekterna av partiernas minskade grepp är att partiernas medlemstal minskar. För de politiska ungdomsförbunden är den minskande tillströmningen av medlemmar ett mycket stort problem – mellan 1984 och 1994 sjönk på tio år antalet medlemmar i de politiska ungdomsförbunden från 145 000 till 54 000 medlemmar. Ungdomsförbunden och moderpartierna kämpar för att kunna anpassa sig till nya villkor.

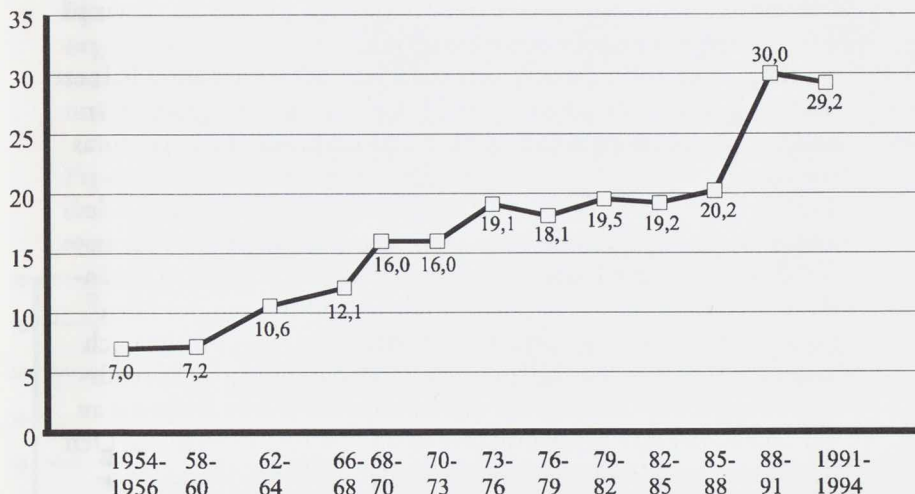
De psykologiska banden mellan väljare och partier som vi statsvetare brukar kallar för partiidentifikation har försvagats. Andelen väljare som själva betraktar sig som anhängare av ett politiskt parti har stadigt minskat under de senaste fyrtio åren. Mellan 1968 och 1994 sjönk andelen partianhängare från 65 till 47 procent. Bland förstagångsväljarna har andelen partianhängare minskat från 46 till 30 på trettio år.

Figur 4. Andel partianhängare bland samtliga och i gruppen förstagångsväljare i samband med riksdagsvalen 1968-1994 (procent)

Kommentar: Resultaten är hämtade från de svenska valundersökningarna och visar andelen väljare som betraktar sig själva som anhängare av ett parti.

Figur 5. Andel partibytare vid valen 1956-1994 (procent)

Kommentar: Procentbasen är vid varje mätillfälle definierad som antalet intervjupersoner som röstade i båda valen. Resultaten för valen 1954/56, 1958/1960, 1962/64, 1966/68 och 1970/73 bygger helt på intervjupersonernas minnesuppgifter om hur de röstade i det tidigare valet. För övriga val bygger resultaten till hälften på minnesuppgifter och till hälften på uppgifter från panelstudier.

Otrogna väljare

Svenska väljare är alltmer otrogna partierna. När känslan av anhängarskap minskar blir det psykologiskt lättare att byta parti. De ideologiska avstånden mellan partierna uppfattas inte längre som så stora. Det sociala trycket från den närmaste omgivningen att rösta på ett visst parti är inte lika starkt som tidigare. Andelen partibytare växer.

I Sverige har andelen partibytare vuxit kontinuerligt under den senaste fyrtioårsperioden, från sju procent under 1950-talet till omkring 20 procent under 1980-talet. I samband med 1991 års val ökade andelen partibytare drastiskt till 30 procent, en nivå som

upprätthölls i samband med valet 1994. Under samma period har också röstdelning blivit vanligare, det vill säga att väljarna röstar på olika partier i kommun- och riksdagsval.

Känslan av anhängarskap och andel partibytare har alltid haft ett mycket starkt samband med ålder. I den yngsta åldersgruppen är andelen partianhängare endast trettio procent, vilket kan jämföras med drygt 60 procent i de äldsta åldersgrupperna. Mellan valen 1991 och 1994 valde fyrtio procent av de unga att byta parti. I de äldsta åldersgrupperna var motsvarande andel endast 15 procent.

‘Fortare’ har blivit utsett till århundradets ord. Det kan användas också för att beskriva det förhöjda förändringstempot i den svenska väljarkåren. Väljarna har inte bara blivit mer otrogna och ägnar sig åt partibytan mellan valen. Undersökningar av korttidsförändringar i opinionen visar allt tvärare kast. Förändringarna av partisympatier från månad till månad blir allt mer dramatiska. Och de största förändringarna äger rum under valåren och under valrörelserna.

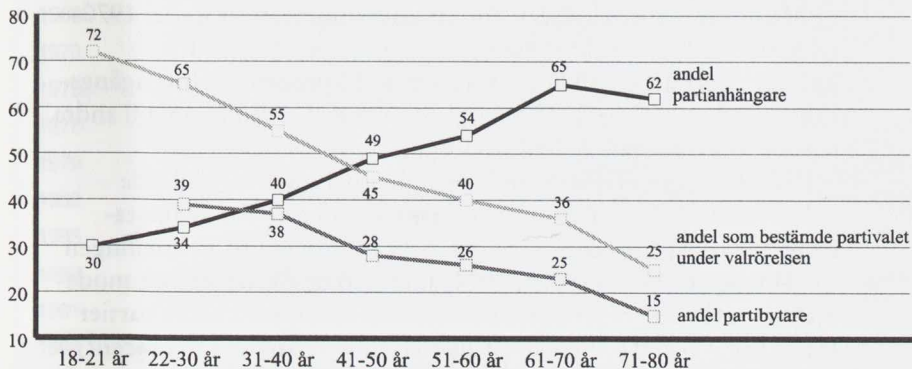
Allt fler väljare väljer att vänta in i det sista innan de bestämmer sig för vilket parti de röstar på. Andelen väljare som själva uppger att de bestämde sitt partival under valrörelsen har ökat från 18 till 50 procent mellan 1968 och 1994. Förstagångsväljarna bestämmer sig oerhört sent för hur de skall rösta (72 procent). De äldre åldersgrupperna vet ofta vad de skall rösta på långt i förväg – endast 25 procent av 71-80 åringarna uppger att de bestämde sig för hur de skulle rösta under valrörelsen.

Resultaten sätter igång funderingar om hur morgondagens väljare kommer att agera i politiken. Om vi tror på att de som är unga i dag inte kommer att förändra sitt röstningsbeteende längre fram i livet, kommer den svenska väljarkåren i framtiden att bestå av allt fler och allt mer otrogna väljare. Utvecklingen innebär en allt mer osäker situation för de politiska partierna och kommer med nödvändighet att tvinga fram förändringar när det gäller partiernas sätt att organisera sin verksamhet.

Statsvetare runt om i världen utgår ifrån att partier även i framtiden kommer att vara kärnan i våra demokratier. Det är inte så konstigt eftersom de moderna demokratierna ofta kallas just för partidemokratier. Med en sådan utgångspunkt är den forsknings-

mässigt intressanta frågan hur partierna kommer att hantera den ökade osäkerheten och det förhöjda förändringstempot. Vilka organisationsformer kommer morgondagens partier att ha? Hur kommer framtidens partier att kommunicera sina politiska budskap till medborgarna?

Figur 6. Andel partianhängare, partibytare och andel väljare som bestämde sitt partival under valrörelsen bland olika åldersgrupper i samband med riksdagsvalet 1994 (procent)

Kommentar: Resultaten är hämtade från 1994 års valundersökning.

Trendkänsliga väljare

Längre tillbaka i tiden, på 1940-, 1950- och 1960-talen, hade partierna anledning att jubla när de vann många unga väljares förtroende. Förstagångsväljarnas partival var starten på ett livslångt röstande på ett och samma parti. Partiidentifikationen grundlades i tidiga år, främst genom politisk socialisation i familjen, och växte sig allt starkare under livets gång.

I dag är situationen annorlunda. Den politiska socialisationen sker i växande utsträckning utanför familjen, i skolan, på fritiden och bland kompisar. Och den pågår allt längre. Läroprocessen avslutas inte i samband med 18-årsdagen utan fortsätter under utbildningstiden och under familjebyggandet. Det innebär att många

ungdomar inte slår rot ideologiskt eller partipolitiskt förrän uppåt 30-årsåldern.

Konsekvenserna av denna utveckling är att opinionsframgångar bland de unga är inte lika värdefulla för de politiska partierna. Lätt vunnet är lika lätt förlorat. De unga väljarna hör nämligen till de allra mest trendkänsliga. Skulle ett parti röna stora framgångar bland unga människor betyder det alls inte att partiet nödvändigtvis går en ljus framtid till mötes.

Det är ingen nyhet att förstagångsväljarna tenderar att följa med i tillfälliga opinionsvindar. Centerpartiets framgångar under 1970-talet ledde till stor tillströmning av ungdomar till centerns ungdomsförbund. I 1973 års val röstade 36 procent av förstagångsväljarna på centerpartiet! De unga försvann så småningom till andra partier lika fort som de hade dykt upp.

Förstagångsväljarnas trendkänslighet har gjort sig gällande också på 1990-talet. I 1991 års val röstade 30 procent av förstagångsväljarna på moderaterna och hela 14 procent på nykomlingen ny demokrati. I valet därpå, 1994, åkte nyd ur riksdagen och moderaterna förlorade regeringsmakten. I stället vann två andra partier framgångar bland förstagångsväljarna, vänsterpartiet (10 procent) och miljöpartiet (11 procent). Även socialdemokraterna reparerade sina förluster bland de allra yngsta väljarna i samband med 1994 års val (44 procent).

Den större trendkänsligheten bland unga väljare märks också i politiska sakfrågor, till exempel inställningen till EU-medlemskap, och dessutom i förändringar av väljarnas vänster-högerorienteringar. Alla typer av politiska opinionsförändringar ger kraftigare utslag bland de yngre grupperna.

Figur 7. Förstagångsväljarnas partival 1956-1994 (procent)

valår	parti									summa procent	antal intervjuade
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr		
1956	0	54	9	26	11	-	-	-	0	100	35
1960	0	65	10	6	19	-	-	-	0	100	43
1964	0	52	13	23	7	-	-	-	5	100	87
1968	2	57	14	18	6	-	-	-	3	100	100
1970	11	46	28	10	5	-	-	-	0	100	226
1973	12	36	36	3	10	-	-	-	3	100	126
1976	9	41	26	12	10	-	-	-	3	100	211
1979	11	33	20	13	20	-	-	-	3	100	133
1982	7	45	13	6	23	3	3	-	0	100	139
1985	7	43	8	16	22	1	3	-	0	100	154
1988	5	44	8	15	22	1	4	-	1	100	131
1991	2	25	6	10	30	6	7	14	0	100	127
1994	10	40	8	8	18	4	11	0	1	100	166

Kommentar: Resultaten är hämtade från de svenska valundersökningarna 1956-1994. Resultatet för kd särredovisas först från och med 1982 års val.

Sammanfattning

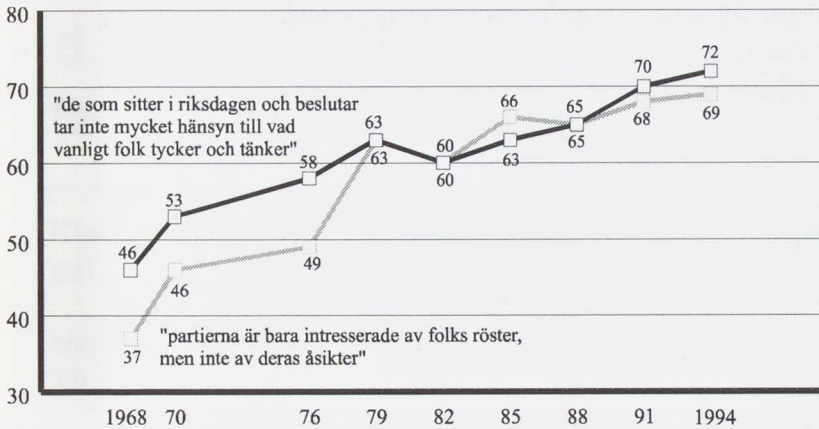
Slutsatsen av de här presenterade resultaten och av Demokratiutredningens seminarium i Skövde 27 maj kan sammanfattas på följande sätt. Den svenska demokratin befinner sig inte i akut kris så länge vi ser till medborgarnas resurser att delta och engagera sig i det politiska livet. Ungdomars politiska intresse, engagemang och deltagande uppvisar tillfredsställande nivåer och visar för närvarande inga tecken att avmattas. Tvärtom har intresset för politik

och valdeltagandet ökat under 1990-talet i gruppen förstagångsväljare.

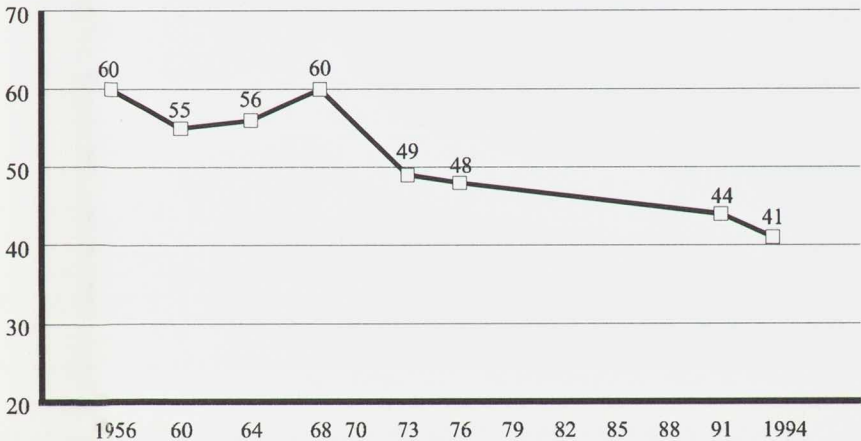
Den svenska partidemokratins kris är emellertid mycket väldokumenterad. Ungas samhällsengagemang kommer inte partierna till del. Svenska väljare i allmänhet och de unga i synnerhet vänder de traditionella politiska partierna ryggen. De avstår från att engagera sig i politiska partier och ungdomsförbund. De utvecklar ingen känslomässig bindning – så kallad partiidentifikation – till de politiska partierna. Den nya generationen svenska väljare är i växande utsträckning otrogna mot partierna och uppvisar stor trendkänslighet när det gäller opinionsvindar.

Framtida statsvetenskaplig forskning kring ungdomar och politik behöver kunna ge svar på frågor om hur svenska ungdomar tänker kring och sluter upp bakom demokratiska principer och värderingar samt vilken slags demokrati dagens ungdomar vill leva i i morgon. Reproduktionen av demokratiska värderingar och principer är betydelsefull för demokratins bevarande och därför värd att ägna forskningsresurser åt. De stora förändringar som äger rum i de moderna partidemokratierna motiverar fortsatta studier av ungdomars åsikter om framtida lösningar på demokratins problem. Kommer införandet av *personval* i Sverige kunna 'bota' bristen på traditionellt partipolitiskt engagemang bland de unga? Bör *röst-rättsåldern* sänkas till 16 år? Bör det anordnas fler *folkomröstningar* i Sverige, både nationellt och i kommunerna? Bör ungdomar 'tränas' tidigt i demokratiskt beslutsfattande genom större elevinflytande på skolan och genom särskilda ungdomsråd i kommunerna?

Figur 8. Misstro mot partier och politiker 1968-1994 (andel instämmande svar i procent)

Figur 9. Andel väljare som kan uppge namnet på åtminstone en riksdagskandidat i den egna valkretsen 1956-1994 (procent)

Kommentar: Åren 1956-1964 gällde intervjufrågan namn på det egna partiets valsedel medan frågan fr.o.m. 1968 gällde samtliga partiers val-

sedlar. Bortsett från 1956 och 1960 är inte resultaten kontrollerade för nämnande av felaktiga namn. Kontroller år 1968 och 1991 tyder på att resultaten för valen 1964-1991 skall justeras ned med 5-8 procentenheter om man vill uppskatta andelen väljare som anger åtminstone ett korrekt kandidatnamn.

I väntan på vadå'? "När dom var unga visste man"

– ett utkast till kulturanalys av relationen mellan samhälle, ungdomskultur och politik

Mats Trondman, Centrum för kulturforskning, Högskolan i Växjö

Jag ska rösta men jag vet inte på vad – jag vet inte vad partierna står för längre. Mina föräldrar är fyrtotalister, när dom var unga visste man.

Anna, 20 år ¹

We make the oldest story new when we succeed, and we are trapped by the old stories when we fail.

Greil Marcus

Om endast lagar som handlar om samband godkännes kan skuggans längd förklara flaggstångens höjd likaväl som tvärtom.

Nancy Cartwright

¹ Citatet är hämtat ur en artikel med rubriken "Politiker för långt borta" i Svenska Dagbladet den 17 maj 1998.

Jag har nog av att leva, handla, känna för att ge den ene fel och den andre rätt. Jag har nog av att leva enligt den bild andra ger mig av mig själv. Jag beslutar att vara självständig, jag kräver att vara oberoende i beroendet av varandra.

Albert Camus

Med sociologier som analytiska redskap

Disciplinen sociologi kan iscensättas utifrån en rad olika perspektiv, den kan – med ett annat uttryck – tala och verka från olika positioner. Det finns, vill jag hävda, åtminstone *tre olika sociologiska positioner*, vilka inte nödvändigtvis är att uppfatta som väsensskilda. Jag skall först ge en kort introduktion till var och en av dem och därefter hävda att de alla tre kan användas för att undersöka det som denna artikel intresserar sig för, nämligen relationen mellan *samhälle, ungdomskultur och politik*. I egenskap av kultursociolog och ungdomsforskare är det första gången jag intresserar mig för just politikområdet. Demokratiutredningen är därför att tacka eller beklaga. Den har nämligen bett mig formulera mina synpunkter, för vilka jag som novis på området själv ytterst är ansvarig.

Så åter till sociologierna, vilka tillsammans bildar utgångspunkten för de frågor som skall formuleras och den kulturanalys som följa skall.

Sociologi som vetenskap

Den första sociologin ser jag som ett exempel på *den vetenskapliga socialvetenskapen* inom vilken strikt kvantitativa mätmetoder dominerar. Dess otvetydiga strävan är att fastställa så säkra statistiska samband som möjligt mellan olika indikatorer eller variabler, dvs. mellan egenskaper som när de relateras till varandra antar olika värden. Hur ser till exempel sambanden ut mellan bakgrundsvariabler som ålder, socialt ursprung, utbildningsnivå, genus, etnicitet och geografiskt rum (t.ex. stad/landsbygd) och beroende variabler som politisk uppfattning, aktivitetsform och

partitillhörighet? Den vetenskapliga giltigheten har sin grund i en enligt internvetenskapliga metodregler korrekt insamlad data generaliserbar för en angiven och definierad population, t.ex. alla ungdomar i ett visst åldersintervall.

Jag uppfattar den empiriska socialvetenskapen som en ofta men inte alltid nödvändig ingrediens i varje samhällsforskarens försök att beskriva och förklara utvalda aspekter av en samtid. I egenskap av kultursociolog är det dock min uppfattning att statistik och avancerade databearbetningar aldrig får ges ett rent och för givet taget sanningsvärde. Siffror talar inte "sanning" av sig själva, än mindre producerar de oproblematiskt givna förklaringar och förståelser. Dels är all empiri beroende av mer eller mindre medvetna och tydliggjorda teoretiska föreställningar och värderingar, dels räcker inte säkerställda statistiska relationer mellan variabler till för att i djupare bemärkelse komma åt svaren på vetenskapens viktigaste fråga, nämligen *varför*? Även om vi har ett statistiskt samband mellan utbildningsnivå och politisk aktivitet, så är frågan varför inte nödvändigtvis tillräckligt besvarad. Om ett delsvar på frågan om varför vissa människor är mer politiskt aktiva än andra är att de är högutbildade så är det likväl möjligt att upprepa en ny varför-fråga. Varför, till exempel, är högutbildade mer politiskt aktiva än lågutbildade? Svaret kan då inte vara "därför att de är högutbildade". Svaret måste sökas i en förklaring av varför just variabeln högutbildad påverkar graden av politisk aktivitet.

Det är min uppfattning att resandet av varför-frågor nästintill är oändligt. Vem som helst kan förmodligen driva en forskare till vansinnets brant genom att vad han eller hon än anger som förklaring fortsätta att ställa frågan "varför då". Vad vi som forskare kan göra är att försöka formulera *tillräckliga* svar på våra rimliga, dvs. med argument inlösta, varför-frågor. Sociologen Björn Eriksson hävdar att en förklaring är ett *därför* som i varje fall för stunden ger ett *tillräckligt* svar på frågan *varför*. "Tillräckligt" innebär i detta sammanhang att de "därför" som forskaren lägger fram får de intresserades "varför" att tystna. Det är dock min övertygelse att tillräckliga svar kräver förklaringar och en förståelse som går utöver statistiska samband. Jag vill därför hävda att

varförfrågorna kräver iscensättning också av de två andra förvarnade sociologierna.

Sociologi som kulturanalys

Den andra sociologin är till sitt ursprung en *Geisteswissenschaft* och tar sig som sådan uttryck i en samhällsorienterad kulturanalys. Det tyska begreppet "andevetenskap" har sin grund i den tyske idealisten Wilhelm Diltheys (1833-1911) filosofi vilken hävdade nödvändigheten av delat bo mellan natur- och kulturvetenskap. Naturvetenskapens kunskapsobjekt var enligt Dilthey av ett helt annat slag än kultur- och samhällsvetenskapens. Människans liv i samhället och i historien skiljer sig väsentligt från naturvetenskapens studieobjekt och kännetecknas av levd erfarenhet och upplevelser kring vilka hennes liv organiseras, förstås och förändras. Att leva och göra erfarenheter är att vara meningsproducerande och förändringsbar. Ande- eller kulturvetenskapens uppgift blir således att empatiskt genom tolkning försöka förstå människan som kulturvarelse och den tid och tidsanda hon lever i. I en kulturanalys är människans erfarenheter och upplevelser av sig själv och andra liksom av sin egen värld den nödvändiga startpunkten.

Kulturbegreppet är till innehåll och genom alla sina möjliga användningsområden emellertid ingen självklarhet. När litteraturvetaren Raymond Williams, en av 1900-talets viktigaste kulturreoretiker, inleder sin mest klassiska artikel om kulturbegreppet skriver han att det är "one of the two or three most complicated words in the english language". Det är dock i detta sammanhang inte min avsikt att problematisera och utveckla kulturbegreppets historia. Låt mig bara konstatera att användningen av begreppet i denna artikel är kultursociologiskt och avser *de levda kulturer som alla är ett uttryck för de skilda sätt på vilka människor lever, förstår och hanterar sin omvärld; deras ekonomiska, sociala och existentiella villkor, deras samhälleliga institutioner, naturen, deras traditioner, värden och uppfattningar liksom deras relationer till andra människor och sig själva och hur de därigenom medvetet och omedvetet präglas och blir självmедvetna, vilket både bevarar och förändrar*

denna medvetenhet liksom dess villkor. En viktig och mycket avgörande aspekt av vårt vara i den levda kulturen är vår *subjektivitet*, med vilken jag avser de omständigheter, känslostrukturer och impulser som aktivt driver oss, oavsett om vi är medvetna om dem eller ej. Subjektiviteten har, som jag uppfattar den, både en *individuell* och en *social* dimension. I sin individuella form handlar den om den egna identiteten, om "vem jag är och vem jag kan bli", medan den i sin sociala form handlar om erfarenheten och upplevelsen av att vara en del av ett "vi" och inte av ett "dom", dvs. om social tillhörighet och distans. Erfarenhetens "kollektiva subjektivitet" är de sociala energiernas hemland, dvs. det som får oss att göra något, medan den individuella subjektiviteten, jag och mitt identitetsarbete, utgör det egna jagets psykologiska energicentrum, dvs. det som får mig att göra något. Subjektivitet är således något som skapas och förändras, men också delas kollektivt i form av det "vi" som upplever, känner, ser, vet, tycker osv. "samma sak". Den engelske historikern och kulturforskaren Richard Johnsson har sammanfattat ett sådant kulturbegrepp, eller snarare kulturstudier, på följande vis:

För mig handlar kulturstudier om medvetandets eller subjektivitetens historiska former eller om de subjektiva former vi lever genom, eller, i en ganska farlig förtätning och kanske reducering, om de sociala relationernas subjektiva sida.

En annan engelsk historiker, E.P. Thompsson, hävdar i likartad anda att kultur är det som människor skapar när de på olika sätt handskas med sina ekonomiska och sociala villkor. Varje kulturanalys måste således innehålla ett samspel mellan sociala och ekonomiska omständigheter, stabila eller i förändring, och de förståelse- och handlingsformer som människor förmår att mobilisera inom ramen för sina villkor. Kultur blir i detta sammanhang den levda kultur som rymmer den *kulturella praktik* – ("så som man gör när människor som vi gör som vi brukar göra eller förändrar det vi brukar göra") – och de *kulturella förståelseformer* – ("så som människor som vi förstår de sammanhang och oss själva när vi förstår som vi brukar förstå eller förändrar det vi brukar förstå") – människor mer eller mindre rationellt och medvetet

iscensätter när de lever sina liv i en viss tid, i specifika sammanhang. Det metodologiska iscensättandet av detta kulturbegrepp benämns hädanefter *kulturanalys*. När sociologin intar en sådan position utgör den en *kulturanalytisk socialvetenskap*. Dess vetenskapliga giltighet, eller snarare värde, har sin grund i det kulturvetenskapliga ansvaret för att i dialog med empiriska material "se något som något", dvs. att formulera kulturforskarens tolkningar av vardagslivets kulturella praktiker och förståelseformer.

Sociologi som normativ kritik

Den tredje sociologin intar den normativa och samhällskritiska positionen, vilken oftast tar sig den sociala teorins snarare än empirins form. Ett klassiskt exempel är den så kallade Frankfurtskolas kritiska teori, som bland annat argumenterar för att upplysningen åter måste upplysas eftersom samhällsvetenskapen själv har blivit en del av demokratins förfallsprocess. Den vetenskapliga socialvetenskapen har genom att mäta och tillhandahålla instrument för att förklara och manipulera opinioners svängningar blivit till servicedesk i händerna på en politisk marknad och en socialstat med legitimitetsbehov.

Staten liksom partierna får på så sätt den "vetenskapliga" hjälp som behövs i arbetet med att försöka framkalla "masslojalitet" snarare än att öppna upp sig för inflytandet från en allmän opinion som tar sig den fungerande politiska offentlighetens form. Det är, om vi följer den tyske samhällsteoretikern och den kritiska teorins viktigaste arvtagare Jürgen Habermas, från människornas vardagliga livsvärld – utanför marknaden och statens institutioner, dvs. bortom pengar och makt – som en politisk offentlighet värd namnet har sin grund. För att citera sociologen Mikael Carleheden:

Demokratisering betyder för Habermas två saker: För det första frigörelsen av en politisk offentlighet från det politiska systemets direkta styrning, dvs. stärkandet av den autonoma politiska kollektiva åsikts- och viljebildningen. För det andra utnyttjandet av statens beroende av legitimitet för att påverka statens kollektiva målsättningar. Den senare formen av demokratisering förutsätter, men uttömmar inte, den förra formen. (min kursivering)

Den typ av sociologi som Habermas representerar rymmer ett otvetydigt och klart medvetet normativt inslag. Den intresserar sig inte enbart för hur det är, den tar, som i citatet ovan, sin utgångspunkt i vad demokrati och demokratisering borde vara. Därmed tillhandahåller den på en och samma gång både en möjlighet till kritik av en reellt existerande demokrati och tydliggörandet och försvaret av en alternativ norm. För Habermas innebär detta att en samhällsutveckling som motverkar en utifrån hans värden fungerande politisk offentlighet måste kritiseras utifrån hans normativa position, dvs. från hans krav på hur en politisk offentlighet värd namnet bör verka. En *kritisk normativ socialvetenskap* har därmed med Carlehedens ordval, "sin utgångspunkt i den spänning mellan *ideal* och *fakticitet* som redan finns i den verklighet vi lever i". Habermas normativa ställningstagande skall således inte tolkas som idealistiskt eller utopistiskt. För att undvika en sådan fel-läsning använder Habermas själv begreppet *idealisering* och avser med detta den praktikens framträdelseform som befinner sig mellan det faktiska, hur det är, och det idealiska, hur det kan, bör och kunde vara. När vi samtalar med någon utgår vi ifrån att den som kommunicerar med oss uppriktigt och sanningsenligt menar vad denne säger.

Att använda språket som redskap i kommunikation är således att ofrånkomligt göra bruk av vissa ideal förutan vilka det vore omöjligt att kommunicera. Det betyder inte att idealet i den faktiska samtalssituationen till fullo kommer att uppfyllas, men vi bör likväl i vårt kommunikativa handlande försöka agera som om dessa ideal gäller, är möjliga och fungerar. Idealisering är att med sanningens och riktighetens anspråk bejaka idealen utan att de nödvändigtvis till fullo kommer att kunna förverkligas. Det är just i spänningen mellan det faktiska och det idealiska som vi finner det som är så utmärkande för en normativ, kritisk sociologi eller teori; att utifrån ett ideal, vilket grundats genom teoretiskt tänkande och övertygande, genom öppen diskussion inlösta, argument, hålla ett vaksamt och kritiskt öga på hur något, till exempel en demokrati, faktisk fungerar och utvecklas. Den normativa och kritiska sociologins vetenskapliga giltighet har således sin grund i nödvändigheten av att finna grundade argument för den normativa utgångs-

punkten samt i kritiken av framträdandegapet mellan vad som faktiskt är för handen och vad som utgör ett legitimt ideal. En sådan vetenskap förblir så att säga i sina egna händer eftersom den inte i en naiv och blind vetenskaps namn lånar sig till demokratin förfallsprocess.

Huvudfrågan och dispositionen av en "snabb" trestegsanalys

Det är nu min avsikt – även om jag riskerar att uppfattas som *Snörmakare Lekholm får en idé* – att i en "snabb" "trestegsanalys" iscensätta alla de tre sociologierna i ett försök att besvara artikelns huvudfråga, som formuleras i förväg och lyder: *Hur skall vi förstå det empiriska faktum att inte ett obetydligt antal av dagens ungdomar säger sig vara politiskt intresserade och engagerade samtidigt som de med mycket få undantag undviker medlemskap och traditionellt politiskt arbete i politiska partier och i på lokala, regionala och statliga nivåer politiska församlingar?*

Om vi intresserar oss för relationen samhälle, ungdomskultur och politik är det nödvändigt (men inte tillräckligt) att ha tillgång till relevanta beskrivande kvantitativa data. Trestegsanalysen tar därför sin början med en kort, tematiserad sammanfattning av tillgänglig statistik över ungdomars politiska intresse, engagemang, aktivitet och inflytande. Det första steget är, med ett begrepp lånat från den engelska etnografen Paul Willis, att uppfatta som min studies *indexikala nivå*. Den hjälper mig att besvara grundläggande frågor om statistiska fördelningar.

I analysens andra steg försöker jag mig på en kulturanalys av den indexikala nivåns sammanfattade data. Willis skriver i detta sammanhang om den *homologiska* respektive den *integrativa nivån*. Den förra går djupare än den indexikala nivån och intresserar sig för hur kulturanalytikern skall förstå de relationer som studeras. Denna nivå nöjer sig inte med att konstatera hur ungdomars politiska intresse, engagemang, aktiviteter och inflytande fördelar sig utan den fortsätter att fråga *varför*. Vad är det *i relationerna* mellan samhälle, levd ungdomskultur och politik som *förklarar* de

kausala samband som den indexikala nivån synliggjort? Den integrativa nivån för frågan vidare och fokuserar hur relationerna mellan olika element i analysen påverkar, modifierar och förändrar varandra. Kulturanalysen bör, vilket tidigare tydliggjorts, iscensätta en sociologisk föreställningsförmåga i vilken man tillåter sig att "*se något som något*", dvs. man gör en analys genom vilken man formulerar *förklarande tolkningar som går utöver vad den indexikala nivåns beskrivande data säger av sig själva*. Ett sådant analytiskt tillvägagångssätt rymmer således en kritik av den vetenskapliga sociologin genom att hävda att den genom sin "vetenskaplighet" i allt för stor utsträckning skurit av sociologin från att se de teoretiska, historiska och sociala sammanhang i vilka data alltid produceras, relateras, analyseras och förändras.

Kulturanalysen bör slutligen, i bästa fall, generera *kraftfulla analytiska poänger* vilka kan omsättas i konkret förståelse med konsekvenser för vardagens praktiker. Kanske kan dessa "poänger" anses handla om vad den tyske hermeneutikern Hans-Georg Gadamer benämner *igenkännandets glädje*. I sitt klassiska verk *Sanning och metod* från tidigt sextiotal skriver han:

Igenkänningsens fulla innebörd förstår man inte, om man däri endast uppfattar att något redan känt blir känt på nytt, dvs. att det redan igenkända känns igen. Igenkänningsens glädje består snarare i att man redan känner igen *mer*, än det man redan kände. Som i en illumination, ut ur omständigheternas alla betingade tillfälligheter och skiftningar, träder det redan kända fram med igenkänningen och fattas till sitt väsen. Man inser något.

Kulturanalysens kritik av den indexikala nivån är således inte en kritik som vill utesluta den utan en kritik som vill fördjupa och komplettera den. Denna komplettering har enligt min uppfattning *två riktningar*. Å ena sidan en *makro-strukturell riktning*, vilken artikulerar de historiska, sociala och ekonomiska sammanhang i vilka de variabler som studeras verkar, å andra sidan en *mikro-etnografisk riktning*, vilken genom kombination av långvariga observationer och djupgående intervjuer försöker komma åt den homologiska respektive integrativa nivåns empiriska krav och kulturanalytiska möjligheter.

Sociologen Thomas Brante har genom formulerandet av en *kausal realism* bidragit till en god förståelse av den strukturella riktningen. Kausalrealismens yttersta syfte är, för att citera Brante, att "*identifiera de sociala strukturer som innehåller kausala mekanismer som genererar empiriskt observerbara effekter*". Om vi mot bakgrund av Brantes formulering uppfattar "låg utbildning" som en kausal mekanism så tenderar den att generera den empiriskt observerbara effekten lägre valdeltagande och politiskt intresse. Vad Brante emellertid adderar till vad jag ovan benämnt den första sociologin är medvetenheten om att de kausala mekanismer som genererar vissa statistiska utfall är en del av mer omfattande historiska, sociala och ekonomiska men också ideologiska sammanhang. Genom formulerandet av sin kausala realism vill han därför bland annat utvidga den första sociologin med "en föreställning om sociologin som vetenskap, som (...) inte hämmar forskningsprocessen och den sociologiska fantasin". Den första sociologins metodpraktik är således för hämmande när det gäller möjligheten att med kulturanalysens vokabulär "se något som något" som går utöver "rena" empiriska observationer och relationer.

SVårigheten med den om än nödvändiga strukturella inriktningen är naturligtvis att genereringen av olika specifikt levda ungdomskulturer i djupare bemärkelse inte så lätt låter sig förstås genom enbart en strukturell macroanalys. Specifik förståelse av hur olika ungdomskulturer genereras och förändras kräver, vill jag hävda, *etnografiska fallstudier*, vilka inte självklart lånar sig till vetenskapliga generaliseringar. Eftersom jag saknar tillgång till etnografiska fallstudier av den politiska dimensionen av unga människors levda kulturer, så tillåter jag mig att använda min "sociologiska fantasi" eller kultursociologiska föreställnings- eller framställningsförmåga. Problemet med den analys som följer i nästa avsnitt är därmed uppenbar, den saknar helt enkelt de etnografiska empiriska material som den andra sociologin i kombination med en strukturell medvetenhet kräver. Trots detta faktum tillåter jag mig att göra en kulturanalys vars syfte är att formulera ett antal kultursociologiska *därför* på huvudfrågans *varför*. Om dessa varför avseende omfattning, djup och inre koherens kan anses tillräckliga kan endast du som läsare avgöra.

Kvarstår gör så en viktig *metodologisk fråga*: Hur bör relationen mellan den strukturella och etnografiska inriktningen uppfattas? För att kunna ge ett svar på denna fråga måste vi återvända till den andra sociologins kulturbegrepp. Med kultur som analytiskt instrument för tolkning avser jag i detta sammanhang de levda kulturer som uppstår till följd av att unga människor hanterar sina sociala villkors kausala kraft, dvs., med hjälp av Brantes formuleringar, genereringen av "empiriskt observerbara effekter" till följd av hur unga människor genom självförståelsens olika former och uttryck hanterar de "sociala strukturer som innehåller kausala mekanismer". Exempel på sådana former och uttryck kan vara närvaro eller frånvaro av politiskt intresse och politiska aktiviteter liksom ett embryo till en i Habermas normativa anda fungerande politisk offentlighet. Med *ungdomskultur(er)* menas helt enkelt, vilket förhoppningsvis redan framgått av diskussionen ovan, den/de levda kultur(er) som är ungdomars.

Som en följd av artikelns huvudfråga och den metodologiska diskussion som förts ovan kan jag formulera *tre följdfrågor*, vilka kronologiskt ansluter till de tre ovan presenterade sociologiska positionerna och samtidigt anger *dispositionen* för artikelns resterande delar.

- (a) Vad säger den statistiskt förankrade empiriska forskningen om ungdomars politiska intresse, engagemang, aktiviteter och inflytande?
- (b) Varför leder ungdomars relativt omfattande politiska intresse och vilja till engagemang i så liten utsträckning till partipolitiska aktiviteter och inflytande?
- (c) Hur skall vi kritiskt förstå det faktiska empiriska utfallet av följdfråga (a) och det kulturanalytiska utfallet av följdfråga (b) mot bakgrund av det normativa demokratiideal som formulerats av Jürgen Habermas?

Det är således min avsikt att använda den första sociologin för att ge en empirisk bild av unga människors politiska intresse, engagemang, aktiviteter och inflytande, den andra sociologin för att

medelst en kulturanalys artikulera möjliga förklarings- och förståelseformer till varför den första sociologins empiriska bild ser ut som den gör och, slutligen, den tredje sociologin för att genom en analys av förhållandet mellan samhälle, ungdomskultur och politik se potentiella hot, dvs. förfallstendenser, och möjligheter, dvs. politiska mobiliseringstendenser för en, utifrån ett kritiskt, normativt demokratiideal, fungerande politisk *ungdomskulturell* offentlighet.

Om en av den politiska filosofins viktigaste syften, med statsvetaren Bo Rothsteins formulering, är att bidra till "en gemensam grund för vad diskussionen bör handla om" – så vill jag i detta sammanhang se mitt utkast till kulturanalys som formuleringar av tanketrådar för fortsatt empirisk forskning, kulturanalys och samhällskritik. Den beskrivning och kultur- och idealiseringsanalys som följer är inte enbart att beteckna som "snabb" utan också, i den kultursociologiska fantasins och föreställningsförmågens namn, minst sagt indikatorisk, skissartad, tentativ och tillspetsad. Förhoppningsvis är analysen så "produktivt djärv" att den kan bidra till ett visst "diskussionssug".

Ungdom och politik – en empirisk översikt

En statistisk översikt av det empiriska undersökningsområdet ungdomar och politik disponerad i *nio teman* ger i komprimerad och generaliserad form ungefär följande bild² ...

(1) *Ungdomars valbeteende*

Ungdomar tenderar i förhållande till vuxna att ...

– i någon mindre utsträckning rösta i val³

² Översikten bygger huvudsakligen på material hämtat från svenska valundersökningar, SCB och Ungdomspolitiska kommitténs slutbetänkande från 1997. Preciseringar i form av relativ frekvens sker bortsett från några undantag genomgående i noter längst ner på varje sida.

- i mindre utsträckning vara partianhängare⁴
- tidsmässigt bestämma sig senare för vilket parti de skall rösta på⁵
- oftare byta parti mellan valen.⁶

Att yngre oftare tendera att byta parti skall menar valforskarna inte uppfattas som ett "livscykelphenomen" utan som ett generationsphenomen. De yngre förmodas inte blir mer partitrogna som äldre.

(2) *Ungdomars politiska intresse*

Ungdomar är i förhållande till vuxna ...

- i något mindre utsträckning politiskt intresserade.⁷

Ungdomars politiska intressen tar sig dock oftare andra uttryck än de vuxnas. Intresset har, brukar det heta, "bara valt andra kanaler", som till exempel ...

- internationella frågor
- miljöfrågor
- mer lokala och vardagsnära frågor
- enstaka sakfrågor eller mer omfattande visioner.

³ 82% av förstagångsväljarna jämfört med 87% av samtliga väljare röstade i valet 1994.

⁴ 30% av förstagångsväljarna jämfört med 47% av samtliga röstande i valet 1994 betraktade sig själva som anhängare av ett parti.

⁵ 1994 bestämde sig 72% av ungdomarna mellan 18-21 år för vilket parti det skulle rösta på under valrörelsen. Bland pensionärer är motsvarande siffra ungefär 25%.

⁶ 40% av väljarna under 35 år är partibytare. Motsvarande siffra för väljare över 35 är 25%.

⁷ 47% av förstagångsväljarna 1994 angav att de var intresserade av politik. Motsvarande siffra för samtliga väljare var 58%.

I en intervju i Svenska Dagbladet den 17 maj i år säger statsvetaren och maktutredaren Olof Petersson att *"ungdomar vid en första fråga säger sig vara ointresserade av politik men när sakfrågor sedan diskuteras är det annorlunda. Då är de ofta väl inlästa och har ett stort engagemang. Det stämmer alltså inte att de vänder sig mot politiken"*.

(3) Ungdomars politiska aktivitet och engagemang

Om vi i Maktutredningens anda mäter politisk aktivitet och engagemang kan vi konstatera att ungdomar i förhållande till vuxna i traditionell bemärkelse mindre ofta är ...

- politiskt aktiva
- medlemmar i politiska partier
- aktörer i politiska aktiviteter (t.ex. upprop, demonstrationer).

Tesen om att ungdomar är mindre politiskt aktiva kan emellertid, precis som i frågan om ungdomars politiska intresse, problematiseras. Dels kan den större andelen ungdomar som inte röstar liksom den minskade andelen som inte är medlemmar i politiska partier ses som uttryck för en tendens eller ett samhälleligt mönster som också gäller vuxna. Dels tenderar andra former av politiskt deltagande öka, t.ex. att tala offentligt, skriva insändare eller tidningsartikel och demonstrera. Därtill tycks den yngre generationen, framförallt tack vare en allmänt höjd utbildningsnivå, göra sig mer gällande som individer i sina vardagliga sammanhang.

Ungdomars politiska aktiviteter och engagemang tycks helt enkelt ta sig andra former än de vuxnas, men alltfler vuxna tycks också, som vore det frågan om ett mer gemensamt politiskt kulturmönster i förändring, röra sig i samma riktning.

(4) *Ungdomars upplevelser av möjligheter till inflytande*

I slutbetänkandet från Ungdomspolitiska kommittén konstateras att ungdomars upplevelse av möjligheter till "inflytande i politiska organ och större organisationer" är "mycket negativ".

- 73% anser sig inte kunna påverka rikspolitiken
- Nästan hälften anser sig inte ha någon påverkan på våra folkrörelser
- Endast tre procent av de unga menar att de har stora möjligheter att påverka lokalpolitiken.

Däremot tycks ungdomar uppleva betydligt större möjligheter att påverka den egna vardagen liksom det egna valet av utbildning. Särskilt skolan och fritidsgården tycks vara institutioner där ovanligt många ungdomar tycker att de vuxna bryr sig om ungdomars åsikter.⁸ På politikens, arbetsmarknadens och föreningarnas område är det enligt ungdomarna betydligt sämre ställt.⁹

I ungdomspolitiska kommitténs slutbetänkande sammanfattar man situationen på följande vis:

Resultaten ger en bild av de unga som starkt kritiska mot den politiska och institutionella makten. De upplever att man inom dessa maktsfärer både har små möjligheter att påverka och att man inte tillräckligt lyssnar till de ungas åsikter.

(5) *Ungdomars faktiska representation*

Såväl unga kvinnor som män är kraftigt underrepresenterade i beslutande församlingar. 1994 var ...

⁸ 31% respektive 61% av ungdomar mellan 15 och 17 år tycker att skolan och fritidsgården bryr sig tillräckligt mycket om ungas åsikter. Det är dock minst sagt viktigt i sammanhanget att konstatera att drygt två av tre ungdomar i högstadie- och gymnasieåldern inte tycker att skolan bryr sig tillräckligt mycket om ungas åsikter.

⁹ 70% av ungdomar mellan 15 och 17 år tycker att riksdagen och EU lyssnar "mycket lite eller inte alls till de unga".

- noll procent av ledamöterna i börsföretagsstyrelser under 35 år
- ungefär en halv procent av ledamöter i statliga kommittéer och statliga utredningar under 25 år
- en procent av ledamöterna i myndighetsstyrelser under 35 år
- fem procent av regeringsledamöterna under 35 år
- nio procent av riksdagens ledamöter under 35 år
- 12% av ledamöterna i partistytrelserna under 35 år.

(6) *Ungdomars tilltro till att vara med och påverka sina villkor*

Ungdomar ställer sig positiva till att vara med och påverka:

- sin egen utbildning, skola och skolvardag¹⁰
- politiska organ, myndigheter och styrelser via kvotering¹¹
- genom kommunala ungdomsråd vars syfte är att låta de ungas synpunkter höras av lokala politiker.¹²

(7) *Ungas politiska aktivitetsuttryck*

Trots ungdomarnas höga tilltro till lokala ungdomsråds möjligheter att göra unga människors åsikter hörda säger 61% att de inte själva kan tänka sig att delta. Ungefär var tredje ungdom kan tänka sig att delta. Bland dessa är det fler flickor än pojkar. Men, som ungdomspolitiska kommittén skriver, ...

¹⁰ Över 80% av ungdomar mellan 15 och 24 år tycker "definitivt" eller "kanske" att det är en bra idé med lokala styrelser med elever i majoritet på våra gymnasieskolor.

¹¹ 70% av ungdomar mellan 15 och 24 år tycker det är "en bra" eller "halv-bra idé" att ha speciella platser för unga människor i de politiska organen för att på så sätt öka ungas inflytande i politiken.

¹² 86% av ungdomar mellan 15 och 24 år "tror att det hjälper" med lokala ungdomsråd för att ungdomars åsikter bättre skall komma fram i den lokala politiken. Endast 7% tror inte att det spelar någon roll.

(...) om var tredje av de unga i Sveriges kommuner var aktiva i ungdomsråd så skulle det kunna innebära en enorm politisk kraft.

(8) *Ungdomars uppfattning om politisk representation i lokala ungdomsråd*

- en majoritet av ungdomar anser inte att det skall vara val till lokala ungdomsråd, de skall vara öppna för den som är intresserad¹³
- många anser att det skall vara möjligt att vara politiskt aktiv utan att behöva tillhöra något parti. Att hitta former för politiskt arbete utanför partierna anses vara viktigt.

(9) *Ungdomars förväntningar på politiker*

- politiker måste vara mer öppna för vad ungdomar tycker, tänker och vill
- politiker borde oftare fråga efter ungdomars åsikter
- politiker borde vara mer beredda på att ge ifrån sig makt.

Otvetydigt är ungdomar mycket kritiska och hyser stor misstro till politiker.

Ett försök till sammanfattning

Låt mig *sammanfatta* i syfte att i nästa delavsnitt formulera två möjliga slutsatser om samhälle, ungdomar och politik.

(a) Ungdomar tycks i förhållande till vuxna vara mer partipolitiskt rörliga och förändringsbenägna

¹³ 62% anser att det inte skall vara val till ungdomsråd. 35% svarade motsatsen.

- (b) Ungdomar är i mycket liten utsträckning representerade i politikens, statens och marknadens organisationsformer. Deras faktiska inflytande via representation är näst intill obefintligt
- (c) Ungdomar upplever sig ha ett mycket litet inflytande på politik, stat och marknad
- (d) Ungdomar upplever sig ha ett relativt stort inflytande över sin egen vardag
- (e) Ungdomars politiska intresse och engagemang söker sig nya, offentliga men icke partipolitiska former och kanaler, t.ex. lokala skolstyrelser och lokala ungdomsråd
- (f) Ungdomar vill att ungdomar skall vara med och påverka det egna vardagslivet – men utan partipolitisk organisering och utan att valbarhet och representativitet utgör något nödvändigt villkor
- (g) Genom nya former och kanaler tror en majoritet av ungdomar att de kan påverka politiken.

En "tragisk klyfta" eller en "lyckosam tragik"?

Jag vill avsluta detta avsnitt med att antyda *två olika men lika möjliga* slutsatser av den empiri som ovan presenterats och sammanfattas.

Å *ena sidan* tonar vad Olof Petersson kallat en *tragisk klyfta* fram. Ungdomar har varken faktiskt inflytande eller upplever sig ha något inflytande över avgörande beslut i samhället, varken i partipolitiken, på marknaden eller i staten. Om man skall tro på vad merparten av dem säger tycks de för närvarande inte vara särdeles intresserade heller. *Det tragiska för vår parlamentariska demokrati byggd på partier är att ungdomar är politiskt intresserade och att de vill engagera sig men inte i just partipolitik och styrelserum.* Å *andra sidan* är det fullt möjligt att argumentera för att tragiken kan visa sig vara en tillgång. Den tragiska klyftan kan likt H.C. Andersens fula ankunge visa sig vara en vacker svan i tillblivelse. Kanske skall vi därför i stället för "tragisk klyfta" tala om *en lyckosam tragik* i den politiska offentlighetens tjänst. Ett sådant utfall är

ingen självklarhet. Än mindre låter det sig förutsägas. Men otvetydigt avgörs det i stor utsträckning av vuxnas politiska och vardagliga möten med unga människor. Därmed är också mindre lyckosamma utfall fullt möjliga. Till detta skall jag återkomma.

Ett kulturanalytiskt utkast till några ”möjliga varför”

I den allmänna diskussionen om varför unga människor trots politiskt intresse och engagemang i så stor utsträckning undviker partipolitik stöter man på en rad olika förslag till förklaringar. Nedan följer en provkarta på vad jag uppfattar som relativt vanliga mediala ”därför” på frågans ”varför”.

- unga identifierar sig inte med de politiska partierna av i dag
- de unga är vana vid snabba beslutsvägar, vilket lätt krockar med ett mer trögrörigt demokratiskt system
- de ungas lätttrörliga verklighet: IT och unga människors ökade internationella erfarenheter
- de politiska partierna hittar inte språk och former för att nå de unga eftersom partierna saknar en tydlig vision och refererar för mycket tillbaka i tiden. De är också för lika varandra och saknar politisk tydlighet och handlingskraft. Inte heller har de svar på hur framtidens samhälle kommer att se ut
- unga människor möter alldeles för sällan politiker. Dialog saknas
- ungdomar tycker att partipolitik är tråkigt, inte heller tror de sig kunna påverka den om de blev aktiva
- ungdomar av i dag är bortskämda och har inte fått kämpa för sina välfärdsstatliga rättigheter. De är passiviserade och tar därför allting för givet
- avståndet mellan ungdomar och den politiska världen har ökat.

Det är nu inte min avsikt att diskutera relevansgraden av denna typ av förklaringar. De äger förmodligen alla i en eller annan bemärkelse relevans. Problemet är att jag inte finner dem vara tillräckliga svar på denna artikels varförfråga. Om svaret på frågan om varför unga människor inte intresserar sig för partipolitik är att partierna har "tråkiga möten", så spelar det ingen roll om svaret så kommer från ungdomarna själva. Jag har svårt att tro att någon av oss egentligen på fullt allvar vill hävda att det avgörande hindret för partipolitisk mobilisering är tråkiga möten. För det första tror jag inte att möten uppfattas som tråkiga om de som kommer vill ändra eller försvara samhället. För det andra är det inte heller någon som tror att dagens ungdomar plötsligt skulle strömma till de politiska partierna därför att de får reda på att mötena numera är "roliga". Jag tror helt enkelt att de flesta ungdomar är mer politiskt seriösa än så. Om politik handlar mer om "roliga" möten än politik, så får nog politiken vara. För att ha roligt behöver man inte politik, men politik, däremot, skall vara rolig och levande som politik. Och dit når man inte med "roliga möten" utan med en levande politik i levda kulturer. Som vi nu skall se så är det precis denna typ av koppling som saknas i tidens tomrum.

Kulturanalysens antagande om tre tomrum i tiden

Utgångspunkten för min kulturanalys är det lösa men mycket sensitiva begreppet, eller kanske snarare metaforen, *tomrum*. Mitt sätt att närma mig några *tillräckliga* därför på frågan om *varför* inte de ungdomar som säger sig vara politiskt intresserade och engagerade inte också är partipolitiskt aktiva är att hävda att vi behöver göra en kulturanalys av *åtminstone tre interrelaterade tomrum i tiden*, vilka jag benämner *det socio-ekonomiska, det existentiella och det politiska tomrummet*.

Begreppet tomrum lånar jag från historikern Torkel Jansson som i sin forskning visat att 1800-talet (1800-1870) kan förstås som en tid mellan två samhällsformationer, ett skede när kapitalismen på alla områden tränger undan den föregående samhällsformationen, det vill säga jordbrukssamhället. 1870 har kapita-

lismen ersatt den tidigare ekonomin och industrialismen har blivit den nya tidens näringskälla. Jansson skriver om en "brytningstid mellan en feodal samhällsformation och dess avlösare", präglad av individualism, konkurrens, industrialism och allt mer demokratiska förhållanden även om inte sociala skillnader mellan människor och sociala grupper försvann med ståndssamhället. Industrisamhällets klasser ersatte de gamla stånden.

I detta sammanhang lanserar Jansson metaforen om "ett sprängfyllt tomrum", som finns inbyggt i omvandlingsprocessen från en samhällsformation till en annan. Eftersom en sådan omvandling inte kan vara ögonblicklig uppstår mellan formationerna "en i tiden utdragen process" vilken i "organisatoriskt avseende" måste skapa ett "tomrum". Genom att fokusera transformationsperioden mellan två samhällsformationer kan Jansson visa hur tomrummet fylls och hur därigenom en ny samhällsformation blir till. Jordbrukssamhället blir industrisamhälle. Övergången är naturligtvis en mycket sammansatt process och sker gradvis. Den låter sig trots kraft och omfattning lättare ses och förstås efteråt än medan den pågår. Den förändrar inte endast samhällets materiella bas utan också "mänskliga umgängesformer i vidaste mening". I och med den nya samhällsformationens tillblivelse blir tomrummet *sprängfyllt*. Men självklart är aldrig tomrummet tomt utan rymmer på en och samma gång såväl rester av äldre former och tankegoods som embryon till nya.

Tomrummet gör behovet akut bland breda befolkningslager att finna ett nytt liv, nya utkomster och nya samhälleliga och kulturella levnadsformer under ett av kapitalismen alltmer präglat samhälle. Det som gör begreppet tomrum relevant är att de förändringar som sker i mellanrummet mellan två samhällsformationer inte är synkroniserade. När jordbruket förändrades och inte längre kunde erbjuda arbete och befolkningen samtidigt ökade i antal stod inte industrialismen genast redo att suga upp den från jordbruket friställda arbetskraften. När Sverige gick från ständsriksdag till tvåkammarsystem var inte demokrati och offentlighet fullbordad. När gamla kulturmönster bröts ner stod inte samhället redo med nya och när den sociala oron och fattigdomen ökade fanns inga färdiga patentlösningar som genast löste problemen. Men

genom en rad omvandlingar fylldes tidens tomrum och ut ur tomrummet föddes det industrisamhälle som i sin tur kom att möjliggöra färden mot välfärdssamhället. I sin analys av 1800-talets tomrum gör Jansson en intressant och viktig iakttagelse: För de människor som levde sin tid mellan formationerna var "det lättare (och naturligtvis också höggradigt angeläget) att visionärt formulera mål i ett problemfyllt samhälle än det var att finna verksamma medel därför".

Av särskilt intresse i detta sammanhang är att Jansson antar att *tomrum alltid ligger inbyggda i genomgripande samhällseliga förändringar*. Min kulturanalys tillåter sig mot denna bakgrund att anta att vårt 1990-tal mycket tydligt har kommit att uppvisa en rad "tomrumsaspekter", som tydligt antyder industrisamhällets krackelering i flera avseende, inte minst när det gäller ungdomars möjligheter och villkor. Således är det min avsikt att iscensätta metaforen om ett tomrum för att bättre försöka förstå ett samhälles, dess ungdomars och politikens villkor i en tid som vår. Mot bakgrund av Janssons formulering om att den sammansatta process som tomrummet utgör inte endast förändrar samhällets materiella bas utan också "mänskliga umgängesformer i vidaste mening" har jag valt att betona *tre tomrum*, vilka vart och ett i min analys *öppnas upp* av vad jag kallar *tre* för respektive tomrum specifika brott.

I det socio-ekonomiska tomrummet är min utgångspunkt *tre strukturella brott*, i det existentiella *tre identitetspolitiska brott* och i det politiska *tre politiska brott*. Också bakom dessa brott finns självfallet mer eller mindre entydiga eller komplexa drivkrafter. Jag har medvetet undvikit att analysera dessa, men det står mig ganska klart, utan att jag därför betecknar mig som marxist, att under kapitalismens outplånliga drivkraft, dvs. kravet på kapitalackumulation, fortsätter allt som är fast att förflyktigas. Det är också min övertygelse att politik är det medel med vars hjälp den både består och ges ett mänskligt ansikte. Någon "osynlig hand" har aldrig funnits annat än i skrifter lika ideologiska som den politik som ifrågasatt den.

(1) *Det socio-ekonomiska tomrummet*

Det socioekonomiska tomrummet har, vill jag nu hävda, öppnats upp av tre strukturella brott med stor betydelse för förståelsen av relationen mellan samhälle, ungdomskultur och politik. För det första ett alltmer *brutet samhällsligt reproduktionsmönster*. Om tiden ända fram till 1990-talets början, sett ur ett par decenniers perspektiv, handlade om en samhällsreproduktion som tenderade att ge barn- och ungdomar från skilda sociala miljöer olika framtida livschanser så ingick likväl denna reproduktion nästan uteslutande i ett "nollsummespel" som innebar att "alla" ungdomar till slut erbjöds plats på arbetsmarknaden och blev vuxna. Formuleringen "brutet" reproduktionsmönster innebär att unga människor i dag lever i en tid när det samhällsliga reproduktionsmönstrets nollsummespel brutits. Att vara skötsam i utbildning och arbete är inte längre tillräckligt för att ta en plats på arbetsmarknaden och i traditionell bemärkelse bli en självförsörjande och därmed självbestämmande vuxen. Marginaliseringsriskerna har otvetydigt ökat för allt fler ungdomar.

För det andra har en tidigare väl avgränsad ungdoms- eller tonårstid brutits, öppnats upp och expanderat såväl uppåt som nedåt i åldrarna. En till synes märklig paradox har uppstått. Samtidigt som det tar allt längre tid för alltfler unga människor att bli "faktiskt vuxna" – att ha tillgång till resurser som avslutad utbildning, arbete, egen inkomst, självständig ekonomi och eget boende som gör att en ung människa på egen hand kan fatta flertalet av det egna vardagslivets avgörande beslut själv – så blir de i åtminstone två andra avseende, biologiskt och socialt, vuxna allt tidigare. Allt tidigare brådmoget vuxna barn och ungdomar skall till följd av *den alltmer förlängda ungdomstiden* vänta allt längre tid på att i faktisk bemärkelse få iscensätta sitt vuxenskap.

För det tredje har de sociala och ekonomiska klyftorna ökat rejält mellan olika befolkningsgrupper samtidigt som välfärdsstatens möjligheter att intervensera i syfte att förhindra marginaliseringsprocesser har reducerats. I stället för sociala inbäddningsprocesser har tendensen varit ökade exkluderingsprocesser. *Ett brott i jämlikhets- och rättvisesträvanden har kombinerats med ett*

brott också i socialstatlig intervenering. Ungdomarna, om vi nu väljer att generalisera åldersgrupper eller generationer, är den grupp som drabbats hårdast.

Sammantaget skulle man nu kunna tänka sig att det socio-ekonomiska tomrummet skapat en social grogrund för partipolitisk mobilisering och aktivitet. Är verkligen inte reflexiva ungdomar som trots sin brådmogenhet skall vänta och vänta på att bli vuxna till följd av brutna reproduktionsmönster och som samtidigt möts av samhälleliga institutioner med avsaknad av resurser och fungerande mobiliseringsstrategier i en tid när klyftorna ökat rekordartat inte intresserade av att gå in partier i syfte att försöka förändra sina villkor? Varför sker då ingen partipolitisk mobilisering i en tid som kan tyckas vara som upplagd för just detta?

Bortsett från den förklarande kraften av de två tomrum som skall analyseras nedan vill jag vad gäller det socio-ekonomiska tomrummet framföra *tre förhinder*. För det första är ungdomsgruppen i inget avseende homogen. Även om de alla har att hantera det socio-ekonomiska tomrummets brott gör de det mot bakgrund av *skilda sociala, ekonomiska och kulturella villkor*. Vi har å ena sidan ungdomsgrupper som till följd av sina förutsättningar, resurser och identiteter både oftare efterfrågas men också lättare kan mobiliseras för nödvändiga förändringar, oftast barn till högre tjänstemän, akademiskt utbildade kapitalägare och fria akademiska yrken. Sådana ungdomsgrupper erfar lättare tidens tomrum och brott som nya, spännande utmaningar och möjligheter.

Å andra sidan har vi ungdomsgrupper vars förutsättningar i mindre utsträckning genererar mobiliserings- och förändringsbenägenheter och som därför mindre väl svarar mot det tomrum som med Janssons metafor skall bli sprängfyllt. Den starkare gruppen tycker sig i allt mindre utsträckning behöva kollektiv partipolitik för att iscensätta sina livsbanor, de klarar sig på sina individuella banor genom livet bra. Deras kulturella praktiker och självförståelseformer är med dem. Den svagare gruppen riskerar att passiviseras i dialektiken mellan skammen för det egna nederlaget och frustrationen över ett samhälle vars politiker inte tycks kunna fixa vad de skall fixa. Deras kulturella praktiker och självförståelseformer, som såväl passade industrisamhället eller de ursprungs-

länder man kommer ifrån, riskeras att vändas mot dem. Det som en gång var det sättet på vilket man levde och betedde sig blir nu till kulturella eftersläpningar nödvändiga att med hjälp av ekonomisk politik, pedagogik och kommunikation förändra.

För det andra tenderar både de mer framgångsrika och de mindre framgångsrika ungdomsgrupperna att i sina livsvillkors- och kulturmönster bli alltmer diversifierade och individualiserade. *Heterogeniteten ökar* inte bara mellan grupperna utan också *inom grupperna*, vilket innebär att samtidigt som de socio-ekonomiska klyftorna ökar så upplever varken de framgångsrika sinsemellan eller de utsatta sinsemellan delade erfarenheter och gemensamma öden.

Det innebär för det tredje att *ojämlikheten individualiseras* på ett sådant sätt att även om fattiga är lika fattiga, utsatta lika utsatta, så upplever de sig tillsammans inte vara bärare av gemensamma villkor, liv och öden, som t.ex. merparten av bruksarbetarna i brukssamhällets arbetarkvarter kände, eller till vissa delar fortfarande kan känna. Detta innebär naturligtvis den stora risken att den politiska frustrationen över det egna ödet vänds mot andra likartat utsatta men "annorlunda" grupper, t.ex. vit nationalistisk och chauvinistisk arbetarklass mot invandrare, eller tvärt om: invandrare som till följd av socio-ekonomisk utsatthet tolkar varje kritisk eller stödjande signal från svenskar som uttryck för rasism. Samtidigt tar sig de med rätt präglingseffekter och flexibla resurser ut ur det socioekonomiska tomrummets avigsidor och fyller i projektliknande former den nya tidens möjligheter. De gör sitt eget tomrum sprängfyllt. Segregationens eller integrationens dilemma är naturligtvis konflikten mellan att som förälder göra vad man kan för sin familj och sina barn och att som politisk medborgare göra vad man kan för sitt samhälle och sina medmänniskor. Få föräldrar skulle begå misstaget att säga till sina barn att de får stå ut med en hopplös social situation för att mamma och pappa av politiska skäl vill motverka segregation. Segregationens problem löses därför inte genom föräldrars ideella val utan genom människors något sänär lika villkor.

Slutsatsen är att den sammantagna effekten av det sociopolitiska tomrummets strukturella brott är alltmer diversifierade levda kultu-

rer, som om än av olika skäl, genom sina upplevt individuella öden, varken ser, erfar eller upplever gemensamma villkor som bas för gemensamt politiskt agerande i partier för olika sociala grupper. I stället far åsikterna hit och dit. Individuellt prövar man sig fram utan att känna sig nöjd. Man kan ju ändå inte påverka partierna som alltmer anses befolkas av annorlunda människor, dumma eller giriga nog att med politik sko sig själva. Vad kan de förresten åstadkomma mer än det elände som sprider sig runt omkring? I tomrummet skenar de individuella analyserna och förenas paradoxalt nog av olika skäl i misstron mot politik och politiker. 1994 instämmer 72% i påståendet att "de som sitter i riksdagen och beslutar tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker" och 69% i påståendet att "partierna är bara intresserade av folks röster men inte deras åsikter". 1968 var motsvarande procenttal 46% respektive 37%. Den positiva politiska kraft som finns kvar vänds därmed mot det egna vardagslivet och den egna vardagsverkligheten, där de som vill får vara med utan att väljas.

De för partipolitiken negativa effekterna förstärks därtill ytterligare av det existentiella och politiska tomrummet.

(2) *Det existentiella tomrummet*

Det existentiella tomrummet öppnas enligt mitt förmenande upp av tre identitetspolitiska brott. Innan jag närmare sätter dessa i arbete kan det finnas anledning att tydliggöra min användning av begreppen identitet och identitetspolitik. Med *identitet* avser jag i den engelske sociologen Anthony Giddens anda att alla människor behöver en pågående och därmed förändringsbar berättelse om sig själva, som handlar om vem man är, varför man är som man är och hur. Att medvetet eller omedvetet, klart uttalat eller icke klart uttalat, formulera en livsberättelse om sig själv är otvetydigt ett slags försök att förstå sig själv som den man är, att forma sig själv till den man vill vara och att därigenom försöka hantera de villkor över vilka man inte alltid råder. Det kan i sammanhanget vara rimligt att precis som när det gäller subjektivitet å ena sidan tala om en mer *personlig* sida av identiteten, där de egna individuella, subjektiva

erfarenheterna och upplevelserna betonas, å andra sidan en mer *socialt* orienterad identitetsupplevelse där erfarenheten av social tillhörighet till ett "vi" i relation till ett "dom" tydligare kommer till uttryck.

Med *identitetspolitik* avses i detta sammanhang identiteten som ett redskap för något annat syfte än identiteten själv, t.ex. identitet som ett sätt att "finna sig själv", läcka information om en specifik livsstil och dess smaker, dvs. som stilmarkör, vinna erkännande och kärlek, få inflytande och makt osv. Identitetspolitik i denna bemärkelse tycks mig ha två sidor, en som handlar om "*de stora och djupa frågorna*", dvs. frågor om hur vi bör leva våra liv, på vilka värden, existentiella eller politiska, vi skall grunda våra liv osv., och en som handlar om mer "*ytliga*" fenomen som livsstil och smak.

Det första identitetspolitiska brottet kallar jag *den för långt gående socialpsykologiseringen av tillvaron*. Ett vanligt sätt att definiera socialpsykologi är att säga att disciplinen fokuserar interaktionens betydelse, från de tidigaste barnåren genom ungdomstiden till vuxet liv, för identitet och självbild. Det finns således ingen anledning att vara kritisk till varken socialpsykologin som vetenskap eller det mycket betydelsefulla och fullständigt avgörande aspekterna av mänskligt liv som den studerar.

Det är däremot min uppfattning att alltför många människor i vår tid, framförallt unga människor men också vuxna som vill bevara sin ungdomlighet, tenderar att fastna i ett slags självreflexivitetens och relationernas ekorrehjul. Aldrig tidigare under detta sekel tycks mig så många ägna så mycket tid åt att försöka förstå sig själva och sin identitet och sina relationers betydelse för den egna självbilden och hälsan och samtidigt ägna så lite tid åt egen medverkan i parti-politiskt arbete för samhällets bästa.

Uttrycken för den långt gångna socialpsykologiseringen av samhället tycks mig vara fenomen som såpopoperatittande, identitets- och relationsinriktad veckotidningsläsning, timplånga telefonsamtal och en mångfald av terapibehandlingar och analytiska religioner, vilka kan uppta ett dagsverke per vecka eller mer i den senmoderna människans liv. Faran med – hur nödvändiga relationer och självförståelse än är – är att socialpsykologiseringen endast självgenererar efterfrågan på mer reflexivitet, vilket riskerar att få

den egna självförståelsens sötma att upphäva sociala handlingar för förändring av såväl identitetsmässiga som sociala villkor. Reflexiva kunskaper ökar inte på ett givet sätt benägenheten till sociala handlingar och politiskt arbete. I den form jag här avser tycks de snarare frångå sociala samhälleliga och politiska aspekter.

Det andra identitetspolitiska brottet som bidrar till att öppna upp det existentiella tomrummet har att göra med att socialpsykologiseringen i betydligt större utsträckning riktas mot den personliga snarare än den sociala identiteten och mot livsstil och smak i större utsträckning än mot frågor om värdegrunder för det goda livet. Det är rimligt att anta att partipolitisk tillhörighet oftare är mer förknippad med ett socialt identitetsarbete, en känslan av "vi" och "dom", än med identitetsarbete i den "reflexiva nomadens tjänst", "jaget som subjekt" i relation till andra "jag som objekt", liksom med grundläggande frågor om det goda livets värde- och idégrund. Men en tudelning som denna mellan personlig identitet och livsstil och smak å ena sidan och social identitet och djupare värdegrunder å andra sidan kan tyckas väl praktisk, rationell och altruistisk för att vara helt rimlig. Jag tror därför att det viktigaste brottet i det existentiella tomrummet är att dagens ungdomskulturer i sitt identitetsarbete i stor utsträckning har "kopplat ner" förbindelsen mellan den personliga identitetens livsstils- och smakeffektsökeri och en social, politisk vi-tillhörighet byggd på en uttalad värdegrund om politiska visioner om det goda samhällslivet.

Kanske är det så att politik inte blir till begär för den egna identiteten förrän den kan koppla ihop det personliga uttrycket med en social politisk tillhörighet, och det är precis vad som inte sker i dag. Det existentiella tomrummets andra brott kan därför beskrivas som *en kulturell nedkoppling av förbindelserna mellan livsstil*, eller om man så vill uppvisandet av synliga identiteter, *och en politiskt formulerad vi-tillhörighet baserad på ett sökande efter en djupare värdegrund*.

Det tredje identitetspolitiska brottet utgör en syntes av de två föregående och innebär helt enkelt att vi lever i ett existentiellt tomrum som genererar en identitetspolitik som endast i undantagsfallet kan bryta den socialpsykologiska vällen. När en sådan

identitet ger uttryck för politiskt intresse och engagemang blir det i den form som antingen kan beskrivas som en tragisk klyfta eller som en lyckosam tragik. Partipolitik är inte något som berör de ungas självreflexiva upptagenhet, en sådan politik är helt enkelt inte en del av ungas identitetspolitik, vars politiska engagemang snarare söker det egna vardagslivets nära domäner. Där och ingen annan stans finns det som kan påverkas.

Det kan vara intressant att konstatera att begreppet identitet har sitt etymologiska ursprung i den latinska roten *idem*, vilket implicerar likhet, överensstämmelse och kontinuitet. Vi lever i en tid och i ett samhälle när den personliga identitetens sökande fastnat i den socialpsykologiska nivån. Bilden av mig själv, så som den blir till i mötet med den alltmer medialiserade andre, fastnar i TV-rutan, i den egna spegeln och i den eller det jaget väljer att vända blicken och längtan mot. I det om än nödvändiga men inte självtillräckliga socialpsykologiska synfältet blir personliga bekymmer inte länkade till sociala, sammanhängande partipolitiska frågor. Det tycks snarare förhålla sig tvärtom. Sociala och politiska frågor riskerar att omsättas i identitet som livsstilsarbete, ontologisk osäkerhet och psykosomatiska besvär, även om sådana aldrig kan reduceras till enbart sociala och politiska frågor.

Avslutningsvis är det existentiella tomrummets viktigaste "därförsvär" på denna artikels "varförfråga" att varje individs ofrånkomliga identitetspolitiska arbete i nuet i mycket liten utsträckning tycks "koppla upp sig på" partipolitiskt arbete. Partipolitiskt arbete tycks signalera någon form av problem i arbetet med att finna sig själv. Att till såväl vänner som främmande människor säga att man är partipolitiskt aktiv är som att i deras medvetanden väcka frågan om vilka problem man kan tänkas ha. I sådana tider är risken att det partipolitiska identitetsarbetet, för det lilla fåtal som nu är aktiva, riktas inåt mot den egna partigruppen, vilken än tydligare gör den till en in-grupp i relation till andra utanförstående grupper, som det kanske inte är någon idé att kommunicera med eftersom de ju ändå inte vill – upptagna av sig själva och sin överhängande vardag som de är.

(3) *Det politiska tomrummet*

Tidens tomrum rymmer som jag tolkar det också en politisk dimension, vilken öppnas upp av tre politiska brott. För det första en parti- och parlamentarisk politik som befinner sig i något av en, om än tillspetsat beskriven, *legitimationskris*, vilken skulle kunna formuleras som ett dilemma: samtidigt som de flesta ungdomar har förhållandevis stora förväntningar på att politiker skall lösa det socio-ekonomiska tomrummets svåra problem med samhälls-ekonomi, fördelningspolitik och arbetslöshet saknar de senare dels resurserna och styrmedlen för att lösa dem samtidigt som de långsiktiga problemlösningar som iscensatts av politiker varken tenderar att tilltala genomförarna (t.ex. lärare, socialarbetare, arbetsförmedlare) eller dem som drabbas hårdast av de lösningar som de "objektivt" behöver (de svenska eller invandrade folkliga klassernas barn), t.ex. de senaste årens utbildningspolitiska reformer. Därtill tycks inga andra än just politiker dras in i ansvarssfären. Masslojaliteten sviktar betänkligt liksom motivationen för partipolitiskt arbete, som antingen uppfattas som "otacksamt" (av politiker) eller med misstro (av väljarna). Jag är därtill övertygad om att legitimitetskrisen har en viktig genusdimension. De folkliga klassernas kvinnor tycks i betydligt större utsträckning än män bejaka tidens problemlösningar, som t.ex. utbildning och nytt identitetsarbete, vilka innebär ökade spänningar mellan män och kvinnor i de folkliga klasserna. En hel del män tycks oroa sig över tidens "skilsmässokurser" som "sätter konstiga griller i huvet på fruntimmer". Unga kvinnor säger sig också i större utsträckning än unga män vara intresserade av att delta i lokala ungdomsråd.

För det andra ett *legitimitetsbrott mellan eliter och olika ungdomsgrupper*. Det socio-ekonomiska tomrummets skenande ojämlikhet ökar avståndet mellan eliter och de folkliga klassernas barn. Folket misstror alltmer våra eliter, oavsett om de betecknas som ekonomiska, politiska, kulturella eller administrativa eliter. Eliterna, som får svårare att vinna folket för "det gemensamma bästa", vilket av folket uppfattas som "deras bästa", tvingas göra folket till "pedagogiskt problem" lika bångstyrigt som deras barn i skolkulturen. Att som folkets representant bli politiskt aktiv eller

representera i myndigheters eller börsföretags styrelser tenderar motsatt att uppfattas som att man sålt sin själ. Fram växer också nya ungdomskulturella eliter i populärkulturens medier, vilka ibland kan ha lika svårt att få folkets ungdomar att lyssna på t.ex. P3 som att få dem att gå på konserter med klassisk musik eller dramatiska teaterföreställningar. Antalet eliter – man kan naturligtvis diskutera vilket reellt inflytande de faktiskt har och huruvida det är rimligt att kalla dem eliter – tycks därtill öka. Varje livsstils- och smakfält tycks ha sina lösa, mediala åsiktsföreträdare. Medelklassens barn tycks därför spridas med vinden till olika mer eller mindre kortvariga kluster av livsstils- och åsiktsföreträdare, vilka tycks ha "helt rätt" för en stund.

För det tredje *en tendens till brott i public servicemediernas tidigare dominerande medielogik*. Några exempel "avlossade från höften": För det första en ekonomisk nyhetsrapportering som nästan helt och hållet speglar eliternas informationsbehov. För det andra en nyhetsrapportering kring politik som riskerar att underblåsa politik som utspel, strategi, spektakel, tråkigt, mygel etc. – helt enkelt som något som skall avslöjas, inte för en fungerande politisk offentlighetens skull utan för att avslöja det som anses vara dess väsen, nämligen "det utstuderade politiska spelet". För det tredje en enorm utvidgning av program som plockar upp och spelar tillbaka och därmed förstärker socialpsykologiseringen av tillvaron. För det fjärde ungdomsprogram med en tydlig populärkulturell elitistisk medelklass- och storstadsbias, vilka oftast talar till de delar av tidens ungdomskulturer som är att beteckna som framgångsrika projektmakare på tidens vågor och som driver med och kulturellt skambelägger de folkliga klassernas ungdomar, som t.ex. föredrar en Bryan Adamsballad framför P3:s utbud, som trivs i bruksorten, mekar med bilar och sätter upp nya ballonggardiner.

Det är helt enkelt inte mycket som talar för att det politiska tomrummet bidrar till att mobilisera en förkroppsligad längtan till partipolitiskt och parlamentariskt arbete, snarare förhåller det sig tvärtom. Därtill förstärks det politiska tomrummet också av ett slags "åtgärdernas tomrum". Det har visat sig vara allt svårare att styra tidens tomrum med gamla beprövade strategier. Det är inte heller givet att vi ens kan använda ungdomarnas egna enkätsvar

som svar på vad de faktiskt vill ha genomfört. Man löser inte heller ett tomrum genom att ringa en konsult som utreder saken och levererar en rapport som avslutas med en handlingsplan, och vips så har vi löst frågan om rekrytering av ungdomar till partipolitiken. Kulturanalysen visar på svårigheter av en helt annan dignitet. Men å andra sidan har jag i min "snabba" analys också varit *ensidigt fokuserad* på att hitta all tänkbar analytisk förståelse för ungdomars misstro mot partipolitiskt arbete och intresse. Dags således att vända på steken och se möjligheterna.

Den lyckosamma tragiken *revisited*: om ungdomskulturen som en ny politisk offentlighet

Genom den tredje sociologins försorg tog vi tidigare del av Habermas demokratiuppfattning. Hans demokratiteori fokuserar den punkt där det politiska systemet och livsvärlden möts. För honom var som vi minns demokratiseringen en fråga om två saker.

För det första frigörelsen av en politisk offentlighet från det politiska systemets direkta styrning, dvs. stärkandet av den autonoma politiska kollektiva åsikts- och viljebildningen. För det andra utnyttjandet av statens beroende av legitimitet för att påverka statens kollektiva målsättningar.

Är det därför inte en slags märklig ironi att upptäcka att precis den form av politiskt intresse och engagemang som kännetecknar ungdomars kulturella praktiker och kulturella förståelseformer motsvarar den kritiskt normativa sociologins demokratiska credo? Och plötsligt ser vi att ungdomskulturens politiska uttrycksformer och önskemål svarar mot den delen av en politisk process som enligt Habermas är den mest nödvändiga i ett demokratisk samhälle. Det var precis detta jag avsåg när jag konstaterade att det som Olof Petersson benämnde tragisk klyfta också kan läsas som en lyckosam tragik. Kom också ihåg att det var kampen för en fungerande politisk offentlighet som fick 1800-talets socialliberala

borgerlighet och arbetarrörelsen att lägga grunden till dagens parlamentariska demokrati.

Därmed är kanske den intressantaste frågan inte denna artikels huvudfråga. Vad vi söker svaret på kanske är det omvända. Hur kan en fungerande ungdomskulturell offentlighet leda till partipolitiskt och parlamentariskt arbete? Svaret är att jag inte har något givet svar på den frågan. Svårigheten, eller rent av omöjligheten, av att ge frågan ett svar består i att förutsäga när samspelen mellan de mer generella kausala kraftfälten, de generativa mekanismerna och människors gemensamt upplevda självförståelseformer blir till en upplevelse av delade sociala erfarenheter som omvandlar sina sociala energier till en partipolitisk kraft. Det är min övertygelse att det sker när frågor om rättvisa binder sociala erfarenheter till energirik, subjektiv identitetspolitik. I detta samspel tror jag mig inte kunna finna några enkla lagbundenheter. Människan är i de flesta historiska situationer, tack å lov, mer sammansatt och komplex än så. Politik, inte ens partipolitik, bör ju enligt den kritiskt normativa socialvetenskapen inte manipuleras fram av varken den första eller andra sociologins giltighetskriterier.

Nu handlar det snarare om att ge ungdomarna det inflytande de tror på och säger sig vilja ha. Här finns dock en verklig fara, nämligen att det visar sig vara så att den grupp ungdomar som hetast begär och därför kopplar upp sig på den politiska offentligheten är det kulturella kapitalets medelklass och marknadens aktörer. Frågan är då om i vilken utsträckning de visar sig vara beredda att söka ett politiskt förnuft och en känslstruktur som sträcker sig utöver de egna intressena av att mobilisera de egna möjligheterna och positionerna.

Upplevelserna av möjligheten att påverka sina villkor liksom sin framtidstro när det gäller framtida ekonomi, bostad och arbete skiljer sig avsevärt beroende på ungdomars sociala tillhörighet och utbildningsnivå. Arbetare och lågutbildade, visar SCB:s studier, oroar sig mer än högutbildade. Deras framtida livschanser är också statistiskt sätt mörkare. Statistik ger dock inte uttryck för naturgivna lagar, den är snarare ett uttryck för vad en politisk offentlighet lyckades eller inte lyckades åstadkomma.

I det sammanhanget är jag, precis som Habermas, övertygad om att en verkligt fungerande politisk offentlighet så att säga börjar "där hemma" – på det sätt som en ung människa formas i mötet med andra människor, sin familj, sitt samhälle och dess institutioner. En av de mest övertygande bitar text jag någonsin läst är skriven av den amerikanska filosofen Martha C. Nussbaum. Texten finns att läsa i hennes bok *Therapy of Desire Theory and Practice in Hellenistic Ethics*. Boken publicerades 1994. I den berättar hon med lika pedagogisk och poetisk som filosofisk och politisk kraft och skärpa om den uppdiktade flickan Nikidion som vore hon varje individ i varje möjlig ungdomskultur på väg att gestalta sin tids politiska offentlighet.

Nikidion has a material and institutional and relational life. And this life shapes her, for good or for ill. She is the child of her parents: their love and care, or the absence of it, shape her. She is the child of material circumstances of need or plenty; she is healthy or ill, hungry or full: and this, once again, shapes her – shapes not only her health, but her hopes, expectations, and fears, her capabilities for reasoning. She is the child of her city and institutions: and these institutions shape her capacity for shame and self-esteem, for stinginess or generosity, for greediness or moderation. This shaping reaches deep into the soul, profoundly affecting what, even with philosophy, it can become.

And this creates another job for philosophy. This job is political. Philosophy can deal with students one by one, refining their capabilities for the good life. But it can also, and perhaps more urgently, reflect about material and social conditions of their lives, so as to design institutions that will allow people to be such that they can, if they wish, be further perfected in the philosophical way.

Om att ta tradition på allvar

Till slut kanske det visar sig att jag i min kulturanalys har fel, inte nödvändigtvis i normativ bemärkelse, dvs. i försvaret och betonan- det av en fungerande politisk offentlighet, men väl i form av ut- fallet av möjliga politiska skeenden. I vår, som den oftast nämnas, sen- eller postmoderna värld har vi en tendens att glömma bort

traditionens betydelse. Ett samhälles levda kulturformer, hävdade Raymond Williams, rymmer på en och samma gång både det som dominerar nuet, det som växer fram som något nytt och det som finns kvar från en tid som en gång var men ännu är genom att i form av tradition göra sig påmind som möjlig känslö- och handlingsstruktur. Att tala om tradition är emellertid att riskera att uppfattas som konservativ, eftersom modernitet ofta ställs mot tradition, som då är att uppfatta som det modernas kulturellt eftersläpade motpol.

Sociologerna Ron Eyerman och Andrew Jamison hävdar i polemik mot detta alltför förenklade synsätt i sin nyutkomna bok *Music and Social Movements. Mobilizing Traditions in the Twentieth Century* att tradition är att uppfatta som något tveeggat. Å ena sidan är den att uppfatta som en resurs eller källa som gör sociala handlingar möjliga därför att sociala aktörer helt enkelt kan förnya sig själva i mötet med vad traditioner har att tillhandahålla. Detta innebär inte enbart att traditioner ligger där och väntar på att återanvändas utan att förändras. Det innebär samtidigt att traditioner förändras, reformeras och omdefinieras genom att de blir använda. "A tradition", skriver Eyerman och Jamison, "for us, is a process of connecting a selected or "usable" past with the present, with ongoing, contemporary life". Eftersom Eyermans och Jamisons bok avhandlar musikens betydelse och mobiliserande roll i sociala rörelser skriver de att "the tradition can be considered a kind of grammar, or a basic language, within which a particular song or piece of music is constructed", och fortsätter:

But, at the same time, artistic creation requires that those rules be broken, or at least amended, so that the tradition can be rejuvenated by adding something new to it, and by becoming embedded in an individual or collective performance.

När så sker, tycks de mena, sammanfaller viktiga aspekter av en människas personliga identitet med upplevelsen av något som gemensamt delas med andra. Kanske är det precis ett sådant sammanfallande som inte bara kommer att föda en ny fungerande politisk offentlighet utan åter kommer att få gamla partier att leva traditionens dubbelhet och möjlighet. Är vår tids problem kanske

flykten från en tradition som faktiskt och idealt bär fröet till den förnyelse som vi efterfrågar men inte tycker oss kunna finna?

Det är inte bara min förhoppning utan också min övertygelse att historien inte har kommit till ett politiskt slut bara därför att vi just nu i alltför postmodern anda riskerar att uppleva det så. Demokratins historia och tradition, också den parlamentariska formen byggd på partier med ideologiska övertygelser, politiska program och mobilisering av medlemmar, är stark. Som tradition och evigt "moment av sanning" kan en fungerande politisk offentlighet aldrig utplånas. Det kanske inte är konstigare än att Beatles, som så många i min föräldrargeneration dömde ut som en tillfällig fluga, ständigt återupptäcks av nya generationer. Och demokratins ursprung och tradition är som bekant betydligt äldre än pop-musikens. Det enda som skrämmer mig är att det är med återupptäckten av Beatles som med det politiska intresset – det är i störst utsträckning medelklassen och dess barn som tar den i sin besittning. Är det sena 1900-talets medelklass lika intresserad av att ha med folket som efterkrigstidens? Hur skall individualisering och autonomitetssträvanden kombineras med ett gott ekonomiskt, socialt, kulturellt och politiskt liv för alla. Det givna och låsta kollektiva idealet är lika farligt som skenande nomadiska individer på jakt enbart efter sig själva. Nu hör jag Nussbaums kloka och provocerande fråga: "What does one do with the real people (Läs ungdomen!) of the world, while waiting for politics to become rational?".

Kanske är det så enkelt att Habermas har rätt. Vi får alla genom relationen samhälle, ungdomskultur och politik verka för en fungerande politisk offentlighet. Släpp ungdomarna in som vore de Nikidion i Nussbaums berättelse om begärets terapi och vips kanske det visar sig att nya tveeggade traditioner väcks till liv och förändras utan att den politiska offentlighetens ideal ruckas det minsta lilla: folkets liksom ungdomens eviga rätt att penetrera makten med politiska institutioner som redskap. Det man inte vet kan vinnas. Då slipper man vänta – på vadå?

Skolans vardag och demokratins ideal

Claes Lundin, Skolverket

Skolverket ska genom uppföljning, utvärdering, tillsyn och utvecklingsinsatser bidra till att förskolan och skolan utvecklas i enlighet med de nationellt fastställda målen. Skolverket ska värdera verksamheternas kvalitet och likvärdighet och bidra till kvalitetsutveckling av skolan inklusive förskola och förskoleklass. En grundläggande uppgift är att förse regering och riksdag samt kommuner/huvudmän och skolor med sådan information om utvecklingen som är viktig för att på olika nivåer kunna styra och utveckla verksamheten. Frågor gällande elevers inflytande och ansvar är ett prioriterat område inom vår verksamhet. I det följande skall jag belysa och ge några exempel på detta. Jag skall huvudsakligen uppehålla mig vid elevers inflytande men även beröra föräldrainflytandet.

Utgångspunkter

I skollagen föreskrivs för såväl det offentliga skolväsendet för barn och ungdom som för vuxna att verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Dessa stadganden utgör utgångspunkten för skolans värdegrund. Lagstiftaren förväntar sig sålunda att eleverna har ett visst inflytande och kan påverka. Detta kommer också till uttryck i läroplanerna, Lpo 94 resp. Lpf 94, under rubrikerna elevernas ansvar och inflytande. Lagstiftaren säger dock inte något om hur inflytandet skall komma till uttryck.

En viktig aspekt av inflytandet är hur elevernas möjligheter att välja tillgodoses. I grundskolan gäller det exempelvis val av språk och elevens val av fördjupningsuppgifter, i gymnasieskolan kan det gälla val av grenar eller kurser.

Elevinflytandet har varit på skolans dagordning under flera decennier. Det var ett prioriterat område under 1970- och 80-talen genom en växande detaljreglering i centrala förordningar. Denna reglering avskaffades nästan helt 1991 och ersattes med övergripande men riktningssgivande föreskrifter i lagtext.

På vilka frågor, när och i vilken utsträckning samt i vilka former skall eleverna ha inflytande? Enskilt eller kollektivt eller både och? Svaren återfinns inte i några texter. Reglerna om elevers rätt till inflytande är, liksom många andra regler om rättigheter för eleverna, så konstruerade att det är skolans företrädare, de vuxna, som har tolkningsföreträde. Detta innebär att lagtexten måste förstås, vilket ställer krav på kunskap om främst skolans värdegrund. Dess intentioner måste lokalt förverkligas i vardaglig tillämpning, något som i sin tur ställer krav på såväl förhållningssätt till som insikt om grundläggande demokratiska värderingar.

I läroplanerna anges bl.a.

- Att eleverna skall få ett allt större inflytande över sin utbildning och det inre arbetet i skolan
- Att eleverna skall få ett reellt inflytande på arbetssätt, arbetsformer och undervisningens innehåll
- Att inflytandet skall öka med stigande ålder samt
- Att eleverna skall förberedas för delaktighet och medansvar och för de rättigheter och skyldigheter som präglar ett demokratiskt samhälle.

Två rapporter

Den första rapporten anknyter till att Skolverket har i uppdrag att genomföra nationella attitydundersökningar – s.k. skolbildsundersökningar. Den första genomföres 1993/94 och den andra våren

1997 vilken publicerades i mars 1998. I "Vem tror på skolan? Attityder till skolan 1997" presenteras allmänhetens, föräldrars, elevers och lärares uppfattningar om skolan utifrån ett slumpmässigt urval, ca 7 000 personer. Undersökningen i form av postal enkät och telefonintervjuer avser grundskolan och gymnasieskolan. Rapporten består av 14 artiklar och är sorterade i fyra områden: Förtroende, Kvalitet, Inflytande och Förändring. Av denna framgår bl.a. följande:

- Eleverna anser sig ha ganska lite att säga till om i skolan, men jämfört med för tre år sedan är det fler elever som tycker att de kan vara med och bestämma över framför allt arbetssättet i skolan och vad som ska tas upp i undervisningen.
- Merparten av eleverna vill ha mer att säga till om både vad gäller själva verksamheten – undervisningens innehåll, läromedel och framför allt arbetssättet och vad gäller ramarna för verksamheten i betydelsen regler, miljö och resurser samt vilka lärare de ska ha.
- Trivsel och inflytande hör ihop. De elever som uppger att de trivs hävdar i mindre utsträckning än andra att de kan påverka det som sker i skolan samtidigt som de också uppger att de skulle vilja påverka mera.

Anmärkningsvärt är att ju äldre elever som lärare undervisar, desto mindre positiva är lärarna till ett ökat elevinflytande.

Denna undersökning är ett exempel på Skolverkets bidrag till den offentliga diskussionen på nationell nivå om fenomenet elevinflytande. Vi använder gärna begreppet inflytande som en etikett på något vars innebörd vi har olika föreställningar om. Det är därför viktigt att belysa fenomenet utifrån olika perspektiv och olika intressenters horisont för att därigenom stimulera diskussionen och reflektionen över vad elevinflytande är, kan vara och bör vara. Ett formellt inflytande utövas via representanter i t.ex. elevråd och skolkonferens medan ett informellt inflytande bl.a. avser inflytandet över det egna arbetet och lärandet i undervisningssituationen. Ett annat sätt att betrakta elevinflytande är att ta sin utgångspunkt i hur olika grupper inom och utom skolan ser på och förhåller sig

till elevernas möjligheter att påverka verksamheten i skolan, t.ex. attitydundersökningen Vem tror på skolan. Återkommande undersökningar främst i enkätens form visar att elevinflytandet förefaller minska i skolan med stigande ålder. Är det verkligen på det viset? Är det inte snarare så att elevernas inflytande ändrar karaktär och gestaltar sig på olika sätt beroende på ålder och skolform? I så fall är det kanske önskvärt att de nationella studierna kompletteras med konkreta studier av enskilda skolor när det gäller elevernas inflytande.

Den andra rapporten "Fem gymnasieprogram under omvandlingstryck" handlar om Skolverkets utvärdering av Barn- och fritidsprogrammet (BF), Elprogrammet (EC), Industriprogrammet (IP), Medieprogrammet (MP) samt Naturvetenskapsprogrammet (NV) och har en kvalitativ ansats med fallstudier på 44 skolor. I studien konstateras bl.a. följande när det gäller elevers delaktighet:

- De formella formerna för elevernas inflytande har en svag ställning. Inte heller eleverna själva lägger stor vikt vid dessa inflytandeformer. Däremot finns det tydliga skillnader mellan programmen när det gäller det informella inflytandet dvs. de påverkansmöjligheter eleverna har i det dagliga arbetet. På Barn- och fritidsprogrammet och Medieprogrammet visar många berättelser hur eleverna aktivt och kollektivt deltar i utformningen av det egna arbetet både vad gäller innehåll och arbetsformer medan detta sällan förekommer på Naturvetenskapsprogrammet. Här finns det tvärtom utsagor som kan tolkas som att eleverna gärna ser att läraren bestämmer det mesta.
- På Industriprogrammet och Elprogrammet gestaltas elevinflytandet på ytterligare ett annat sätt. Här sker inflytandet på individuell bas inom ramen för en mästare-lärlingsrelation. Inledningsvis finns det ett begränsat utrymme för elevernas eget initiativ och ansvar men efterhand uppstår en mer jämställd relation där eleven har stort inflytande över det egna arbetet.

Försöksverksamhet

Den 1 augusti 1997 påbörjades en fyraårig försöksperiod för lokala styrelser med elevmajoritet inom gymnasieskolan och den kommunala vuxenutbildningen. Den pågår till och med utgången av juni månad år 2001. Kommun och landsting får överlåta vissa ansvars- och beslutandefunktioner, som i dag ligger på styrelsen för utbildningen eller rektor för en skola, till en lokal styrelse för elevmajoritet. Skolverket har fått regeringens uppdrag att utvärdera denna verksamhet. Skolverket har vidare fått i uppdrag att utvärdera försöksverksamheten med lokala styrelser med föräldramajoritet – en försöksverksamhet som pågår fr.o.m. den 15 juli 1996 till och med 30 juni 2001. Under denna period får styrelsen för utbildningen i en kommun överlåta vissa ansvars- och beslutandefunktioner på en lokal styrelse med föräldramajoritet. Under våren 1998 har den första delstudien genomförts i form av intervjuer och fallstudier för att bl.a. belysa bakgrund och förutsättningar för inrättandet av lokala styrelser. Efterhand kommer andra frågeområden att belysas t.ex. Vad innebär ett ökat föräldra-engagemang för elevernas inflytande?

Pågående projekt

Inom Skolverket finns det dessutom ett flertal projekt som belyser frågan om elevers inflytande i skolan.

Projektet Elevinflytande – arbetssätt och arbetsformer, ELEVSAM, har till uppgift att svara för ett samordnat vetande och ett samordnat sökande av kunskap – såväl internt som externt – inom området elevinflytande, arbetssätt och arbetsformer i skolan. Inom detta projekt pågår arbetet med att ta fram någon form av skriftligt referensmaterial vars huvudsyfte är att belysa olika aspekter på elevinflytande – vad det är, kan eller bör vara. Målgruppen är i första hand rektorer och lärare men kan med fördel även läsas av andra som är intresserade av dessa frågor. Vidare planeras ett särskilt material som främst vänder sig till förtroende-

valda i kommunala nämnder med ansvar för skolan. Avsikten är att dessa båda material skall kunna ges ut under hösten 1998.

Ett 40-tal skolor som arbetar med skol- och kompetensutveckling – grundskolor, gymnasieskolor, fristående skolor – är sedan två år engagerade i projektet Elevers inflytande och arbetet i skolan. Fokus i detta projekt är undervisningssituationen och elevers inflytande över sitt eget arbete. Skolorna träffas i seminarieform och har bildat nätverk samt etablerat kontakt med olika högskolor. Processen står i centrum och följs successivt. Resultaten kommer att redovisas under hösten 1998.

Skolverket genomför också återkommande ett stort antal seminarier för att belysa det pågående reformarbetet inom såväl den obligatoriska skolan som de frivilliga skolformerna. Seminarierna vänder sig till representanter för skolor och tar sin utgångspunkt i skolornas erfarenheter. Erfarenheterna och resultaten kommer efterhand att publiceras i skriften "Reform i rörelse".

Dessutom fördelar Skolverket också pengar till kommuner och universitet/högskolor för att stärka skolpersonalens kompetensutveckling i syfte att stimulera lokala utvecklingsarbeten t.ex. inom området elevinflytande och ansvar. Vidare fördelar Skolverket stipendier för den individuellt motiverade fortbildningen för lärare. Syftet är att tillgodose fortbildningsbehov som är angelägna för lärares utveckling i sitt yrke men också viktiga för skolans utveckling sett framför allt ur ett nationellt perspektiv.

Elevers inflytande och möjligheter att påverka sin skolsituation behandlas också i ett flertal av Skolverkets tillsynsbeslut där också elevernas rätt till stöd behandlas. Huvuddelen av dessa beslut gäller grundskolan. Kritik har i flera fall riktats mot kommuner för brister i elevernas möjligheter till inflytande. Skolverket poängterar att elevernas möjligheter att påverka arbetssätt, arbetsformer och undervisningens innehåll är en viktig förutsättning för att eleverna skall kunna nå målen. För att kunna påverka och ta ansvar för sin egen utbildning måste eleverna vara informerade om och ha tillgång till såväl de nationella som de lokalt utformade målen för undervisningen. De skall också känna till vilka krav som gäller och fortlöpande informeras om sina resultat i förhållande till kunskapsmålen. Under hösten 1998 kommer Skolverket att samman-

ställa en bild av elevernas inflytande så som det framställs i verkets tillsynsbeslut.

Skolverket har också under snart två år haft en referensgrupp bestående av sju elever som representerar olika program i gymnasieskolan. Diskussionerna med dem har bl.a. gällt tillgången på information om innehållet i de nationella styrdokumenterna såsom läroplan och kursplaner. För närvarande pågår diskussioner och undersöks möjligheterna att ge ut någon form av skriftligt stödmaterial för elever angående de nationella styrdokumenterna.

Sammanfattning

Diskussionen om villkoren och innebörden i elevers inflytande behöver nyanseras och dess karaktär i olika skolformer beskrivas. Det är vidare önskvärt att man använder olika metoder samt att beskrivningar görs utifrån såväl olika perspektiv som olika intressenters horisont. I vårt decentraliserade skolsystem med lokala tolkningar av nationellt formulerade mål blir diskussionen och reflektionen om innebörden i skolans värdegrund viktig. Ytterst handlar elevernas möjligheter till inflytande i skolan om de vuxnas förhållningssätt – hur de vuxna ser på elevernas lärande och kunskapsbildning.

Ungdomars självstyre

Eva Karlsson, Ungdomsstyrelsen

Frågor kring ungdomars inflytande i samhället och deras möjlighet att påverka såväl sina egna villkor som samhället i stort, har på senare år aktualiserats i ökad utsträckning. Runt om i landet pågår diskussioner och konkret arbete för att ungdomar ska bli mer delaktiga i frågor som berör dem. Upprinnelsen till detta är en ökad medvetenhet om ungdomars vardagssituation. Det handlar om utanförskap, om svårigheten för unga som grupp att göra sin röst hörd i samhället och att etablera sig som vuxen. Det handlar också om att ungdomar i allt högre utsträckning väljer att engagera sig på nya sätt och söka nya former för sitt samhällsengagemang.

Arbetet med att öka ungdomars inflytande har resulterat i många olika verksamheter, som organiseras runt om i landets kommuner. Det finns en uttalad vilja att unga medborgare ska vara med och påverka i olika samhällsfrågor men det finns också många dolda strukturer som hindrar, respektive möjliggör inflytande.

Inflytande handlar om makt och ytterst om demokrati. Vilka förutsättningar har ungdomar att erövra makt? Makt innebär möjlighet att påverka. Vad som ger makt och vem som innehar makt handlar ytterst om relationer mellan människor. Trots att en person har mandat att besluta om något är det inte säkert att det är den personen som utövar makt. När unga sägs ha inflytande över en verksamhet är det inte säkert att det är de unga som egentligen styr. Vill man förändra möjligheterna till inflytande för en grupp i samhället måste man titta närmare på de mer dolda maktstrukturerna. En modell för maktstrukturer presenterades i maktutredningens huvudbetänkande *Demokrati och makt i Sverige* (SOU 1990:44). Här beskrivs makten i tre dimensioner: maktens tre ansikten. Med utgångs-

punkt från dessa tre ansikten kan ungas möjlighet till självstyre undersökas.

Maktens tre ansikten

Var finns unga medborgare inom maktens första ansikte, den synliga makten? I dag är unga dåligt representerade i samhällets beslutande organ. I riksdagen är exempelvis endast 9 procent av ledamöterna under 35 år, trots att åldersgruppen 18-35 år utgör ca 33 procent av befolkningen. Det finns arenor där det är tänkt att ungdomar själva ska styra och ansvara för verksamheten. På samhällets olika nivåer finns konkreta exempel på vad som görs för att unga ska få inflytande över samhällsutvecklingen. På nationellt plan kan nämnas ungdomsorganisationer som Elevorganisationen och de politiska ungdomsförbunden. På lokal nivå finns t.ex. elevråd på skolor och som en relativt ny företeelse, kommunala ungdomsråd. Inom skolans område finns också på försök möjligheten att inrätta lokala skolstyrelser med elevmajoritet på gymnasieskolor, i enlighet med Skolkommitténs förslag.

Men ger detta ungdomar ett reellt inflytande och verklig möjlighet att själva styra? Organisering och lagstiftning är en viktig del för att legitimera ungas rätt till inflytande men det räcker inte. I maktens andra ansikte återfinns förutsättningarna för att fattade beslut och skrivna dokument ska bli verklighet.

Maktens andra ansikte symboliserar den svårfångade maktrelationen som består i vem som formulerar dagordningen och bestämmer vad som ska tas upp till diskussion. Bakom de synliga frågorna och besluten döljer sig processer som påverkar i olika riktningar utan att dessa egentligen någonsin blir föremål för diskussion.

I det politiska livet likaväl som i en skola eller på en fritidsgård är det många faktorer som samverkar då olika frågor hamnar på dagordningen. Frågor kan bortdefinieras eller förändras så att de får en annan innebörd. Inom skolans värld blir detta ofta tydligt i elevrådsarbete. Till elevrådet väljer eleverna själva sina representanter. Men vem formulerar vilka frågor som finns på elevrådets dagordning? Få

elever vet vilken roll elevråd kan ha, ekonomin är ofta minimal och tiden för att bedriva arbetet är hårt beskuren av de vuxna i skolan.

Samma förhållande gäller för många kommunala ungdomsråd. Alltför ofta sätts ramarna för ungdomsrådets arbete av kommunala tjänstemän och beslutsfattare utan att ungdomar själva varit med i den processen. Vad som är ungdomsfrågor definieras ofta av vuxna och utgår i hög grad från ett problemperspektiv, där utgångspunkten blir att motverka t.ex. droger och våld.

Det tredje ansiktet kan sägas vara dolt bakom de två första. Det handlar om vem som har makten över medborgarnas tankar och värderingar. Ungdomars grad av aktivitet och deras tro på sin egen kapacitet som medborgare formas i det tredje ansiktet. Det är den enskildes upplevelse och erfarenhet och inte minst möten med andra som skapar individens tro på sig själv och medvetenhet om sin roll och förmåga att delta i ett sammanhang. Ungdomars medvetande formas genom medier, på fritidsgården, i föreningen, skolan, familjen och bland kamrater i det "fria rummet".

I *Ungdom och makt* (SOU1991:12) beskrivs ungdomstiden som en livsfas, den period i livet då människor utvecklas och formas intensivt. Då man väljer utbildning och yrke och får egna intressen. Till detta kan läggas den tid då unga människor prövar och praktiserar sina erfarenheter och värderingar som grundlagts under barndomen. För att växa och finna sin identitet krävs möten med andra människor i olika åldrar att pröva sina värderingar mot.

Att delta i ett sammanhang, att ifrågasätta det som sker och delta i beslut som rör en själv och andra motiverar till att söka kunskap och fakta i olika frågor samt ökat ansvarstagande. Det ger också ökat självförtroende, självkänedom och självkänsla.

Ungdomar är frukten av vuxengenerationen, men också känselspröten för framtiden. Ungdomstiden innehåller ungefär samma ingredienser för alla generationer, att försöka lösgöra sig från familjen och skapa sin framtid, att sortera bort det man anser vara fel och ta med sig det man tycker sig ha användning av. Det faktum att vi alla varit unga gör att man som vuxen tror sig veta vad det handlar om och det gör man kanske till viss del. Men uppväxtvillkoren förändras och förståelsen mellan generationerna är långt ifrån självklar.

Kommunikation i form av samtal och möten mellan människor är en grundläggande faktor för demokratins överlevnad och utveckling. Det är i möten mellan människor som en gemensam historia skapas. Alla behöver inte ha vare sig samma erfarenhet eller åsikt. Men mötet är viktigt för att vi ska kunna påverka varandra och delge varandra vår verklighet. Det är det lilla samtalet som skapar kittet i ett demokratiskt samhälle. Meningsskiljaktigheter, konflikter och olika intressen likaväl som små "gemensamheter" är beståndsdelar som ger substans och mening. De som möter unga i vardagslivet bildar länk mellan de unga och vuxna och har därför utifrån sina olika roller ett viktigt ansvar att stärka unga i förhållande till maktens tredje ansikte.

Politisk aktivitet

Demokrati ger precis som begreppet makt och inflytande upphov till en mängd olika tolkningar och åsikter kring dess innebörd. Demokrati är inte något statiskt begrepp, utan har olika innebörd i olika samhällen vid olika tidpunkter.

Ungdomsstyrelsen har i den stora värderingsstudien Ny tid – Nya tankar som nyligen presenterats undersökt synen på samhällets kollektiva beslutsfattande men också enskilda medborgares politiska engagemang. Förtroendet för politiker och synen på politiska handlingar skiljer sig mellan yngre och äldre. Äldre (35-74 år) tycker i större utsträckning än yngre (16-29 år) att klyftan mellan etablerade politiker och medborgare har blivit större och att politikerna har förlorat kontakten med dem de styr över. Särskilt i det senare avseendet är skillnaden mellan yngre och äldres uppfattning stor.

Yngre har ett annat förhållningssätt till det etablerade politiska livets uttryck. Politiska handlingar är viktigare än det etablerade politiska livet. Över 60 procent av alla unga mellan 16-29 år tycker att man ska blanda sig i politiken. Samtidigt tycker 54 procent att politikerna har förlorat kontakten med medborgarna. Bland de äldre är motsvarande andelar 74 respektive 76 procent.

Andel som instämmer i följande påståenden om beslutsfattande och politiker, 1997, procent

Påståenden	16-29 år	35-74 år	Skillnad	n	
				16-29 år	35-74 år
Man bör blanda sig i politiken - stödja det rätta och protestera mot det som är fel	65	74	- 9	3 245	612
Klyftan mellan etablerade politiker och vanliga medborgare har blivit större	64	79	- 15	3 222	609
Politikerna har förlorat kontakten med dem som de reglerar och styr över	54	76	- 22	2 861	509
Varje medborgare skall försöka sätta sig in i och påverka hur man styr och bestämmer i landet	37	49	- 12	3 250	609
De flesta politiska beslut är så komplicerade att det är bäst att bara experter bestämmer	11	14	(- 3)	2 859	509

Källa: "Ny Tid - Nya Tankar?"

Ungdomsstyrelsen 1998

Skillnaden mellan yngre och äldre betyder inte att yngre i mindre utsträckning är beredda att agera politiskt. Stora grupper av ungdomar har utfört en rad politiska handlingar och kan tänka sig att agera på en mängd sätt. Ungdomar är politiskt intresserade.

I undersökningen har både unga och äldre fått ta ställning till elva olika politiska handlingar. För två typer av handlingar finns ingen skillnad mellan åldersgrupperna, lika många äldre som yngre har eller kan tänka sig att skriva på namninsamling (97 respektive 98 procent) eller delta i bojkott/köpstrejk (80 respektive 81 procent).

För andra politiska handlingar är skillnaden mellan yngre och äldre större. När det gäller medlemskap i politiskt parti respektive ta kontakt med någon politiker anger en högre andel av de äldre att de har

gjort eller kan tänka sig göra detta. Men det är samtidigt viktigt att notera att det även här är höga andelar av de yngre som både kan tänka sig att ta kontakt med politiker som att gå med i ett parti. Nästan 60 procent av de tillfrågade mellan 16-29 år är eller kan tänka sig vara medlem i ett politiskt parti.

För alla övriga politiska handlingar är det fler yngre än äldre som uppger att de har gjort eller kan tänka sig göra handlingen i fråga.

Andel som har utfört eller kan tänka sig att utföra olika politiska handlingar, 1997, procent

Politisk handling	Har gjort		Kan tänka sig att göra		Har gjort eller kan tänka sig att göra		Skillnad
	16-29 år	35-74 år	16-29 år	35-74 år	16-29 år	35-74 år	
Skriva på en namninsamling	86	81	12	16	98	97	+1
Delta i bojkott/köpstrejck	22	25	59	54	81	80	+1
Ta kontakt med någon politiker	17	32	64	54	80	87	-7
Bära märken/symboler som uttrycker en åsikt	38	30	39	38	77	68	+9
Delta i motdemonstrationer/aktioner	15	12	54	47	69	60	+9
Vara medlem i ett politiskt parti	12	30	48	37	59	67	-8
Ockupera byggnader	2	1	25	12	27	13	+14
Sprida extrem politiskt propaganda	1	1	9	2	10	3	+7
Skada andras/allmän egendom i protest	1	0	7	2	9	2	+7
Måla politiska slagord på allmän plats	1	1	6	3	7	3	+4
Bruka våld i politiskt syfte	1	0	4	2	4	2	+2
<i>n</i>					2 871		511

Källa: "Ny Tid - Nya Tankar?"
Ungdomsstyrelsen 1998

Nya kanaler för politiskt engagemang

Men trots att många unga uppger att de kan tänka sig att gå med i ett politiskt parti så är det i praktiken ganska få som är aktiva i det traditionella partipolitiska arbetet. Under senare tid har frågan om ungdomars inflytande i partipolitiken diskuterats på ett nytt sätt.

Ungdomars svikande intresse för partipolitik har oroat och varit drivkraften i arbetet för att finna nya vägar inom politiken. Medelåldern bland Sveriges kommunfullmäktigeledamöter är 47 år och endast tolv procent är under 35 år.

Under senare år har aktiva kommunpolitiker sett ett stort problem i bristen på återväxt. Detta har bland annat fått till följd att det nu bildas olika former av ungdomsråd runt om i landet. I vissa kommuner kallas det ungdomsfullmäktige eller ungdomsparlament, men målet är detsamma – att förbättra kontakten mellan beslutsfattare och ungdomar och att engagera fler unga i kommunpolitiken.

Många kommunpolitiker ser ungdomsråden som ett nytt sätt att få ungdomar delaktiga i samhället. Det finns också en förhoppning om att arbetet i ungdomsrådet ska föda en vilja att gå vidare och senare ta steget in i partipolitiken. Kommunala ungdomsråd är en relativt ny företeelse i Sverige. I takt med ett ökat intresse för frågor om ungdomars inflytande i samhället har antalet ungdomsråd under de senaste åren ökat avsevärt. Ungdomsstyrelsens genomförde 1997 en kartläggning för att ta reda på hur många och vilken typ av inflytandeorgan för unga som nu finns i landets kommuner.

Kartläggningen visade på svårigheten att definiera och avgränsa begreppet ungdomsråd. Kommunerna definierar ungdomsråd mycket olika. I vissa kommuner är ungdomsråd liktydigt med ett föreningsråd för organisationer som bedriver barn och ungdomsverksamhet, i andra kommuner kan det röra sig om förvaltningsövergripande samverkansorgan. För att renodla begreppet har ungdomsstyrelsen definierat två kriterier för det som i kartläggningen betecknas som kommunala inflytandeorgan för unga:

1. kontinuerlig dialog mellan ungdomar och kommunala beslutsfattare
2. syftet är att anlägga ungdomsperspektiv på lokala samhällsfrågor i stort.

Utifrån denna definition fanns det 1997 ett 80-tal ungdomsråd och liknande inflytandeorgan i landats kommuner. Övervägande del har initierats från politiskt håll. De flesta har tillkommit efter 1994. Nästan hälften av ungdomsråden svarar att flertalet av deltagarna är flickor.

Av enkätsvaren framgår att det finns en stor variation vad gäller arbetsformer. De flesta som finns med är i gymnasieåldern. De frågor som ungdomar själva driver är ofta konkreta. Det kan t.ex. gälla skapandet av mötesplatser. Flera ungdomsråd arbetar också med framtagande av förslag till kommunala ungdomspolitiska handlingsprogram.

De kommunala ungdomsråden kan kanske i viss utsträckning fylla ett demokratiskt tomrum, men bara om de får reellt innehåll. Sammantagna erfarenheter från Sverige och Danmark visar att vissa förutsättningar är särskilt viktiga för att ungdomsråden verkligen ska fungera.

Innan ungdomsråd startas måste det tydligt klargöras vilken roll ungdomsrådet egentligen ska spela i den kommunala beslutsprocessen. Det finns ofta en tanke att rådet ska vara konsultativt. Politiker vill ha ungas syn på olika frågor, men om de unga har en avvikande uppfattning finns det inget som reglerar hur de ungas röst ska räknas och hur mycket den egentligen är värd. Här finns en stor fara att råden uppfattas som skendemokratiska, där det egentligen inte spelar så stor roll vad man tycker.

För att leda till ökat ungdomsengagemang och öka ungdomars möjlighet till inflytande måste unga vara med från början i processen då ungdomsråd bildas. Arbetet måste bygga på ungas egna initiativ. Ungdomsråden måste ha definierade kanaler till kommunen. En särskild utsedd kontaktperson kan vara en viktig resurs. Skapandet av ungdomsråd kan innebära att arbetsformer och beslutsvägar förnyas. Men det är ett arbete som måste formas efter hand i dialog med ungdomsgruppen. Det är också viktigt att ungdomsråden får utrymme att arbeta med egna frågor och inte enbart förhålla sig till vuxnas. En egen budget ökar självständigheten. Kommunen har ett viktigt ansvar för kontinuiteten och skolan har en nyckelroll att uppmuntra och stödja aktivitet.

Ett väl fungerande ungdomsråd kan vara ett av flera sätt att engagera unga i kommunpolitik men ett ungdomsråd kan dock aldrig bli svaret på allt.

En viktig fråga är hur dessa nya forum för ungdomsinflytande ska ses i förhållande till det traditionella politiska systemet. Företrädare för de politiska ungdomsförbunden har ibland uttalat en skepsis mot dessa nya företeelser.

En del ser en risk i att skapandet av dessa opolitiska råd undergräver arbetet i de politiska ungdomsförbunden, att det i stället borde satsas mer kraft på att stärka det partipolitiska ungdomsarbetet. Medan andra snarare ser ungdomsråden som ett komplement till de politiska ungdomsförbunden, som ytterligare en möjlighet för unga att få inflytande och göra sin röst hörd. Något som i sig stärker demokratin om det kan involvera fler unga i samhällsbygget.

Inom de politiska ungdomsförbunden pågår också ett viktigt förnyelsearbete i syfte att engagera fler unga. Olika former av nätverk och andra nya arbetssätt prövas. En glädjande undersökning som nyligen publicerades i Kommunaktuellt pekar också på att det inför valet 1998 finns fler unga än tidigare på valbar plats på listorna.

Andra forum för påverkan

För unga under 18 år är inflytandet särskilt begränsat. De saknar helt rösträtt till de politiska församlingarna och de får sällan eget utrymme i media eller andra forum för debatt och påverkan. När ungdomsfrågor diskuteras är det nästan uteslutande utifrån ett vuxenperspektiv med fokus på ungdomar som problem. Mycket sällan förs debatten utifrån ungdomars egen situation, deras behov och önskemål.

Den rikstäckande Ungdomsriksdagen som nu har arrangerats för tredje gången är ett spännande exempel på nya forum för unga att göra sin röst hörd på egna villkor. Det är också ett exempel på hur de etablerade ungdomsorganisationerna söker nya vägar för sitt arbete. Även andra nya forum har utvecklats för att kanalisera ungas engagemang och påverka beslutsfattare i frågor som är viktiga för ungdomar t.ex. Ungdomens miljöriksdag. Gårdsriksdagen som i dagarna samlade

1000 fritidsgårdsbesökare från hela landet är ytterligare ett exempel på nya vägar för inflytande.

På många håll växer också olika regionala forum för ungdomspåverkan i förhållande till landstingen fram i form av ungdomsparlament och ungdomsting. Föregångaren är Ungdomsparlamentet i Kalmar, där aktiva ungdomar i politiska ungdomsförbund samverkade med elever på gymnasieskolor.

Runt om i landet finns också många exempel på nya föreningsbildningar runt träffpunkter, ungdomstidningar, Agenda 21-grupper och inte minst ungdomskulturföreningar av olika slag. De är alla på sitt sätt viktiga forum för många ungdomar att kanalisera ett samhällsengagemang. Ur demokratisynpunkt är det viktigt att dessa nya grupperingar får adekvat stöd att utvecklas.

I detta sammanhang är det också viktigt att framhålla de traditionella ideella ungdomsorganisationerna. Trots att det under en tioårsperiod har varit så att många av dem minskat i medlemstal så är det viktigt att se att det fortfarande är nästan 600 000 unga mellan 7-25 år som finns med som medlemmar i de rikstäckande ideella ungdomsorganisationerna. De spelar fortfarande en mycket viktig roll för många unga. Det är olyckligt om dessa organisationers verksamhet ställs i motsatsställning till nya forum. I stället kan det nya och det redan etablerade befrukta varandra, ett sådant exempel är Ungdomsriksdagen men det finns självklart många fler.

De olika aspekter på ungdomsinflytande som hittills berörts kan för att återknyta till inledningen hänföras till maktens första respektive andra ansikte. Men det tredje ansiktet som tidigare beskrevs som det som finns dolt bakom de två första är mindre gripbart men synnerligen viktigt ur ett ungdomsperspektiv. Det handlar alltså om de bakomliggande processer som formar individens verklighetsbild, såväl bilden av samhället som bilden av sin egen förmåga att ta aktiv del.

Eget skapande en naturlig drivkraft för engagemang

Här blir de grundläggande värderingarna som formas i skolan och på fritiden mycket viktiga beståndsdelar. Hur skolan ska undvika att in-

fantilisera unga utan i stället ge inflytande och ansvar har stor betydelse för hur vårt demokratiska samhälle ska utvecklas och utgör en kärnfråga när det gäller maktens tredje ansikte. Andra viktiga arenor för ungdomars identitetsskapande finns inom kultur och fritidssektorn. Olika ungdomsgrupper behöver olika forum, olika mycket stöd och ledning.

Flera undersökningar visar också på hur samhällsengagemanget och den egna drivkraften att själv ta aktiv del drastiskt minskar vid t.ex. arbetslöshet. Ungdomars allmänna livsvillkor är en viktig grund även för samhällsengagemanget.

För ungdomar är det ofta själva skapandet av något eget som är drivkraften och som ur demokratisynpunkt är viktigt att bejaka. Särskilt gäller detta olika former av kulturskapande som för många unga fyller en avgörande roll för identitetsutveckling och självuppfattning.

Erfarenheter från olika utvecklingsprojekt i landet pekar ut ett antal metoder och redskap som kan användas i arbetet för ökat ungdomsinflytande. Men om dessa redskap ska bli användbara beror helt och hållet på hur de används. Innehållet är betydligt viktigare än formen, oavsett om det handlar om ett Ungdomens hus eller ett kommunalt ungdomsråd.

Vikten av fungerande dialog

Hur ungas inflytande ska kunna öka i kommunerna handlar främst om attityder hos de vuxna. Utvärderingar av demokratiprojekt ger vid handen att det viktigaste för verksamheten är att det finns en dialog, att ungdomar och vuxna har funnit forum för samtal. Det är vidare nödvändigt att involvera de yrkesgrupper, t.ex. fritidsledare och lärare som dagligen arbetar med ungdomar, för att kunna åstadkomma en verklig förändring.

Ungdomars möjlighet till inflytande är i dag till stor del beroende av vuxnas välvilja. Det är viktigt att på olika sätt lyfta fram och stärka ungdomars fastslagna rätt till inflytande i t.ex. barnkonventionen, skollag och läroplan. För att kunna få genomslag i praktiken måste dock dessa dokument konkretiseras och få praktiska och reella konsekvenser för ungdomars möjlighet till inflytande i lokalsamhället.

Unga vill och kan ta en aktiv del i samhällsbygget, men det måste ske på deras egna villkor. Det är av stor vikt att ungas egna initiativ ges utrymme och tas till vara. Känner unga att samhället egentligen inte bryr sig om deras arbete, att deras röst inte är något värd, finns det risk för misstroende och avståndstagande.

Litteratur:

Milda makter, Ungdomstid nr 3 1997, Ungdomsstyrelsen

Ny tid – Nya tankar?, Ungdomsstyrelsens utredningar nr 10, 1998

Krokig väg till vuxen, Ungdomsstyrelsens utredningar nr 6, 1996

Politik för unga, SOU 1997:71 med bilagor, Jo, så här tycker vi!

Inflytande på riktigt, SOU 1996:22

Svensk ungdomsstatistik, Ungdomsstyrelsens utredningar nr 9, 1997

Att aktivera ungdomsväljare

Camilla Riis och Anneli Sjögren, Kållereds Ungdomsförening (KUF)

Kållereds ungdomsförening startades 1992, då den kommunala fritidsgården i Kålleröd lades ned. Föreningen består, och styrs, av ungdomar i åldrarna 14-20 år. Majoriteten av ungdomarna är i dagsläget tjejer, detsamma gäller då givetvis för styrelsen.

Vi har medlemsmöten några gånger per år, årsmöte en gång och däremellan har vi styrelsemöten någon gång i månaden. Vår verksamhet består av tjejgrupper, discon, drop-in-fredagar, TV- och video-tittning, pingis och biljard.

Vi har en systerförening som heter URIK, Ungdomsrock i Kålleröd, vilka har replokaler på Bassment, i KUF:s lokaler. URIK anordnar där också rockcafé vissa kvällar.

Vi har ett avtal med kommunen, därför får vi bidrag därifrån som består av pengar till hyran och två fritidsledartjänster. Vi har alltså två fritidsledare, Kay Romell och Ellinor som håller till i våra lokaler, Bassment, där de finns som rådgivare och stöd för oss.

Sommaren 1995 fick Kay Romell en idé om ett projekt, Election -98, som handlade om att öka ungdomars intresse för politik. Målet var att halvera antalet soffliggare inför valet 1998. Kay sökte, och fick, pengar för detta projekt. Projektet startades genom att KUF åkte på en resa till Danmark tillsammans med Kay, där medlemmarna i KUF fick bestämma om de ställde sig bakom projektet. De gjorde så. Projektet löpte vidare genom samarbete med andra fritidsgårdar i Mölndals kommun. Tillsammans åkte vi på resor och läger till bl.a. Orust, Västerås och Torslanda. Under resorna och lägren diskuterades demokrati,

politik och samhällsfrågor. Alla fick, som ett led i samhällsskapskapen, lära sig grunderna i mötesteknik. Från KUF reste två representanter upp till Stockholm, i två omgångar, för att träffa Ungdomspolitiska kommittén (UPK). UPK uppmanade alla närvarande vid dessa sammankomster att genomföra rådslag på sina platser i landet. Rådslagen skulle visa ungdomars intresse/ointresse för politik och vad som kunde göras. I Torslanda genomförde Election -98 ett sådant rådslag. Under alla träffar växte ett nära samarbete mellan fritidsgårdarna fram.

När vi nu var såpass många berättade Kay för oss andra om hur han ville avsluta projektet. Han ville att vi skulle göra en stor festival som skulle synliggöra ungdomskulturen och sammanföra ungdomar med politik. På så sätt vill vi aktivera ungdomar inför valet 1998, vilket ju är meningen med hela projektet. I maj 1997 genomfördes en förfestival, som ett genrep inför den stora festivalen 29 - 31 maj 1998.

Bland alla de engagerade i projekt Election -98, tillsammans med andra ungdomar i kommunen, startades en festivalkommitté. Festivalkommitténs arbete bestod till en början av att spåna fram en idé om hur festivalen skulle se ut. När detta var gjort delade kommittén in sig i grupper med olika ansvarsområden, till exempel sport, musik, utställare och föreläsare, kafé med mera.

De senaste månaderna har vi haft regelbundna möten där alla förs samman, för att stämma av vad som händer i de olika grupperna. Nu under den senaste månaden, har allt gått på högvarv. Vad man inte tänker på som besökare vid en sådan här festival, är allt det fruktansvärda arbete som ligger bakom. Nu på fredag går festivalen av stapeln i Mölndals stadshuspark. Vi är säkra på att det kommer mycket folk och att det blir en fantastisk tillställning. Skulle det nu snöa, så att folk inte kan ta sig dit, har i alla fall vi alla i festivalkommittén lärt oss oerhört mycket på vägen.

Inflytande på riktigt?!

Referat av ett inlägg av *Jan Ekbrand* och *Joel Frykholm*,
Elevorganisationen i Sverige

Elevorganisationen ansluter elever i årskurs 7-9 och gymnasie-skolans elever. Grundorganisationer är elevråd och elevkårer som valt att ansluta sig till Elevorganisationen. Vi brukar kalla oss elevernas fackförening.

I läroplanen finns ganska starka formuleringar när det gäller elevinflytande. Där står till exempel att läraren tillsammans med eleverna ska planera undervisningen. Formuleringarna jämför elever och lärare när det gäller inflytandet och makten i skolorna. Men som man ser i Skolverkets undersökningar så har lärarna i praktiken mycket mera att säga till om. Formuleringar som ger elever rätt till inflytande finns i läroplanen, skollagen och även i arbetsmiljölagen sedan 1960-talet. Men trots detta har det inte hänt så mycket på detta område. Enligt den senaste undersökningen har det blivit en liten förbättring men det är långt ifrån så bra som det borde vara. Vi menar att lagen föreskriver likvärdigt inflytande för eleverna.

Det sker lagbrott i skolorna varje dag. Lagen följs helt enkelt inte. Vi menar att framför allt Skolverket borde ta hårdare tag så att lagen verkligen följs. Men när vi pratat med företrädare för verket så blir svaret "att visst känner vi till den här problematiken. Vi vet att det begås lagbrott". Men man tar inte krafttag mot skolor som bryter mot lagen. Det är lite synd.

I vår vision av hur det borde vara när det gäller elevinflytandet är klassrumsnivån den viktigaste. Det är här som eleverna borde ha mest inflytande. Det handlar mycket om planeringen av undervisningen.

I vårt drömklassrum är det första som sker när skolåret börjar att eleverna får utförlig information om ramarna för utbildningen. Vad står i lagen om inflytande? Vad står i kursplanerna när det gäller målen för utbildningen? Vad ska läras i de olika ämnena? Varför är Du som elev överhuvudtaget i skolan? Vad finns det för olika arbetssätt? Vilka läromedel kan man använda sig av?

Om alla elever innan undervisningen började fick svar på ovannämnda frågor ges ett underlag för en rejäl diskussion om vad som ska läras och hur det bör ske. Om lagens ord om elevinflytande ska bli verklighet måste eleverna till att börja med få utförlig information om alternativa sätt att lösa uppgifterna. Att lärarna har större makt över arbetet beror ju på att de har kunskapen inte bara om det ämne som ska studeras utan också om olika arbetssätt vid studierna.

I vår vision enas lärare och elever om hur undervisningen ska ske. Och vi tror att det är eleverna som bör ha sista ordet – det är omöjligt att pracka på elever kunskaper. Om man inte vill lära sig som elev så kommer man inte heller att göra det. Därför är det nödvändigt att eleverna får större inflytande i skolan. Det gäller planeringen av skolans verksamhet och det gäller i alla situationer under utbildningen. Utvärderingsdelen är, som läroplanen också anger, mycket viktig. Allt arbete i skolan ska utvärderas av såväl lärare som elever. Om man gjorde så i alla klassrum så tror vi att skolan skulle vara mycket bättre.

Elevorganisationen försöker styra utvecklingen så bra som möjligt. Vi ordnar utbildningar i elevinflytande för elevråd och elevinflytandegrupper. Vi medverkar vid många temadagar. Vi har också gett ut en handbok i elevinflytande som heter Makthandboken. Där beskrivs hur elever steg för steg kan skaffa sig makt i skolan. Det gäller exempelvis hur man kan påverka schemat, valet av läromedel, ordningsregler m.m. Där finns också praktiska exempel från skolor som varit framstående när det gäller elevinflytande.

Frågor om elevinflytande har kommit i ropet genom förslagen om lokala skolstyrelser med elevmajoritet. Det bidrar till att vi satsar mycket på elevinflytandet just nu. Förslaget om elevmajoritet har rests av skolkommittén. Vi har varit med i dess referens-

grupp och har därför sett hur förslaget har växt fram. Man kan säga att vi varit med och utformat det.

Vi menar att styrelser på skolorna med elevmajoritet är bra och ger en god möjlighet att öka elevinflytandet. Styrelserna ska ta över de största och viktigaste besluten i skolorna – i princip tar man över rektorernas beslutsamt. Styrelserna ska bestå även av lärare och annan personal men en majoritet ska vara elever.

Vi tror att det blir bättre beslut med detta elevinflytande. Det är också en kraftig signal om att eleverna ska tas på allvar. Det är dags att släppa in eleverna mera i skolan. En så här kraftig signal kan också påverka hur det fungerar i klassrummen där det viktigaste enligt vår mening sker.

När detta förslag ledde fram till ett positivt beslut frågade vi Skolverket och andra om vad som nu skulle hända. Nu skulle vi ju informera och se till så att alla skolor får styrelser med elevmajoritet. Det visade sig att Skolverket inte hade koll på detta. Där fanns en person som skulle ta hand om anmälningar och skriva in dessa i ett register. Däremot planerade inte Skolverket någon information eller utbildningsinsatser eller hjälp på annat sätt.

Vi tog tag i detta själva i Elevorganisationen. Vi fick ganska mycket pengar från Skolverket, Utbildningsdepartementet och Allmänna arvsfonden. Vi började göra de här sakerna själva eftersom vi ville att det skulle bli bra. Tanken är ju att detta elevinflytande ska växa fram underifrån. Men detta kräver information och därför gör vi utskick till skolor, elevråd och rektorer. Vi gör många besök på skolor, medverkar vid temadagar, träffar många elever och gör rundringningar till olika gymnasieskolor. Till hösten tänker vi sprida information som vi nu håller på att utforma.

Vi genomför utbildningar speciellt för det tjugotalet skolor som håller på att ordna egna lokala styrelser med elevmajoritet. Det är sju skolor som formellt anmält sig till Skolverket i dag, men i praktiken är det ett tjugotal skolor som jobbar med saken. Här hjälper vi till med utbildning för såväl elever som personal. Vi hjälper dem så mycket som möjligt.

En annan sak som visat sig viktig är att samordna mellan dessa skolor och skapa ett utbyte mellan dem. Vi anordnar utbytesträffar

och har ett register för att underlätta kontakter. Det är en väldigt viktig funktion.

Det ser väldigt olika ut beroende på vem som tar initiativet. I Jönköping är det kommunen som tagit initiativet. Där har man sagt att alla skolor ska ha sådana här styrelser. Där kan det vara sämre med engagemanget jämfört med de skolor där eleverna själva tagit initiativen.

Där eleverna tagit initiativen kan man stöta på problem från rektorer och skolan i övrigt. Å andra sidan är eleverna här mera engagerade så det är en avvägning som avgör vad som är bäst. Allra bäst är det naturligtvis om engagemanget finns hos såväl elever som politiker.

Styrelserna är utformade på många olika sätt. Det tar en fruktansvärd tid att få styrelserna till stånd – vissa skolor har hållit på i två år för att få till stånd en arbetsordning för styrelserna. Men vi tror att det måste få ta tid. Alla grupper i skolan ska verkligen vara med när styrelserna inrättas. Man måste komma överens om något smart tillsammans.

Det finns ungefär 500 gymnasieskolor och 5000 grundskolor. Flera grundskolor borde ha engagerat sig för att förbättra skolinflytandet. De är tio gånger fler än gymnasieskolorna men hittills har bara ett trettiotal grundskolor anmält intresse. Vi arbetar för att det ska gå bra med denna verksamhet och hoppas att det verkligen blir bra.

Elevorganisationen ordnar också en ungdomsriksdag. Den senaste ordnades nu i helgen och samlade 800 ungdomar som frivilligt anmält sig till den utan att vara politiskt valda. Vi sände ut anmälningar till alla fritidsgårdar och elevråd, många ungdomsorganisationer och massmedia. Vi försöker samla ungdomar i allmänhet och satsar särskilt på att få med sådana som inte är organiserade i andra organisationer eller partier.

Aktuella frågor och politik diskuteras i utskott. Det gäller framtidsfrågor med betoning på rasism men vi har också utskott om utbildning, miljö och droger. Tanken är att samla ungdomar för att diskutera politik på ett roligare sätt. Det påminner lite om festivalstämning.

Vi har en massa roliga kvällsaktiviteter, feta konserter och sånt där.

Vi sammanställer utskottens arbete och förslag om hur man ska utforma framtidens politik. Rapporten skickas till kommunerna och alla riksdagspolitiker. Vi visar att ungdom har bra förslag och hur man kan arbeta politiskt.

Ungdomsriksdagen kommer att följas upp. Den är inte bestämd ännu men vi kan flagga för att det kommer att bli en extra satsning på ungdomsråden nästa gång.

Ansvarig för referatet:

Anders Ljunggren

Demokratiutredningens kansli

Jan Ekbrand är ordförande i Elevorganisationen

Joel Frykholm arbetar heltid på Elevorganisationen

Båda är tjugo år och bor i Rinkeby, Stockholm

Norsjö – vår framtid

Roger Lundgren, Norsjö Ungdomsråd

Norsjö Ungdomsråd startades i maj 1995 av ett gäng frustrerade ungdomar som var inskrivna på ett uruselt datortek. I stället för att enbart föra fram kritik bestämde vi oss för att undersöka förutsättningarna för att starta ett ungdomsråd i föreningsform med neutral inriktning både på partipolitik och i religionsfrågor.

Vi kallade därför till ett stormöte i vårt medborgarhus och kunde till vår stora glädje konstatera att ett hundratal ungdomar anslutit sig till initialmötet. Där formades Norsjö Ungdomsråd och där fann vi styrelsemedlemmarna. Åldersinriktningen spikades då till 15 och 29 år men i dagsläget kan vi konstatera att det är bra om man sänker åldern till 13 för att integrera hela högstadiet i ungdomsrådets arbete.

Det första vi gjorde var att rikta in vårt arbete på fritidsaktiviteter och vi tog reda på, via diverse undersökningar, hur ungdomarna ville att fritidsaktiviteterna skulle se ut och vi kunde via de medel vi blivit tilldelade från EU:s Sociala fond bistå med ekonomisk hjälp till en rad intressanta projekt.

Men i början av 1997 insåg vi snabbt att vi borde hjälpa kommunen i den djupt allvarliga arbetsmarknadssituation som Norsjö befann sig i. Det som är så "unikt" med Norsjöarbetslöshet är att flertalet av de arbetstillfällen vår kommun förlorat har flyttats till andra delar av landet för att vår kommun ansetts ligga fel både geografiskt och i regeringens stödområdessystem. Hela kommunen kände sig styvmoderligt behandlad av både rikspolitiker och mass-

medier. Vi arrangerade därför tillsammans med andra kommunala aktörer en stor manifestation för kommunens överlevnad och till vår stora glädje anslöt sig hela 2.500 till vårt demonstrationståg. Den stämning vi upplevde den kvällen gav oss ett större självförtroende och vi började fundera på vårt nästa drag.

Vi bjöd upp alla partiledare till Norsjö för att på plats se de problem vi har, men framför allt känna på den kampvilja som finns hos så många här uppe. Den ende partiledare som hade möjlighet att komma upp var en av Miljöpartiets språkrör, Birger Schlaug. Så för att kunna träffa alla partiledare bestämde vi oss för att åka ner till Stockholm och under ett par intensiva dagar presentera våra visioner. Uppbackningen var stor i såväl riksdagshus som i Regeringskansliet. Dessutom bevakade TV4 våra dagar i Stockholm och presenterade på ett mycket fint sätt Norsjö Ungdomsråd.

Att sprida positiv press om kommunen har hela tiden varit väldigt viktigt för oss. Därför bestämde vi oss i ett tidigt stadium att bjuda in kronprinsessan till kommunen. Vi trodde att om kronprinsessan skulle besöka oss så skulle hon ha i släptåg ett stort antal journalister. Vi fick ett positivt svar från hovet och naturligtvis fick vi rätt. Ett 50-tal journalister och 10 TV-team bevakade varje steg hon tog på sitt allra första officiella kommunbesök på egen hand i det land hon en dag skall vara drottning över.

Vi har nu lärt oss så väldigt mycket. Vi har träffat majoriteten av de viktiga människor man ser på nyheterna varje dag och tack-samt sett att de tagit oss på allvar. Vi har fått ett bra självförtroende och vill försöka peppa andra ungdomar till att ta eget personligt ansvar, för sig själv och för sin omgivning. Därför har vi initierat till ett länsungdomsråd i Västerbotten och börjat undersöka möjligheterna för samarbete inom den Europeiska Unionen med andra unga.

Ungdomsrådets existens kan ju diskuteras, men i dag när vi kan se hur de politiska ungdomsförbunden nära nog slaktats på medlemmar måste man ju till varje pris försöka få in ungdomar i andra arbetsformer. Helst skulle vi ju se att ungdomarna gick in i de etablerade politiska partierna och rörde om så att partierna passar vår generation.

Tyvärr anser vuxenvärlden ofta att det inte är ett större problem att unga inte engagerar sig som de gjorde förr. Som man ofta gör om ungdomar, så generaliserar man och säger gärna att ungdomar engagerar sig i sakfrågor i stället för i politiken. Vi är ju inte en homogen grupp och visst är det bra att man protesterar mot plågsamma djurförsök, miljöförstöring och missförhållanden runtom i världen. Men den stora majoriteten av ungdomar är i dag förhållandevis tysta trots att många arbetar heltid på KPU och API med en ersättning på 1800-1900 kronor efter skatt och trots att vår generations levnadsstandard de sista åren sjunkit med hela 25%.

Vad är då vårt "recept" på att få in yngre människor i det politiska livet? Man bör ändra på hela det politiska sättet att arbeta och minska på onödig byråkrati, ändra på mötesformerna och framförallt se till att få in fler kvinnor i alla svenska församlingar, företag och organisationer. Det gubbvälde som finns i Sverige kan ofta vara mycket avskräckande för unga människor och generellt sett så arbetar kvinnor på ett mycket mindre prestigebundet sätt än vad karlar gör. I sinom tid är vi övertygade om att svenska ungdomar kommer att engagera sig mer. Bara självförtroendet ökar och att man får se hur kul det faktiskt kan vara att ta sitt ansvar. Och hur det än är så är det ju vi, som är unga i dag, som är morgondagens makthavare.

Diskussion

I en öppen diskussion efter seminariets planlagda anföranden gjordes drygt 25 inlägg. I detta referat görs en sammanfattning

Diskussionsledaren *Pernilla Zethraeus* (v), ledamot i Demokratiutredningen, inledde genom att referera till en undersökning som två ungdomar i Gävle gjort beträffande elevdemokrati. Efter intervjuer med rektorer, lärare och elever konstaterar undersökarna att en stor brist i skolans demokrati är att det är nästan omöjligt att få reda på vilka beslut som fattas. Det saknas rutiner för hur beslut ska bli kända för eleverna. Det gäller också elevrådets protokoll enligt Gävleundersökningen.

Zethraeus konstaterade att i den aktuella undersökningen skjuter rektorerna över problemet, eller skulden, på eleverna.

– Det är elevernas fel att inflytande är dåligt utvecklat. Flera försök har gjorts att öka elevinflytandet men det har inte fungerat på grund av dåligt intresse från elevernas sida, menade en rektor.

– Jag skulle vilja bemöta rektorns påstående med att undra varför elever alls bryr sig om att lägga ned tid på Luciakandidater och bänkar på skolgårdar – de enda frågor av substans som fanns i ett elevrådsprotokoll, sa Pernilla Zethraeus.

– Det är viktigt att ledningen och lärarna vid skolorna är förebilder när det gäller demokrati, menade rektorn vid Västerhöjds-gymnasiet i Skövde *Leif Jarlén*. Jag har ansvar att föra demokrati-frågorna framåt tillsammans med elever och personalen på skolan. Om inte eleverna visar ett spontant intresse har jag ansvar att vara pådrivande. Jag kan inte skylla på eleverna utan måste ta eget ansvar, konstaterade Jarlén.

– Däremot måste eleverna, när de har tagit sitt ansvar och erhållit inflytande, svara för hur de förvaltar verksamheten. Jag bör fråga mig och dem hur information spridits och hur det skapas en god diskussion.

På Västerhöjdsgymnasiet träffar skolledningen elevrådets styrelse en gång i månaden. Träffar sker också med eleverna i klassråd. Basen är klassrummet. Leif Jarlén menade att det finns risk för att lokala styrelser på skolorna lätt kan leda till att eleverna blir gisslan och att sådana styrelser blir en Potemkinkulisser. Först måste det finnas en fungerande klassrumsdemokrati och på den punkten fick Elevorganisationens representanter medhåll av Skövderektorn.

Apropå elevinflytande återgav *Per Gustafsson* (c), ledamot i Demokratiutredningen, sina erfarenheter av att vara värnpliktsfackligt aktiv och minnen från den tidens möten med förbandsnämnder på regementen. Regementschefen kunde då tacka för visat intresse vid möten och avsluta med att deklarerat att hans chefsbeslut skulle anslås på anslagstavlan kommande fredag.

– Det är en attityd som kan vara nog så krävande, oavsett det gäller skolor, regementen eller annat sammanhang, menade Gustafsson.

Per Gustafsson riktade också två frågor till Henrik Oscarsson, dels beträffande stabiliteten i de värderingsmönster som grundas i unga år dels beträffande vad det låga röstetalet i valet till Europaparlamentet kan få för konsekvenser för valdeltagandet i framtida val.

Henrik Oscarsson betonade att ungas anskaffning av värderingsmönster är en fråga om politisk socialisation vilket är något helt annat än partiidentifikation. De grundläggande värderingsmönstren ligger på en djupare nivå än partiidentifikation, som vissa kanske aldrig bildar sig, och värderingsmönstren bestäms antagligen tidigare.

De undersökningar som genomförts i regi av statsvetarna i Göteborg visar att det finns väldigt små skillnader mellan olika åldersgrupper när det gäller grundläggande värderingar. Samma förhållande föreligger för övrigt vid en jämförelse med andra grupper. Värdegemenskapen i Sverige är extremt stor enligt de svar som getts på frågor om frihet, jämlikhet, rättvisa i samhället, värld i fred och andra värderingsfrågor, meddelade Oscarsson.

När det gäller valet till Europaparlamentet 1995 var det 41,6 procent av den totala valmanskåren som nyttjade rösträtten medan

enbart cirka 30 procent av förstagångsväljarna tog vara på denna möjlighet att påverka. Det låga valdeltagandet kan ha flera orsaker; ointresse eller avståndstagande från EU kan vara två förklaringsfaktorer. Om det låga valdeltagandet urholkat inställningen att det är en medborgerlig plikt att rösta kan man fundera över. Ett första svar ges i valen hösten 1998, sa Oscarsson.

Oscarsson menade också att personvalsreformen under 1990-talet är ett noterbart steg som tagits för att möta partiernas kris. Reformen kan stödja demokratin såtillvida att väljarna kan välja en kandidat som får deras förtroende i ett läge där det påstås att många har svårt att identifiera sig med partiernas paketlösningar. Ett problem i sammanhanget är att enligt väljarundersökningarna är kännedomen om kommunalpolitiker och enskilda riksdagsledamöter liten. Partiledarna är avsevärt mera kända än de kommunalpolitiker som förvaltar merparten av skattepengarna för offentlig verksamhet och som har störst politiskt inflytande över medborgarnas vardagstillvaro.

– Andelen svarande som kan uppge namnet på åtminstone en riksdagskandidat i den egna valkretsen har minskat de senaste 40 åren. Även om väljarna har blivit mycket kunnigare när det gäller sakspolitiken så minskar kandidat-kännedomen. Det är paradoxalt att personvalsmöjligheten genomförs i denna situation, menade Oscarsson. Trots att personjournalistiken ökat väsentligt i den politiska bevakningen minskar kandidat-kännedomen.

Oscarsson noterade att det finns spekulationer om att personvalsmöjligheten kan leda till att unga röstar på unga. Undersökningarna efter valet till Europaparlamentet stöder inte en sådan hypotes. Hälften av de svarande menar att deras val av kandidat styrs av åsiktsmässig samhörighet mellan väljare och vald. För en fjärdedel av väljarna har personliga egenskaper som en bedömning av personernas kompetens och pålitlighet haft avgörande betydelse. Den resterande gruppen röstar på den som tillhör en specialgrupp som de önskar understödja. Här spelar kön och yrkesgrupp en roll medan ålder kommer långt ner på listan. Bara tre procent av de tillfrågade svarade att ålder varit avgörande för deras personval. Därför tror jag inte att argumentet ålder är ett viktigt vapen i den

kommande valrörelsen och det kan väl vara intressant i detta sammanhang, sa Henrik Oscarsson.

Bengt Göransson, ordförande i Demokratiutredningen, frågade om inte den minskande kandidatkännedomen kunde ha samband med införandet av ett suppleantsystem i beslutande församlingar. Det blir ointressant att fästa vikt vid valet av person när det alltid kommer att finnas företrädare för det parti man röstar på. Det är kanske så att om man vill upprätthålla respekten för personvalet så bör kanske suppleantsystemet avskaffas, menade han.

Göransson frågade också vad det betyder om det sker en McDonaldisering av arbetslivet; system som bygger på fasta strukturer och regelsystem med litet utrymme för ifrågasättande.

Om denna sorts näringsliv blir mycket framgångsrikt kan man fråga sig om det färgar av sig på synen på demokrati i samhället. Kan vi i längden ha hierarkiska strukturer i näringslivet och tro att vi kan utveckla unga människors vilja till delaktighet i det samhälleliga beslutsfattandet, undrade Göransson.

Eva Marcusdotter (s), ledamot i Demokratiutredningen, sa i sitt inlägg att ungdomsråd, ungdomsparlament och andra konstellationer är friskhetstecken. Engagemang i sådana nya rörelser kan säkert för många leda till ett vidare engagemang i politik. Så småningom kan det leda också till ett partipolitiskt engagemang.

– Jag tror att partierna är och förblir kärnan i demokratin, sa Marcusdotter. Mot den bakgrunden är det ett oerhört stort problem att alldeles för få unga engagerar sig i partierna och att medlemstalen i ungdomsförbunden sjunkit drastiskt. Det finns oerhört mycket som partierna kan göra själva, de unga måste tas på allvar. Partierna måste fundera över hur de kan öppna sig för engagemang också i s.k. enfrågor, underströk Marcusdotter.

Marcusdotter kommenterade tre påstådda orsaker till ungdomens svaga partipolitiska engagemang. En orsak sägs vara ointresse. Partiarbete upplevs som tråkigt av många unga. Det är ett mindre problem. För tonåringar finns många roliga saker och så småningom växer ett politiskt intresse fram hos många av dessa som i unga år sysslar med helt andra saker.

En annan orsak till uteblivet engagemang påstås vara misstro mot partier och politiker. Det är oerhört allvarligt om klyftan mellan väljare och politiker växer. Vi vet att medierna spelar en stor roll för människors, och bland dem de ungas, bild av politiken. Vi vet hur mediebilden ser ut med kontokort och en massa annat och jag menar att det ofta är en mycket snedvriden bild, menade Marcusdotter.

– Sedan undrar jag varför frågor som ”Tycker du att klyftorna har ökat mellan politiker och väljare?” och ”Är partierna endast intresserade av folks röster – inte av deras åsikter?” är negativt formulerade. Jag frågar mig vilka svaren skulle bli om man vände på frågorna.

Vi måste ta mediebilderna av politiken på allvar, de kan bli självgående spiraler. Det är allvarligt om unga människor stöts bort från politiken därför att de tror att ett engagemang leder till att de utsätts för outhärdliga blåslampor och misstänkliggöranden, menade Marcusdotter.

En tredje orsak till att välja bort partiengagemang påstås vara att unga inte vill köpa hela åsiktspaketet. Det påståendet kan jag inte ställa upp på. Partierna är inga åsiktspaket, vi står för ideologier och värderingar om vilka vägval som är bäst i politiken, sa Marcusdotter.

– Vi som är aktiva i partierna vet att utrymmet för personliga ställningstaganden är mycket stort. Man behöver inte tycka som partiledarna och dom i Stockholm i alla frågor. Partierna ger stort utrymme för enskilda att engagera sig i enstaka frågor, om det är det man vill. Som partiaktiva vet vi också att en förkrossande majoritet av s.k. politiker är oerhört hedervärda människor som stretar med politiken på sin fritid. Många lägger ned mycket stor tid för det man tror på. Vi vet också att arbete i partipolitiken kan vara oerhört meningsfyllt och intressant, även om kommunala handlingar inte alltid är jätteroliga. Vi vet att partiarbete är något helt annat än den bild som medierna ger intryck av att det är. Jag tror att det är viktigt att bilden av partiarbetet blir mera nyanserad och det kan inte bara vara partiernas ansvar att ge denna bild – det borde vara allas ansvar, sa Marcusdotter.

Stefan Atterfall (kd), ledamot i Demokratiutredningen, konstaterade att trenderna för unga och valmanskåren i sin helhet i Oscarssons tabeller vid seminariet följde samma utvecklingsmönster. Stiger valdeltagandet totalt så stiger det också bland de unga, och tvärtom. Det verkar vara de allmänna trenderna i politiken som också avgör de ungas deltagande. Tabellerna tydde också på att i en tid när ungdomsförbunden stod starka, som på sjuttio-talet, sjönk ungdomens intresse för politik och nu på nittio-talet när ungdomsförbunden försvagats så börjar intresset stiga. Atterfall underströk också han att partierna har mycket att göra för att faktiskt ta till vara ungdomsengagemanget.

– Frågan är om inte det viktigaste som kan göras för att öka ungdomens intresse för politiken är att skapa spännande och bra diskussioner i frågor som är angelägna. Det är nog på det sättet vi kan öka ungdomars engagemang, menade Atterfall.

Pernilla Zethraeus framförde att det finns en risk med elevrepresentanter som hamnar i gisslansituationer och unga som sugts in i fullmäktigeförsamlingar för att möta en verklighet där de upplever att påverkansmöjligheterna är små. När ungdomar upplever att de i demokratisk välmening sugts in i sådana sammanhang och sedan inte ser några faktiska möjligheter till verkligt inflytande, kan det verka avskräckande. Det gäller att vara vaksam på vad ”denna fådda makt, där medborgare i all välmening sugts upp på villkor som dikteras av en maktelit”, innebär.

Det kan vara bättre att ungdomar bildar starka påtryckargrupper som står på stå’n med plakat, skriver insändare, uppvaktar politiker eller aktiverar sig på annat sätt. Sedan kan man ta steget in i den representativa demokratin eller välja att vara kvar i påtryckargrupperna. För många unga kan det vara effektivare att organisera sig och på det sättet nå kraft att påverka.

Zethraeus sa att hon ansåg att verklig elevdemokrati var ett viktigt mål med tanke på att unga behöver lära sig hur man organiserar sig för att nå inflytande i synnerhet om man senare i livet får möta ett McDonaldiserat arbetsliv. Jag tror att det är ett egenvärde att det demokratiska inflytandet på arbetsplatserna ökar, sa Zethraeus.

Zethraeus tog också upp segregationens betydelse för avdemonstreringen, en fråga som hon menade var av oerhörd betydelse. Hon gjorde det med utgångspunkt från ett samtal med en ung kille som inte haft jobb på fem år, med ansvar för ett litet barn och som desperat uttalat att han var beredd att åka ner och meja ner statsministern och hela gänget med en kalasjnikov. Även om grabben är för feg att göra en sådan sak så uttrycker han vad unga frustrerade kan känna, menade Zethraeus. Om inte dessa unga känner att någon talar om deras viktigaste frågor och om de känner sig uteslagna från vuxenlivet så kan några bli så frustrerade när ingen lyssnar trots ett högt tonläge att våldsmetoder kan bli ett faktum.

Hon refererade också en replik från ett TV-program där en ung misshandlad man fick frågan varför han inte gjorde en polisanmälan.

– Polisen gör väl ingenting, de står ju inte på vår sida. Vi får ingen hjälp av polisen. Det är bättre att ta saken i egna händer, blev svaret.

– Det här är drastiska exempel men nog finns det en grupp ungdomar som inte har tilltro till samhället, som inte litar på staten, sa Zethraeus. Det kan gälla unga som kommit som politiska flyktingar och som omöjligen kan lita på polisen. I förorter i Sverige kan sådana leva i många år utan att bli delaktiga i det svenska samhället.

– Kontentan är att det är en avgörande handling för demokratin att det tas rejäl kamp mot segregationen och rejäla krafttag för att integrera människor som i dag är uteslagna ur samhällsegenheten. Kampen mot de sociala klyftorna och för den fulla sysselsättningen är inte bara rättvisefrågor utan också avgörande för demokratins framtid och utveckling, sa Zethraeus.

Thomas Eklund, aktiv i idrottsrörelsen, menade att med all respekt för skolans vikt var det av betydelse att fundera över de ungas frivilliga verksamhet på fritiden. Här kan man se drivkrafter som uppstår ur ungas egna engagemang. Här finns inte bara etablerade organisationer utan också en mängd nya rörelser och spontana möten som skapar bindningar. Det är strukturer av nätverk som i vissa fall blir allt fastare organiserade lokalt, regionalt och natio-

nell. Man kan enligt Eklund fråga sig vad som är mest demokratiskt, beslut som växer fram i ett nätverk med 30 personer eller beslut som tas av 30 närvarande vid ett stadgeenligt möte i en förening med 300 medlemmar.

Det finns en fara, menar Eklund, att det som är organiserat blir allt för fast strukturerat och att det leder till passivisering av unga. Det kan leda till motstånd i ungdomsgrupper och just därför är det viktigt att ge stöd till det nya.

– Det viktiga är inte att göra något för de unga eller för pensionärer, det viktiga är att göra saker med dem och det vi här har hört från bland annat Mölndal och Norsjö tycker jag ger hopp för framtiden, sa Eklund. Men släpper man fram krafter på det lokala planet så blir det en väldig mångfald medan centralt stöd ofta leder till likriktning och kontrollbehov. Det finns ett motsatsförhållande mellan det etablerade och det nya som växer fram och det bör vi vara uppmärksamma på.

Det är en väldig utmaning att ge utrymme för de ungas spontana initiativ i etablerade organisationer, exempelvis för oss i idrottsrörelsen, och det vi först och främst måste bygga på är ungdomarnas egna självvalda intresse, sa Eklund.

Bo Fridh, aktiv i nykterhetsrörelsen, redogjorde för arbetet med ungdomsparlament i Skaraborg. Fridh frågar sig om unga i dag tar demokratin allt för mycket som en sak som är given, att ungdomar, i enlighet med vad Trondman sagt, nöjer sig med att konsumera den demokrati som tidigare generationer skapat. Vem tar ansvaret för fortsättningen? Jag tror att det finns ett starkt engagemang i politiska frågor men vem tar ansvar i partierna och i organisationslivet? Det är min oro, sa Fridh, och avslutade med att han trodde att det nu gäller att hitta nya kanaler för ungas engagemang. De kanaler som min åldersgrupp utnyttjar för att uttrycka sin demokratiska vilja väljer inte dagens unga. Vi måste ge nytt utrymme för de ungas engagemang, sa Fridh.

Eva Karlsson, Ungdomsstyrelsen, visade att 22 procent färre bland de unga anser att politikerna förlorat kontakten med medborgarna jämfört med de äldre i styrelsens enkät. Denna bild motsäger att

särskilt ungdomar saknar förtroende för politikerna. Är det så att unga inte har låtit sig påverkas av medierna i samma utsträckning som äldre eller beror skillnaden i svar mellan åldersgrupperna på att unga saknar möjlighet att göra historiska jämförelser?

Karlsson frågade sig också på vilket sätt unga kan släppas in i maktens strukturer, där inte bara de unga utan också kvinnor och invandrare möter svårigheter. Hur tar man makt? Kan man bjuda in dem som knackar på och erbjuda dem makt? Är det inte ett gemensamt ansvar att alla tar ansvar för samhället?

I teorin är kommunala företrädare nästan alltid positiva. Men när unga verkligen tar initiativ då möts de ofta av avvisande med hänvisning till att hus, parkeringsplatser eller vad det nu är ska användas till helt andra ändamål. Risker är då stora att unga vänder och går därifrån. Jag tror inte att det är de unga som är problemet för demokratin, beror det bara på de unga kommer det nog att ordna sig, tror jag, sa Eva Karlsson.

Elisa Abascal Reyes (mp), ledamot i Demokratiutredningen, påpekade att det är fel att generalisera genom att hävda att ungdomar är en homogen grupp som det finns standardlösningar för eller att påstå att ungdomar vill ditt eller datt. Med hänvisning till vad Trondman sagt, om att bli vuxen är detsamma som att själv ha makt över sitt liv, ansåg Abascal Reyes att det kunde vara naturligt att motivationen för politiskt engagemang uppstod högre upp i åldrarna med tanke på den maktlöshet som samhällsutvecklingen leder till för många unga.

Beträffande McDonaldiseringen menar Reyes att den gäller inte bara i näringslivet utan i samhället i stort.

– I ett år har vi nu levt med ett undantag i socialtjänstlagen som gör att unga under 25 år har en viss form av arbetsplikt. I riksdagsdebatten sas det att det var viktigt att ha en dialog med de som var äldre än 25 år. Jag har fortfarande inte förstått varför det är mindre angeläget i detta sammanhang att ha en dialog med dem som är under 25 år, sa Reyes.

Reyes sa att hon trodde att flertalet unga inte ville påverka genom att arbeta i partierna men de vill ha inflytande och nå konkreta resultat. Det kan vara lättare att nå konkreta resultat

genom att ordna demonstrationer än genom att engagera sig partipolitiskt. Det är också en väldig skillnad mellan etablerade organisationer och nya sociala rörelser. Det finns väldigt mycket politisk aktivitet i dag som möts med oförståelse. Intresset för djurrättsfrågor är exempelvis mycket starkt. Ett exempel på oförståelse är när veganer avkrävs läkarintyg för att få egen kost i skolan när deras krav baseras på ideologiska skäl. I ungdomsrevolten "Utan hus blir det bus" i Malmö för några år sedan sattes polisen in för att möta ungdomars politiska engagemang. Samhället kan självklart inte visa förståelse för att bilar bränns och bankfönster slås in. Men det är ändå väldigt sorgset att poliser sätts in för att möta ungas vrede. Det är möjligt att detta är något som kanske aldrig kommer att rymmas inom ett politiskt parti men det är viktigt att ställa frågan hur man kan möta detta ungdomsengagemang på annat sätt än genom poliser, menade Reyes.

Anneli Sjögren, Kållereds ungdomsförening, kommenterade påstående om att unga verkar tycka att demokratin funkar bra i Sverige och att de har stort förtroende för de politiska partierna. – De flesta anser kanske att det fixar sig alltid, men de har absolut ingen känsla av att själva vara med i det hela, de vet sällan hur det verkligen fungerar. Men de har alltså hört att Sverige har en bra demokrati, sa Sjögren. När de som vänder sig till politiker får höra att den sak de vill ha åtgärdad kan tas upp först på ett möte om tre veckor och det sedan dröjer två år innan något verkligen händer så tappar ungdomen intresset. Det får inte fungera på det sättet. Politiken måste ändras så att något verkligen händer.

Sabina Bossi (mp) underströk att ungdomar måste få verkligt inflytande på egna premisser – inte bara vara rådgivande eller geskeninflytande av de äldre. Mycket av bråken hör samman med upplevelsen att man erbjuds inflytande med hindras från att verkligen påverka och bestämma.

Miljöpartiet har krav på rösträtt vid 16 års ålder och ungdomar i den åldern behöver verkligen den möjligheten till påverkan direkt. Utan rösträtt tas inte ungdomars engagemang i exempelvis skolan på riktigt allvar, menade Bossi.

– Med min bakgrund i Latinamerika tänker jag mycket på integrationspolitiken och hur viktigt det är att olika grupper ges möjlighet att berika varandra. Grupper fungerar bättre när de är mixade, när det finns såväl kvinnor som män och människor från olika kulturer. Till mångfalden hör naturligtvis också att det i alla grupper också bör finnas personer ur olika generationer och det är en sak som behöver uppmärksammas såväl i politiken som i näringslivet, sa Bossi.

Eva Marcusdotter noterade att många talade om avhoppet. Visst är det ett viktigt problem och arbetsformerna i politiken behöver verkligen diskuteras. Men vi borde kanske tala om påhoppet i stället. Partierna borde ju gå ut till ungdomar och fråga vad som skulle kunna få dem att hoppa in i politiken, vad är det som skulle få dig att tända till?, vad är det som hindrar dig?, vad är det som skulle kunna bli en gnista som gör att du bestämmer dig för att hoppa in i politiken? Sådana frågor kan säkert ge många bra konkreta idéer.

Marcusdotter frågade också Henrik Oscarsson om hans kommentar till det låga valdeltagandet 1988 innebär att konflikter på höger-vänsterskalan är viktigare för ungdomar än för valmanskåren i sin helhet.

Maria Hansson, Ungdom mot rasism, menade att partierna i likhet med exempelvis hennes egen rörelse gärna kunde lätta upp sin verksamhet, erbjuda såväl politik som discofester. Men det största problemet är de etablerade organisationernas mötesteknik. Många unga är rädda för möten med kommunpolitiker eftersom man inte förstår språket, ”man förstår inte vad som händer, votering, vad är det för någonting?”. I mitt arbete eftersträvar jag konsensus så att vi inte ska behöva rösta, även om vi tvingas till det ibland. Jag arbetar mest mot rasism men frågor om elevinflytande uppstår hela tiden. Det måste vara fler vuxna i skolorna; lärare är utbildade för att vara lärare men i dag får de också vara syo-konsulenter, kuratorer och mammor och pappor. Det fattas vuxna i skolorna. Många ungdomar har det svårt i skolan, arbetslösheten är stor och därför är det viktigt att det finns vuxna att tala med i den skola där

unga tillbringar så mycket av sin tid. Det måste finnas tid att diskutera vad människor är, värderingar, och hur vi mår i skolan. Jag tror att ett ämne som psykologi skulle behövas redan i sjuan eller åttan. Men först och främst behövs fler vuxna i skolan, mera tid för diskussioner och naturligtvis lämpliga lokaler. Jag har varit på skolor där det viktigaste kravet har varit att maten ska räcka till alla och andra där man klagat på kylan och att elever tvingas frysa i skolan. Det är undantag naturligtvis men det påverkar dessa elevers möjligheter att infria förhoppningarna om deltagande och demokrati i skolan.

– Man pratar om att lära ut demokrati i skolan. Men jag har sett exempel på hur elever blir fullständigt överkörda på elevrådsmöten och att det inte fungerar i praktiken. Det är dags att vi pratar mera med varandra. Samtalet och dialogen måste få mera tid, sa Hansson.

Henrik Oscarsson upprepade att det var ett ganska stort dipp i förstagångsväljarnas valdeltagande 1988. Ni får gärna hjälpa mig med funderingar på orsakerna till detta. Att valutgången ansågs förutsebar och det saknades spänning i valet kan vara en orsak. En annan möjlig orsak är den låga konfliktnivån på höger-vänsteraxeln i politiken. Mitt antagande är att ju högre konfliktnivån är desto större gnista blir det att gå och rösta. Om det finns flera förklaringar till det låga valdeltagandet är jag tacksam för synpunkter, jag har bara haft 24 timmar att tänka på tänkbara förklaringar. När jag först fick fram siffrorna så trodde jag att det var fel i tabellerna.

Anneli Sjögren, Kållereds ungdomsförening, gav några exempel på hur man i hennes projekt sökt närma sig den representativa demokratin.

– Från början var politikerna mycket intresserade. När vi begärde pengar till festivalen var de inte så glada längre. Det har lett till att den är försenad. Vid vårt sista möte, när projektansökan var klar och allt var fint ordnat så säger kommunens företrädare plötsligt att ”jag vet inte om jag står bakom det här”. Det var en månad kvar till festivalen och plötsligt visste vi inte om vi fick några pengar.

– Jag vet inte om vårt parti står bakom det här för vi har ju inget ungdomsförbund i Mölndal så det gynnar ju inte våra ungdomar, säger kommunalrådet.

– Då frågar man sig ju verkligen varför han ska sitta där, varför han är politiker överhuvudtaget. De sitter inte där för att gynna sina kompisar, liksom, de ska faktiskt ställa upp för alla. Sådana saker kan man bli väldigt besviken på, sa Anneli Sjögren.

Vi har också försökt att bjuda in ungdomspolitiker och folk från ungdomsförbunden för att tala och vara med i debatten på festivalen. Man tycker att det är en jättebra chans för dem att hitta ungdomar. Det är just här, som alla som vill förändra, lyssnar. Men de bryr sig inte ett skit. De kommer först inte till våra möten. När de till sist kommer sitter de där och säger ”kostar det oss någonting att vara med eller så”. Då sa vi att skit i det om det ska vara så himla ...

– Vi tyckte att vi försökte, sa Sjögren. Att hitta ungdomar som ville engagera sig i vårt projekt har inte varit det svåraste. Det var svårare med kommunpolitikerna. En gång när kommunföreträdaren backade och inte visste om han kunde ge sitt stöd så svarade ”våran Kaj” så här:

– Ja då blir det din sak att meddela ungdomarna. Jag går inte tillbaka till festivalkommittén som består av 50 ungdomar och talar om att de inte blir någon festival, sa Kaj och då blev kommunföreträdaren lite rädd.

– Hur kommer ungdomarna att reagera då, då, sa kommunalrådet.

– Jag vet inte, sa Kaj.

– Kan inte du ta det, sa kommunalrådet.

Dialogen ledde till följande slutsats i Camillas inlägg:

– De kan inte stå för vad de tycker ändå!

Per Gustafsson menade apropå diskussionen om nya former för politiken för att engagera flera ungdomar att det är viktigt att åstadkomma knytningar mellan ungdomars nya sätt att engagera sig och den representativa demokratis former. Däremot menade han att det inte alltid kunde sättas betyg på demokratin beroende på om kommunalrådet omedelbart kunde välsigna ungdomars önskemål. Politik handlar bland annat om att väga olika intressen

mot varandra. Demokratin kan inte bli en automat där alla får en knapp att trycka på och när man gjort det så får man det man begär.

Makt kan erhållas genom att man organiserar sig i en demokrati. Vill man förbättra demokratin blir det viktigt att finna bättre former för att organisera inflytandet så att också de som nu upplever sig vara utestängda blir delaktiga. Här kommer nätverk, ungdomsråd etc. in i bilden och hur engagemangen i dessa kan få en bättre knytning till den representativa demokratis former.

Det är också viktigt att betona partiernas mervärde. Det kan gälla idémässig helhetssyn. Ett annat mervärde är att vara den som faktiskt nominerar kandidater. Ett tredje är att vara en institution där man faktiskt kan lägga yrkanden, begära beslut och begära att beslutet verkligen ska leda till ett agerande.

– Jag tror att det är viktigt att partierna funderar på sina arbetsformer så att flera engagerar sig. Vid de verkligt viktiga mötena är det ingenting annat som gäller än att argumentera väl för sin sak och vinna majoritetens stöd precis som i det exempel beträffande skjutfält som jag nämnde i mitt inledningsanförande. Man måste se till att organisera sig för att kunna driva sina frågor.

Gustafsson instämde med Bengt Göransson att det kan finnas oroande tecken på en McDonaldisering i delar av näringslivet. Men det är också viktigt att se hur man i den nya småföretagsamheten betonar vikten av självständighet, förmåga att ta eget och gemensamt ansvar och allas delaktighet i hela företagets verksamhet. Här finns också en koppling till kraven på demokratisering av skolan, sa Per Gustafsson.

Ansvarig för referatet:

Anders Ljunggren

Demokratiutredningens kansli

så arbetar

Demokrati utredningen

Demokratiutredningen analyserar den svenska folkstyrelsens förutsättningar inför 2000-talet. Det sker i ljuset av bl.a. globaliseringen, EU-medlemskapet, förändringarna i medielandskapet, den nya IT-tekniken, förnyelsearbetet inom offentlig förvaltning och folkrörelsernas förändringar. Vid sekelskiftet skall utredningen presentera en sammanvägd analys i form av ett slutbetänkande.

Utredningen vill redan under arbetets gång bidra till att fördjupa demokratidebatten genom

- en skriftserie
- offentliga seminarier
- en webbplats för debatt och information

Skrifter

Demokratiutredningen kommer fortlopande under arbetets gång att publicera en skriftserie med essäer, debattartiklar, seminarieinlägg och forskarantologier.

Den omfattande demokratiforskning som bedrivs vid våra universitet och högskolor ställs på detta vis till förfogande för alla som är intresserade av demokratifrågor.

Information om titlar, utgivningsdag, priser m.m. finns på utredningens webbplats.

Seminarier

En av utredningens uppgifter är att stimulera det offentliga samtalet.

Därför anordnar vi offentliga seminarier runt om i landet.

Till seminarierna bjuder vi in forskare och idédebattörer att bidra med sin kunskap och sina värderingar kring de frågor vi tycker är värdefulla att samtala kring.

Varje seminarium dokumenteras i form av en skrift.

www.

demokratitorget.

gov.se

är adressen till Demokratiutredningens webbplats. Här finns möjlighet att föra en fri debatt kring demokratin – demokratitorget är öppet för alla.

Ett antal krönikörer kommer att kommentera demokratiproblem och andra demokratidebatter.

Här kan Du också informera dig om och föra dialog kring utredningen. Direktiv i fulltext, arbetsplan och utredningens protokoll är dokument man kan hämta hem.

Här informerar vi också fortlopande om aktuella skrifter och seminarier. Man kan dessutom ta del av debattinlägg vid seminarier samt beställa utredningens skrifter.

Länkar finns till andra delar av nätet där demokratifrågor dryftas på olika sätt.

Information

Vi svarar gärna på frågor och lämnar ytterligare information om utredningens arbete. Adress och telefonnummer till utredningens kansli finns på nästa sida.

Utredningens sammansättning

Ordförande

Bengt Göransson

f.d. statsråd

tel: 08-453 41 04

Kommittéledamöter

Elisa Abascal Reyes (mp)

ledamot av riksdagen

tel: 08-786 46 26

Stefan Attefall (kd)

chefredaktör

tel: 08-612 00 05

Britt Bohlin (s)

ledamot av riksdagen

tel: 08-786 47 80

Per Gustafsson (c)

informationschef

tel: 08-787 58 40

Jeanette Hillding (m)

företagare

tel: 0431-88 300

Gunnar Larsson (s)

klubbordförande

tel 031-703 73 07

Eva Marcusdotter (s)

frilansskribent

tel: 019-36 36 48

Olle Schmidt (fp)

utredningssekreterare

tel: 040-34 10 64

alt. 044-13 33 00

Per Unckel (m)

ledamot av riksdagen

tel: 08-786 44 98

Pernilla Zethraeus (v)

oppositionsråd

tel: 026-17 81 22

Experter

Wanja Lundby-Wedin

LO:s andra ordförande

Elisabeth Rynell

författare

Marcus Storch

direktör

Lars Bryntesson

Inrikesdepartementet

Anita Johansson

Kulturdepartementet

Sekretariat

Huvudsekreterare

Erik Amnå, *fil dr*

tel: 019-30 30 67

Biträdande sekreterare

Margareta Meyer

tel: 08-405 49 16

Seminarieansvarig

Anders Ljunggren

tel: 08-405 16 54

Assistent

Helena Svensson

tel: 08-405 46 04

DEMOKRATI *Utredningen*

POSTADRESS: 103 33 Stockholm. BESÖKSADRESS: Regeringsgatan 30-32

TEL: 08-405 49 16. FAX: 08-411 24 67

E-POST: margareta.meyer@justice.ministry.se

Demokratiutredningens skriftserie

Redaktör Erik Amnå

1. **Demokratins räckvidd.** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1998:55)
2. **En god affär i Motala.** Journalisternas avslöjanden och läsarnas etik (SOU 1998:63)
3. **Att rösta med händerna.** Om stormöten, folkomröstningar och direktdemokrati i Schweiz (SOU 1998:85)
4. **Gör barn till medborgare!** Om barn och demokrati under 1900-talet (SOU 1998:97)
5. **Det unga medborgarskapet.** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1998:101)

THE HISTORY OF THE UNITED STATES

OF AMERICA

FROM THE FIRST DISCOVERY TO THE PRESENT TIME

BY

JOHN F. JOHNSON

OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

AND

OF THE UNIVERSITY OF MICHIGAN

Den parlamentariskt sammansatta Demokratiutredningen analyserar den svenska folkstyrelsens förutsättningar inför 2000-talet. Det sker i ljuset av bl.a. globaliseringen, EU-medlemskapet, förändringarna i medielandskapet, den nya IT-tekniken, förnyelsearbetet inom offentlig förvaltning och folkrörelsernas förändringar. Vid sekelskiftet ska utredningen presentera en sammanvägd analys i ett slutbetänkande.

Utredningen vill redan under arbetets gång bidra till att fördjupa demokratidebatten genom

- offentliga seminarier runt om i landet
- webbplatsen www.demokratorget.gov.se med fria debatter och möjligheter att informera sig om och föra dialog kring Demokratiutredningen
- en skriftserie med essäer, debattartiklar, seminarieinlägg och forskarantologier.

Är det sant att den representativa demokratins arbetssätt har så svårt att kanalisera ungdomarnas politiska engagemang? Vad kan det i så fall bero på?

Det var några av de frågor som restes och fick många olika svar på Demokratiutredningens seminarium. Det unga medborgarskapet. Ny statsvetenskaplig och sociologisk forskning diskuterades. Olika myndigheters arbete med ungdomars demokratiska skolning presenterades. Ungdomar från olika håll i landet redovisade också hur de på delvis nya vägar försöker att förändra det svenska samhället.

FRITZES
OFFENTLIGA
PUBLIKATIONER

POSTADRESS: 106 47 STOCKHOLM
FAX: 08-690 91 91, TELEFON: 08-690 91 90
E-POST: FRITZES.ORDER@LIBER.SE
INTERNET: WWW.FRITZES.SE

ISBN 91-38-20978-0
ISSN 0375-250X